

VARGA TIBOR¹

A SZENTKORONA-ESZME EGY XV. SZÁZADI KORONÁZÁSI OKLEVÉLBEN (1440. JÚLIUS 17.)

„valaki álmodhat róla..”²

Salus rei publicae suprema lex

Néhány hónappal a Szent Korona ellopása (1440. február 21.) után,³ az elár-
vult országlakosok, *regnicolák* királyt koronázni gyűltek össze Fehérváron.⁴
A beavató erekljüket nélkülözve Szent István fejereklje tartójának koroná-
jával készültek a felszentelés eseményére. (*Döntésüknek nagyon fontos szakrális*

1 A Szent Korona Országáért alapítvány elnöke

2 Mikor Utószülött László számára ellopták a Szent Koronát V. László koronázása után Lu-
xemburgi Erzsébet királyné és Kottaner Jánosné Wolfram Ilona bizalmasa között felvető-
dött a Szent Korona elásásának gondolta a fehérvári prépostság kertjében. Az udvarhölgy
felvetésére a királyné ezt válaszolta: „Erre én is gondoltam, de nem találom jónak, mert vala-
ki álmodhat róla, s akkor elvész a korona.” vö. *A korona elrablása. Kottaner Jánosné emléki-
rata 1439–1440.* Ford. Mollay Károly. Budapest, Magyar Helikon, 1978. 59.

3 A visegrádi fellegrvár öregtoronyában őrizték Károly Róbert uralkodásától a Szent Koronát.
A több emelet magas torony legalsó szintjére, a kamrájába valószínűleg a mennyezetére vá-
gott csapóajtón keresztül lehetett bejutni. A lopás körülményeit emlékirataiban megörökítő
Kottanerné lejegyzéséből kikövetkeztethető, hogy a torony második szintjén a királynéi ko-
ronát őrizték. Innen indulhatott a torony falába vágott belső lépcső, mely a következő szin-
ten elhelyezkedő Szent Erzsébet-kápolnához vitt fel. Vö.: BÚZÁS Gergely – SZŐKE Mátyás:
A visegrádi vár és királyi palota a 14–15. században, In: *Várak a késő középkorban*. Castrum
Bene, 2/1990. Budapest, 1992., 132–156., illetve FAZEKAS László – HEGEDŰS Ernő – HEN-
NEL Sándor: *A Szent Korona őrzése*. Budapest, Heraldika Kiadó, 2002. 53–59.

4 A Szent Koronát Luxemburgi Erzsébet királyné bizalmasa Kottaner Jánosné Wolfram Ilona
segítségével lopatta el születendő fia, utószülött V. László László számára. A csecsemő meg-
koronázása (1440. május 15.) után a későbbi III. Frigyes német-római császárnak „megőr-
zésre” adta át a beavató koronánkat.

és jogi okai voltak.⁵⁾ Az I. Ulászló koronázási szertartásáról készült oklevélben, amely az Apostolok oszlásának ünnepét (1440. július 15.)⁶⁾ követő vasárnapon keletkezett (1440. július 17.), megörökítették⁷⁾, hogy mit jelentett eleink számára a Szent Korona, milyen tulajdonságokkal bírt és bír jelenleg is. Szent István fejerekljének koronáját ugyanis megpróbálták a Szent Koronában nyugvó szakrális és jogi erőkkkel felruházni. Erről eleink a következőket írták:

„[...] Elhatároztuk és jelen levelünkkel kihirdetjük és kijelentjük, hogy az új korona és a koronázás minden tekintetben mindazzal az erőnnel hatásossággal és erővel rendelkezék most és a jövőben, minthogyha királyurunk fejére az előbbi koronát (Szent Koronát – V.T.) illesztettük volna, s minthogyha a koronázást az új korona helyett a régivel végeztük volna. Ha pedig az előbbi korona továbbra sem lesz meg, és ha azt visszaszerezni nem lehet (et si eadem recuperari non potuerit) akkor ezentúl a réginek minden hatása és minden **jelképe, misztériuma és ereje** erre az új koronára értessek (**omnis deesset efficacia ac quodlibet signaculum, mysterium et robur eiusdem in hanc modernam coronam intelligentur**), és jelen oklevélünkkel **mindnyájunk, akiket illet a korona méltó voltának megvitatása, bizonyítása és elvetése, akaratából az új koronára szálljon át [...]**”⁸⁾

Az oklevélnek ezek a mondatai valami nagyon különös jellegzetességet árulnak el a magyar királyság koronájáról. Három sajátos tulajdonságot emelnek ki a szakrális világból *signaculum*, *mysterium* és *robur*. Ezeket a jellemzőket érdemes megvizsgálnunk egyenként is, mivel jogi jelentőséget öltenek. A Szent

5 Vö. VARGA Tibor: A Szent Korona engesztelése 1440–1464. „Pannónia nem veszítheti el anygal adta koronáját. Solymár, Magánkiadás, 2004. 53–78.

6 Festum divisionis Apostolorum, július 15.

7 KOVACHICH Martinus Georgius: *Vestigia Comitiorum apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia, usque ad diem celebratorum*. Budae, Typis Regiae Universitatis; 1790. 234–243. (Továbbiakban: KOVACHICH: VEST. COM.)

8 Az oklevél magyar nyelvű részletei ECKHART Ferenc: *A Szentkorona-eszme története*. Budapest, 1941. 96–97. valamint BENDA Kálmán – FÜGEDI Erik: *A magyar korona regénye*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1979. 67–72.

Korona tárgyi minőséget meghaladó képességekkel bírt őseink szemében. Az oklevél latin szövege szerint az egyik ismertetőjele, hogy '*signaculum*' azaz 'jelkép', 'jegy' illetve 'pecsét'. Ez a tulajdonsága meghaladja az élettelen állapotr jellemző kategóriákat és már utal arra, hogy ehhez a koronához szellemi tartalmak fűződnek. Valamely láthatatlan kapcsolatnak a megtestesült jegye. Egy örökkévaló összetartozásnak a végleges pecsétje, mely csak a Jóistenre és az Ő gyermekeire tartozik. Ez a korona az Úr közelségének jele. Őrzi szívének titkait.

1. kép: A Szent Korona (Fotó: Szelényi Károly)

A signaculum

A 'signaculum' szó gyökere a 'signum' kifejezés, mely a Szent Koronát a 'jel' értelmezéssel hozza összefüggésbe.⁹ Ugyanakkor nyilvánvalóvá teszi azt is, hogy ez a 'jegy', illetve 'jel' égi eredetű, hiszen a kifejezés másik jelentésváltozata az „égi jegy, csillagkép, csillagzat” értelemmel fordítható.¹⁰ A Szent Korona tehát olyan jegy, pecsét, jelkép, mely állandó égi törvényként ragyogott a Kárpát-medence felett, emlékeztetve népét kötelességeire és jogaira. Megjelölte és felismerhetővé tette országának lakosait és beavatott fejedelmét, Krisztus földi képmását, a középkori királyt.¹¹ Úgy született a magyar uralkodó a Szent Korona jegyében, mint más halandó az ég csillagképei alá. Angyali koronánk kijelölte helyét a teremtsében, dolgát a világban. Boldogasszony országához tartozva a végtelen tisztaságról és igazságszeretetről kellett ősi örökségként tanúságot tennie. Így jelent meg a Szent Korona által az a hagyomány, amely eleink számára a to-mista isteni jog (ius divinum) és a természet jog (ius naturale) érvényesülését mutatta fel.¹² Erről értekezett sajátos magyar örökségként Werbőczy István is a törvényeket és a szokásjogot összegző Hármaskönyvében. Különösen az Előbeszéd-ben tért ki ennek tárgyalására.¹³ Így például: „[...]Következtessük tehát, hogy a statutum és törvény vagy rendelet a természeti avagy isteni jogot (ius naturale vel divinum) a maga egészében erejétől meg nem fosztja;”¹⁴ Vagy: „[...] mert Chrisostromus szerint az Istennek törvénye (lex Dei) az az egy igaz út, amely sem jobbra, sem balra nem hajlik”¹⁵. Ezek a részletek több esetben

9 Vö.FINÁLY Henrik: *A latin nyelv szótára*. Budapest, Franklin Társulat, 1884. 1823., GyÖRKÖSY Alajos: *Latin–Magyar Szótár*. Budapest, Akadémia Kiadó, 1970. 512.

10 Vö.FINÁLY, 1884., Uo.

11 Ahogyan Eckhart Ferenc is megjegyezte: „A felkenéssel és az egyház közreműködésével végbe ment koronázással nyeri el minden keresztény uralkodó hatalmának teljességét, lesz Isten kegyelméből uralkodó, Krisztusnak rendeltje, szerve, helytartója.” ECKHART i. m. 7.

12 Vö.AQUINÓI SZENT Tamás: *A Summa Theologie kérdései a jogról*. In: VARGA Csaba: (szerk.): *Jogfilozófiaiak*. Budapest, Szent István Társulat. 2011. 7–37.

13 WERBŐCZY István: *Hármaskönyv*. Előbeszéd. 21–51. Werbőczy István: *Hármaskönyv*. In: MÁRKUS Dezső: (szerk.): Budapest, Franklin, 1897. [a továbbiakban: WERBŐCZY]

14 WERBŐCZY Előbeszéd, 9. cím 2 §.

15 WERBŐCZY: Előbeszéd, 6. cím 6.§

is idézhetőek, hiszen az Előbeszéd oldalakon keresztül foglalkozik jogfilozófiai kérdésekkel.¹⁶ A fentiekből következően a Szent Korona egy olyan isteni jel volt eleink számára, mely ősi tudásként a vitathatatlan égi rendre emlékeztette őket. Egy uralkodói jelkép, melyet az evangélium a végítéletre vonatkoztatva így ír le:

„[...] És folyóvízen innen és túl életnek fája vala, mely tizenkét gyümölcsöt terem vala, minden hónapban meghozván gyümölcsét; és levelei a pogányok gyógyítására valók.

És semmi elátkozott nem lesz többé; és az Istennek és Báránynak a királysége benne lesz és a szolgálai szolgálnak néki; És látják az ő orczáját; és az ő neve a homlokukon lesz. És ott éjszaka nem lesz; és nem lesz szükségük szövétnekre és napvilágra, mert az Úr Isten világosítja meg őket, és országolnak örökön örökre.”¹⁷ (Jel 22. 2–5.)

Mintha csak a Szent Korona homlokzati zománcképe elevenedett volna meg a mindenkori uralkodó alakjában. Hiszen az aranylemezen a trónuson ülő világbíró Krisztus, a Pankotrator¹⁸ alakja mellett feltüntették a görög betűs rövidített feliratot: ICXC, feloldva: I(HCO) CX(PICTO)C, Jézus Krisztus. Ebben a névben nyugszik a Fiú világra küldésének titka, *Jézus: „valaki, aki megvált”, „valaki, aki megváltó”*.¹⁹ A név századok óta szent és sérthetetlen, arra utal, hogy Isten fia emberré lett. A *Krisztus*, pedig görög név, jelentése: *felkent*.²⁰ A zománcképen, tehát a Megváltó ábrázolatot, aki király és mindeneken mindenhatóan uralkodik.

16 WERBŐCZY: Előbeszéd, 1., 2., 3., 5., 7., 8., 9., 10., cím stb.

17 *Szent Biblia, azaz Istennek Ő és Új Testamentumában foglaltatott egész Szent Írás*. Fordította: Károli Gáspár, Magyar Bibliatanács, Budapest, 1982. 275.

18 Mivel az ilyen jellegű ábrázolásokon sokszor ott is van a feliratokon a cím: „*Kyrios Pantokrator*”, vagy „*Krisztosz Pantokrator*”, csak egyszerűen „*Pantokrator*” címmel tartja számon a keresztény hagyomány.

19 SJÖGREN Per-Olof: *A Jézus-ima. A szív imádsága*. Zöld-S Stúdió, Budapest, 2003. 29–30.

20 Uo.

2. kép: Világbíró Krisztus, homlokzati Pantokrátor, Szent Korona
(Fotó: Szelényi Károly)

Ugyanakkor a Szent Korona keresztpátjai közepén, a boltozaton, négyzetes térben az égben trónoló Atya foglal helyet, hiszen a 'négyyszög' a világ alakját jelentette, hajdan ugyanis ilyennek képzelték a Teremtést.²¹

21 SEDULIUS: *Carmean pascale* 5, 188–195. <http://www.ancienttexts.org/library/latinlibrary/sedulius5.html>

3. kép: Az égben trónoló Atya, felső Pantokrátor, Szent Korona
(Fotó: Szelényi Károly)

A lemezen a Napnak és Holdnak a csillagokkal való együtt szerepeltetése egyértelműen utal arra, hogy itt Krisztus földi megjelenését megelőző, a világot teremtő Istennek, az Atyának az ábrázolásával van dolgunk.²² A Szent Korona 'jele' az Atya, Fiú és a Szentlélek beavató erejére emlékeztette az országlakosokat. Hiszen a fent idézett I. Ulászló koronázási oklevelében többek között a következőket is olvashatjuk:

22 Vö. VARGA Tibor: *A Szent Korona. Magyarország anyagi, apostoli Szent Koronája*. Solymár, ArchiRegnum Könyvkiadó, 2016. 139–151.

„[...] Ezt a koronázást a mai napon (1440. július 17.- V.T.), a Szentlélek kegyelmét hívva nagy könyörgéssel és, amint azt hisszük, az ő ösztönzésére, ilyenkor és annak hatásos volta érdekében el kell végezni nyilvánosan és nyíltan megkezdtük, és Isten segítségével véghezvittük azt az egész szertartást, amelyet ilyenkor és annak hatásos volta érdekében el kell végezni [...]”²³

Ennek megfelelő jogi következményként különös tisztelettel és hűséggel voltak a magyarok uralkodójuk iránt. Csodálkozva írta le a nyugati, hűbéri viszonyokhoz szokott Freisingi Ottó (1114–1165)²⁴ II. Géza uralkodónk (1141–1162) különleges tekintélyét. Erről így számolt be:

„Fejedelmüknek annyira engedelmeskednek, hogy még azt is bűnnek tartják, ha titkos susogással sértegetik, nemhogy nyílt ellenmondással keserítenék. Az ország hetven, vagy még több megyére van osztva, de minden bírságnak két harmada a királyi fiscust illeti meg, csak egy harmad jár az ispánnak. Ily nagy területen senki sem mer pénzt verni, sem vámot szedni a királyon kívül. Ha pedig valaki az ispánok rendjéből bármi csekély ügyben megsértette a királyt, vagy ha csak vádolták ezzel, bár igazságtalanul, bármily közönséges poroszló, kit az udvar küld oda, őt, noha a csatlósai veszik körül, egyedül elfogathatja, megkötözheti, megkínozhatja. Nem úgy van, mint nálunk, a hol az egyenlők (pares) kérnek ítéletet a királytól, még azt sem engedik, hogy a vádlott kimenthesse magát; elég ok náluk az uralkodónak akarata. Ha a király háborúba indul, mindnyáján ellenmondás nélkül követik.”²⁵

23 Az oklevél magyar nyelvű részletei ECKHART i. m. 96–97. valamint BENDA – FÜGEDI i. m. 67–72.

24 A Szentföld felé hazánkon átvonuló III. Konrád kíséretében ott volt Freisingi Ottó püspök, aki I. Frigyes német–római császár tetteit megörökítő munkájába beleszötte magyarországi tapasztalatait is.

25 *Első Frigyes császár tettei. Ottonis episcopi frisingensis gesto Friderici I. iperatoris.* Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta GOMOS F. Albin (szerk.), Budapest, Athenaeum, 108.

Mivel ez a feltétlen uralkodótisztelet a nyugati, hűbéri világban ekkor már ismeretlen volt, úgy kell tartanunk, hogy ez olyan keleti, íjfélszívó hagyomány volt eleinknél, mely a kereszténységben is tovább élt. Erre utal Belehazi Bartal György²⁶ is, aki a pártusokkal kapcsolatban írt hasonló tiszteletről. Az 'Arszak' névről azt állította Pompeus Trogusra hivatkozva, hogy ezt a nevet az uralkodó az őt különösen szerető népétől kapta.²⁷ Polybios²⁸ alapján arról is írt, hogy Arsakszész kivételes, szent törvényeket adó király volt.²⁹ Ammianus Marcellinus, pedig azt írja, hogy ő volt az egyetlen személy, akit a nép nagy egyetértéssel a csillagok közé emelt. Ezért a király utódai a Nap és a Hold testvéreinek nevezték magukat.³⁰ Ugyanakkor helyesen állapítja meg A.v. Gutschmid, hogy a Kr.u. I. században az Azovi-tengertől az Indusig terjedő óriási térségben mindenhol az Arsakida-ház tagjai uralkodtak.³¹ Faustus Byzantinus örmény író tanúsága szerint a Kr.u. 4. század elején még Arsakida uralkodó ült Szkítia, azaz a Pontus–Kaukázus–Kaspi vidék trónján: Sanesan a „*maszkitok és hunok*” királya, aki az örmény király – szintén Arsakida – rokona volt.³² Az uralkodó ház iránt öröklődött az égi, szakrális tekintélytisztelet.

A türk birodalomról is tudjuk, hogy az uralkodó szent tiszteletben részesült. A mindenkori kagánnak rendelkeznie kellett *kut*-tal, karizmával.³³ A *kut* életerőt, szerencsét, többlet lelket jelent, mely a *Tengri*³⁴ ('menny')? kegyelméből

26 Jogtörténész. (1785–1865), a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

27 BARTAL György: *A párthus és a hunmagyar scythákról*. Kiadó: Toldy Ferenc, Pest, 1860. Emich Gusztáv Magyar Akadémiai Nyomdász. 8–11.

28 Polybios Kr.e. 2. századi történetíró, politikus.

29 BARTAL György i. m. 29–31.

30 MARCELLINUS Ammianus: *Rerum gestarum libri. XXIII. 6.6.*

31 VÖ.GÖTZ László: *Keleten kél a Nap. Kultúránk a történelmi ősidőkből. I–II.* Püski, Budapest, 1994. I. k. 240, 260.

32 GÖTZ. i. m. I. k. 260.; VÖ. GUTSCHMIDT, A.: *Geschichte Irans und seiner Nachbarländer von Alexander dem Grossen bis zum Untergang der Arsaciden.* Tübingen, . Laupp, 1888; reprinted Graz, 1973.

33 EÖRDÖGH Balázs: Égkultusz. A Tengrizmus a korai törökségnél. Szemelvények a II. Türk Kagánátus felirataiból. In: BIACSI Mónika – IVANICS Mária: (szerk.): *A Török népek vallásai. Filológiai tanulmányok a török vallásos szövegek köréből.* Szeged, SZTE Klebelsberg Könyvtár, 2014. 25–46.

34 A *Tengri* szó eredetileg 'égbolt' jelentéssel bírt, de kezdetektől fogva kifejezett egy elvont 'menny' és 'Isten' fogalmat is. VÖ. CLAUSON, G. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish.* Oxford, 1972. 523.

fakad. Így például a turáni uralkodó nem is a kagáni címet viselte, hanem az *indik-kut/indikut* 'szent szerencse' titulust kapta meg, mely cím már az orhoni türk feliratokon³⁵ is olvasható.³⁶ Az uralkodó tehát az égi erő és a közösség egészét testesítette meg, ezért benne ragyogott a teremtést fenntartó örök törvény. A kazar kagán előtt is fényes korongot hordozott testőre, a Nap jelképeként, mely jel előtt minden alattvalónak le kellett borulnia.³⁷ Ezt a felsorolást még számtalan példával bővíthetnénk, ám itt szükséges megjegyezni, hogy az íjlesztő népek hagyományában ezer év annyi, mint egyetlen nap. A változatlanságba ágyazott élet mozgása az örökségük. Világfelfogásuk maga a Teremtés szentségének tükröződése. Csak a kultúrájukon keresztül nyilvánul meg összetartozásuk. Lelkük nélkül a nyelvük eredete csak betű és csontjaik elemzése őseik szellemisége, szíve nélkül, csak csont. Erről a különös közösségi jelképtiszteletről emlékezik meg az 1440. július 17-i oklevelünk, amikor a Szent Koronával kapcsolatban a '*signaculum*' fogalmát emlegeti. Kétségtelen, hogy már Szent István idejében is valami égi eredetű tisztelet kötődött az uralkodó személyéhez. Ahogyan Balogh Elemér is megállapítja az Aranybulláról írt tanulmányában:

*„Magyarországon az Árpádok korának csak felületes ismerete is elegendő ahhoz, hogy észrevegyük: első királyaink irigylésre méltó hatalmat birtokoltak országukban. Milyen legitimitásra támaszkodott ez a hatalom? Három forrásra kell rámutatni: pogány-szakraális, keresztény-vallási és anyagi”.*³⁸

Ezt az igazságot kiváltképpen bizonyítja, hogy a római katolikus egyház első szentté avatott királya Szent István volt és a fia is részesült még ugyanabban az évben ezen tisztességben (1083). Igen korán szent királyok nemzetsé-

35 Az Orhon folyó völgyében felfedezett 8. századi rovásírásos feliratok.

36 Vö. VÁSÁRY István: *A régi Belső-Ázsia története. Turkesztáni ujgurok. Turkesztáni ujgurok.* című fejezet, Balassi Kiadó, 2003.

37 BARTHA Antal: *A magyar nép őstörténete.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. 349.

38 BALOGH Elemér: Az európai jogtörténelem fősodrában: a magyar Aranybulla. In: MEZEY Barna: (szerk.): *Az Aranybulla a jogtörténetében.* Budapest, Mádl Ferenc Intézet. 2022. 27.

gének nevezték a leszármazókat, ahogyan erről már Anonymus is tudósított.³⁹ Ez az uralkodóház adta Európában a legtöbb szent utódot. A pogány karizma átváltozott szentséggé az Árpád, avagy Turul-házban.

Az uralkodói vér és a korona közvetített tekintélyt Imre királyunknak (1196–1204) is. Spalatói Tamás⁴⁰ históriájából értesülünk, a korabeli külföldi viszonyok között, meglepő történetről, ami 1203 októberében Varasdánál esett meg. András herceg, a későbbi II. András uralkodó, a királyi hatalom megszerzéséért nagy sereggel csatára kényszerítette volna a testvérét. Ám Imre király, aki kevesebb haddal rendelkezett, érdekes cselekedetre szánta el magát. Ahogy Spalatói Tamás írta a királyról: „*Ne jöjjetek utánam!*“ – *így szólt embereihez – aztán fegyvereit letéve, csakis pálcával kezében, lassú léptekkel az ellentáborba indult, hangosan kiáltván: „Hadd lássam, ki meri felemelni kezét a király vérének ontására!”*⁴¹ A felfegyverzett sereg döbbenten nyílt szét előtte. A koronás királyi vér iránti hűség végtelen volt. Öcsét szabad kézzel elfogta és leültette míg jó útra nem tért. Később még kiskorú gyermeke gyámjának is kinevezte.⁴²

A végtelen hűség és tisztelet öröklődött az utókorra is. Mátyás király idejéből fennmaradt írott hagyományban az uralkodó személyével és a Szent Korona jelével kapcsolatos alázatról szintén tudhatunk. Ez tűnik ki Guthi Országh Mihály nádornak, Bonfini szerint, 1495-ben tett kijelentéséből: „akit a Szent Koronával koronázva látsz, imádd, szentséges királynak tekintsd és tiszteld, ha ökör volna is.”⁴³ Később Révay Péter⁴⁴ úgy gondolta, hogy ezeket Garai Miklós mondta következő szakkal: „*a Szent Koronával megkoronázott királyt, még ha*

39 „[...]Vagy azért hívták Álmossal – ami latinul annyi mint szent – mivel az ő ivadékaiból szent királyok és vezérek (*sancti reges et duces*) voltak születendők.” ANONYMI (P. MAGISTRI): *Gesta Hungarorum Scriptores Rerum Hungaricarum Tempore Ducum Regumque stirpis Arpadianae Gestarum. Endendo Operi Praefuit Emericus Szentpétery*. I. Nap Kiadó, Budapest, 1999. (továbbiakban: S. R. H.) 38.

40 Spalatói Tamás főesperes (1200 körül–1268) középkori krónikás.

41 Thomas archidiaconus: *Historia Salonitanorum Pontificum atque Spalatensium*. c. 24. 559.

42 Vö.DÜMMERTH Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Budapest, Panoráma, 1977. 385.

43 BONFINI Antonio: *Magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter, Budapest, Osiris Kiadó, 1995. 777.

44 Révay Péter (1568–1622) Turóc vármegyei főispán, koronaőr.

egy vadállat is, hatalmas bűn megsérteni.”⁴⁵ Révay leírta, hogy a magyar király szent és sérthetetlen (*sacrosanctus ac violantus*), mivel felsége (*maiestas*) a magyar korona szentségéből és tiszteletéből fakad és keletkezik.

„Amint ugyanis a koronát illő szertartással a király fejére (*corona regis capiti rite*) felillesztették, az csakhamar valamiféle rejtett méltósággal és kimagasló kitűnőséggel tölti meg a király ábrázatát és jellemét, akár a megtestesült Istenéét (*velut corporalis Dei replet*), és általában akkora hódolatot és a tiszteletet csepegtet az alárendeltek lelkébe, hogy már valamiféle többre becsülik – szinte emberfelettiként (*supra humanam conditionem aestimetur*).”⁴⁶

Ilyen különleges erővel bírt az I. Ulászló koronázó oklevelében a Szent Korona egyik jellemzőjeként megjelölt *signaculum* tulajdonság. Végül a fentiekben leírt különleges tiszteletéről álljon itt egy utolsó történet II. Ulászló idejéből. Népünk emlékezetében nem egy nagy tekintélyű uralkodóként maradt meg, de eleink, mint koronázott királyt becsülték. A ferrarai követ Giovanni Bonzagno Budáról 1512. augusztus 2-án jelenti az ott tartózkodó Estei Hippolit hercegnek, Eger püspökének, a magyarországi eseményeket. Arról számol be, hogy Velence követe – a velenceiknek a franciák felet aratott győzelme hírére – Budán hatalmas ünnepséget rendezett, a diadal örömeire pénzt és cukrot szórattott, örömtüzeket gyújtatott és még bort is osztatott – ingyen. II. Ulászló, mivel a francia királyi ház rokona volt, felháborodottan hívatta magához Velence budai követét. A követ azonban a király tiltakozására pimaszul visszafeleselt. Mire is egy magyar úr a velenceire rászólt: „Elhallgasson!” S megfenyegette, ha követ a süvegét menten le nem kapja a király előtt, maga rántja azt le a fejéről, vagy

45 RÉVAY Péter: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna, annos ultra D C clarissimae, brevis commentarius, Augustae Videlicorum 1613.* ; RÉVAY PÉTER: *De monarchia et Sacra Corona regni Hungariae centuriae septem, A Magyar Királyság birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század I–II. kötet.* Szerk.: TÓTH Gergely. Budapest, Bölcsészettudományi Központ, 2021. I. k. 337–339. 2.21.5

46 Uo. 337. 2.21.3.

pedig úgy a fejébe veri, hogy azt soha többé le nem veheti.⁴⁷ A velencés – fejezte be jelentését a ferrarai követ – engedelmeskedett és elhallgatott.

A fenti források alapján nyugodtan állítható, hogy az ellopott Szent Korona tulajdonságait leíró 1440-es koronázó oklevelében szereplő *signaculum* kifejezés a hatalomra feljogosító jel volt. Az is kijelenthető, hogy ez a jogi hagyomány az íjfeszítő népektől eredt és kereszténységben is tovább virágzott.

Itt kell megemlíteni még egy fontos magyar sajátosságot, melyet Freisingi Ottó is észrevett. Az égből eredő hatalom mellett a közösség meghatározó szerepét a jogéletben. Ez már a következő Szent Koronát jellemző meghatározáshoz is elviszi a következtetéseket: a *mysterium* fogalmához. A német püspök tudósításából a végtelen tekintélytisztelt mellett, az országlakosok csorbítatlan szabadság vágya is kitűnt. A kettősség, a rendhez való hűség és a szabadság örök szeretete mindenképpen különös sajátossága hagyományunknak. Erről a következőket olvashatjuk:

„Egyben mégis utánozzák a görögök gondoskodását: abban, hogy fontos dologhoz nem fognak hosszas és gondos tanácskozás nélkül. Falvaikban és tanyáikon igen hitványak a szállásaik, többnyire csak nádból valók, ritkán fából, még sokkal ritkábban kőből, úgy, hogy a nyarat és az ősz sátrakban töltik. A főemberek mind elmennek a királyi udvarhoz, mindenki elviszi oda székét, és ott nem szűnnek meg a közügyeket tárgyalni és megvitatni, télvíz idején, pedig ugyanazt cselekszik szállásaikon.”⁴⁸

Amúgy érdekes, hogy a német szerzőnek nagyon ellenszenvesek voltak a magyarok,⁴⁹ mégis kénytelen volt őseink országáról a következőket írni:

47 ZOLNAY László: *Az elátkozott Buda – Buda aranykora*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1982. 119.

48 *Első Frigyes császár tettei. Ottonis episcopi frisingensis gesto Friderici I. iperatoris*. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta GOMOS F. Albin. Budapest, Athenaeum, 108.

49 „.....ábrázata ocsmány, szeme mélyen ülő, termete alacsony, nyelvük és szokásaik pedig barbárok és vadak, úgyhogy joggal vádolhatjuk a vakszerencsét, vagy csodálhatjuk az Isten türelmét, amiért ezeknek az embernek sem nevezhető emberi szörnyetegeknek ily gyönyörűséges földet adott martalékul”. (Kisdi Klára ford.)

„Ezt az országot, melyet mindenfelől hegyek és erdők vesznek körül, régen Pannóniának hívták. Belsejében széles róna terül el, melyet számos folyó öntöz és vadakban bővelkedő erdőség borít. Természettől annyira kelle-
mes és szép, földje annyira gazdag, hogy szinte Isten paradicsomához,
vagy Aegyptushoz hasonlítható.”⁵⁰

Megjegyzendő itt, hogy Freisingi Ottó, negatív elfogultsága (hitvány szál-
lások stb.) ellenére, többnyire igazat írt. Bizonyítja ezt IV. Béla uralkodása kez-
detén tett cselekedete. A királyi tekintély visszaállításának jeleként elrendelte,
hogy a főurak közül jelenlétében senki nem ülhet le, ha megteszi súlyosan bün-
tetendő. Ahogy pedig Rogerius írta: „...ugyanakkor elégette a bárók székeit.”⁵¹

A fentiekben leírtak pedig valóban egy égi rend emlékezetét tükrözi. A Szent
Korona, mint *signaculum*, jel évszázadokon keresztül sugározta az uralom fé-
nyét. A Teremtés rendjét, mely tudott a végtelen tekintélytiszteletről, valamint
a közösség szívéből születő örök szabadságról is. Ahol a hierarchia és melléren-
delés egyszerre érvényesült, ott az Úristen van jelen. A beavatás Szent Korona
által közvetített jegyét, pecsétjét, őseink a közösség szabadságától felhatalmazva
áthelyezték az új, a Szent István fejedelmét díszítő koronára. Eleink elképze-
lése szerint ez volt a *signaculum*-a az uralkodó (rex) és az országlakosok (reg-
nicola) összetartozásának. A jel, melyet a király magán viselt (regia sancitatis)
és, amit a középkori magyar közösség szabad akaratából hűséggel és tisztelettel
elfogadott.

50 *Első Frigyes császár tettei.* i. m.107.

51 KATONA Tamás: (szerk.): *A tatárjárás emlékezete.* Bibliotheca Historica, Budapest, Magyar Helikon Kiadó, 1981. 114.

A mysterium

1. A Szent Korona közjogi fogalmának, személyiségének keletkezése

Az 1440-es dekrétumnak a koronára vonatkozó másik fontos közlése a *mysterium* kifejezés szerepeltetése. E szó jelentése egyértelműen utal arra, hogy őseink a Szent Koronát Isten jelenlétével hozták kapcsolatba. A görög *mysterion* megjelölés valószínűleg a *müein* igéből származik⁵², amely *szemet lehunyni, száját befogni* értelemmel fordítható. E jelentés pedig magában hordja egyfajta sajátos imádkozó, meditációs folyamat megjelölését, melyben a megismerés útja nem az anyagi világon keresztül vezet, hanem a szellem, a lélek és a szív útján. A teremtés tapasztalható felével szemben feltárul a valóság mögé rejtett isteni jelenlét. A régi időkben olyan titkos vallás, illetve rítus megjelölésére szolgált, amelyen csak azok a beavatottak vehettek részt, akik ezáltal keresték az üdvösséget; ebben az értelemben a görög szó rendszerint többesszámban állt.⁵³ A latin nyelvben a '*mysterium*' szó pedig '*rejtelmes és jelképes vallástan és a vele összefüggő titkos isteni tisztelet*' értelemmel került át.⁵⁴ Ugyanakkor a főnév a '*rejtelem*' és '*titok*' jelentéssel is fordítható.⁵⁵ Mindez pedig az élet teremtésének és a megszemélyesülés felfoghatatlanságának rejtelmét jelenti a magyar közösség számára. Timon Ákos erről így ír:

„[...]A szent korona mysteriummal bír, a főhatalom benne rejlődnek tekintetik. Midőn ilyképpen szent korona közjogi fogalma, személyisége vagy a mi ezzel egyet jelent, mysteriuma kifejlődik, ez képezi az állami szervezet talpkövét, kiindulási alapját. Az állami élet és szervezet minden egyes tényezője közvetlen kapcsolatba lép a szent koronával s attól nyeri

52 HAAG, Herbert: *Bibliai lexikon*. Budapest, Szent István Társulat, 1989. 1264–1266.

53 HAAG i. m. 1263.

54 FINÁLY (1884) i. m. 1282.

55 FINÁLY (1884) U., GYÖRKÖSY (1970) i. m. 355.

*életető erejét. Egyfelől minden jognak és hatalomnak kútforrása a szent korona, másfelől az összesség, az állam érdekében teljesítendő szolgálatok a szent korona felé irányulnak, az ország lakói kivétel nélkül a szent korona hatalma alatt állanak (Sacrae Coronae subjecti). A XV. század okmányaiban már a királyok elsősorban a szent korona jogáról, a szent korona iránti hűségről beszélnek, amelyből saját jogukat és a király iránti hűséget származtatják.*⁵⁶

A *mysterium* felfogásának magyar sajátossága az, hogy nincs kiválasztott réteg, mely kizárólagosan lenne beavatva a Szent Korona titkába. A titok nem ember és másik ember között fogalmazódik meg, hanem Isten és a magyar ország lakosok között. Ahogyan keresztény jogi hagyományunkban ember nem lehet más ember uralma alatt. Ez az öröklött szabadság íjlesztő kultúránk terméke is. Nálunk nem alakult ki a hűbéri társadalom megosztottsága, ahogy a fentebb idézett oklevelünkéből is kiolvasható, a közösség szabadsága határozza meg együttélésünk alapjait. Ekkor elvben a Szent Korona tagjainak (*membreum Sacrae Regni Coronae*) nem létezett jogilag és vallásilag megosztott ország, csak egy test és egy lélek közössége. Nem voltak előrébb való titkosok és még előrébb való titkosabbak, csak a királyságunkba születésük által beavattak. A *mysterium* maga volt a Szent Korona királysága.

Ezzel ellentétben a római birodalom romjaiból létrejövő germán, európai kultúráról már Hajnik Imre is találóan állapította meg a jellemzően megosztó, magánjogi jellegét:

„Valamely vitézségéről, fényes harci tetteiről messze földön ismeretes egyéniség, ha vitézségében bizva magának birtokot akar foglalni és azon uralmat alapítani, felszólítást intéz törzsrókonaihoz részvételre a kíséretben, az ő szerencséjöknek saját szerencséjéhez való csatolására, és hirneve az említettem german nézeteknél fogva számosokat hoz zászlaja alá, kik

56 TIMON ÁKOS: *Magyar alkotmány-és jogtörténet. Különös tekintettel a nyugati államok jogfejlődésére*. Hatodik kiadás, Budapest; Grill Károly Könyvkiadó hivatala, 1919. 517.

készek őt kalandjában követni, magokat szerencséjének társaivá tenni; esküvel kötelezik magokat, hogy ők a hadjáratban hiven követendik őt, ügye érdekében küzdeni fognak; ő pedig viszont szerződésileg igéri nekik, esküjével erősítve, hogy fentartásukról, védelmükről gondoskodand, a foglalmányban őket érdem szerint részesíteni. — Ezen kölcsönös ígértében a hűségnek és ennek fejében nyújtandó jutalomnak, bérnek rejlik a hűbérrendszernek kezdete. Fenmaradását e szerződésnek végrehajtása eszközölte.”⁵⁷

Egyébként megjegyzendő, hogy a szerződéseket létrehozó kísérő szertartások nagyon sokat árulnak el számunkra. A megnevezésük is rengeteget sejtet, hiszen *hominium*, vagy *homagium* megjelöléssel illették (francia *hommage*) a köteleket keletkeztető eljárásokat. A hűbérúrnak, akit *seniornak*, *dominusnak*, vagy Németországban *herrnek*, illetve Angliában *lordnak* neveztek, a védelem és az ellátás fejében a *vazallus* hűséges szolgálattal tartozott. (A *vazallus* megjelölés a *vassus* kifejezéssel hozható kapcsolatba, melyet a nem szabadokra használtak. Ez a kelta *gwas* szóból származik, amely fiatalembert, szolgát jelent.⁵⁸) A *homagium* ünnepélyes szertartásában a *vazallus* a való személy, hajadonfővel, letérdelt leendő hűbérura előtt, aki kérdést tett fel számára: 'Emberem [homo] akar-e lenni?' Erre a válasz így hangzott: 'Akarok [volo]'. Majd összekulcsolt kezeit a *dominusa* felé nyújtotta, aki szószerint rátette a kezét (*inmixtio manuum*). Mindez többirányú jelen tessel is bírt. Hiszen a *vazallus* összekulcsolt kezei az imádkozás pózát idézte meg, amikor kifejezi az egyén, hogy nem a saját akarata érvényesül a fohászokban, hanem alárendeli magát az Úristen akaratának. A *homagium* esetében is az egész személyiségnek önátadása valósult (*traditio personae*) meg az urának irányában, csak éppen az egy másik ember. Nem Isten, hanem egy közönséges halandó. Ami pedig a legrosszabb, hogy ez a viszonyrendszer az idők folyamán állandóvá vált. A közösség a szolgaság átláthatatlan láncolatává lett. A szokásjogban és az írott magánjogban kiala-

57 HAJNIK Imre: Magyarország az Árpád-királyoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa. Pest, Heckenast Gusztáv, 1867. 7–8. O.

58 KATUS László: A középkor története. Budapest, Pannonica-Rubicon, 2001. 215–216. O.

kult a közösséget szétदारaboló elv, mely szerint '*vazallusom vazallusa nem az én vazallusom*'. A *homagiumot* gyakran kiegészítette a csók (*osculum*) is. Lelket akartak lehelni ebbe, az egyáltalán nem szeretet alapú szövetségbe. Mindez még csak nem is hasonlít a vérszerződéshez, hiszen a hűbéreskü alapjait a dologi vonatkozások adták, ellentétben a vérből, szívből született kötelemmel. Ugyan a szertartást követte egy hűségeskü (*fidelitas, sacramentum fidelitatis, iuramentum, iusiurandum*) kötelezettség is, ám ennek inkább gyakorlati jelentősége volt, nem pedig lelki, érzelmi súlya. Biztosíték volt a hűbérúr és a hűbéres alá-fölérendelt, bár kölcsönös szerződéses viszonyára. A közösségi együttélés a 11–12. századra végzetesen feldarabolódott, hiszen egy ember több hűbérúr-nak is tehetett *homagiumot*. Szinte általánossá vált, hogy egy vazallusnak több ura is volt, akár 10–20 is.⁵⁹ Ez pedig rendkívüli szétदारaboltságot és jogbizonytalanságot szült. Az együttélési szabályok kölcsönhatásban voltak a világ haszonalapú felfogásával, még a közjogi intézmények is hűbéri formát öltöttek. Nyugat-Európában a 13. századra megvalósult az állam '*privatizációja*'.

A mi hagyományunkban sohasem vált mindent meghatározó szabályozó erővé a magánjogi viszonyrendszer. A királykoronázó oklevelünkben szereplő *mysterium* megjelölés, a Szent Koronával kapcsolatban, nem egy szekuláris titkos szertartás kiváltságosairól szólt, hanem az egész *regnum* örököseiről. Isten által belőlük származott közösségük megfoghatatlan szakralitása. Ugyanakkor az egyénen múltott, hogy alkalmassá teszi-e önmagát arra, hogy a Teremtő titkába beavatódjon. Ezen a belső úton egyetlen testé, lélekké olvadtak össze, mert mindannyiukat az Úr vezérelte. A közösséget azonban nem az emberek haszon alapú kapcsolatai határozták meg, hanem az isteni törvény elfogadása. Az Isten akarata vezeti középkori jogalkotásunkat, ahogyan Kézai és több korabeli forrás is utal erre: „*Vox Dei et populi Hungarici*”⁶⁰. A krónikáink és gesztáink ismerik ezt a különleges jogkeletkeztető szertartást. Akkor beszélnek róla, amikor a magyarságra sorsdöntő lépés vár. Így a Képes Krónika szerint *egy lélekkel, egy akarattal (uno animo unoque consilio)*⁶¹ indulnak el a hunok

59 Vö. KATUS i.m. 218–228.

60 KÉZAI Simon: *Gesta Hungarorum*. In: S.R.H. I. Budapest, Nap Kiadó, 1999. 147.

61 *Chronici Composito saeculi XIV.* S.R.H. I. Nap Kiadó, Budapest, 1999. 257.

Szkiítiából az új hazafelé. Kézai pedig a hunok Pannóniába történt megérkezésével kapcsolatban írja le, hogy a Tisza folyóhoz érve „*az egész nép egy szívvel*” (*omni caetui complacuit*)⁶² úgy határozott, hogy családjaikkal és nyájaikkal nem mennek tovább, letelepednek ezen a tájon. Egy lélekkel és egy akarattal indultak el, és egy szívvel, egy szeretettel állapodtak meg. Akaratuk a szív, a szeretet hangján nyilvánult meg Teremtő erejű Ige volt, mely hazát támasztott a mindenségben. Ennek emléke lüktet a vérszerződés és a szeri végzések hagyományaiban is. Így az uralkodói hatalom is közhatalomnak számított hagyományunkban és nem magánjellegű volt. Ez a körülmény és tény az, ami nem értelmezhető a korabeli nyugati gondolkodás számára, mely minden személyes kapcsolatot a hűbéri viszony módjára fogott fel. Az állam vazallusi privatizált rendszerében közhatalmat elképzelni nem tudott. A firenzei Villani még 1350 táján is csodálkozva írta a magyar királyságról, hogy a magyarországi báróságok nem öröklődnek és nem is élethossziglaniak, hanem mindet az uralkodó akarata szerint osztogatják, és veszik el. (*Le baronie d’Ungheria non sono per sucesione ne a vita, ma tutte si danno et tolgono a volontà del signore*).⁶³ A királytól kapnak minden birtokot és tisztséget, akinek a hatalma a Szent Koronából ered, mely a beavató erejét Istentől és a községtől nyerte. Ezért is hathatott furcsán Gentilis pápai követnek 1308-ban az *utolsó aranyágacska* letörése (1301. január 14.)⁶⁴ után, mikor I. Károly (Károly Róbert, Carlo Roberto) érdekében járt el, a magyar válasz, mely a római hűbéri joggal szemben nyilvánult meg.⁶⁵ Ugyanis visszautasították, hogy a király személyét idegenből határozzák meg, csak ahhoz járultak hozzá, hogy a pápa megerősítheti, azt ' *akit ők az igazi királyi nemzetségből* (a

62 KÉZAI Simon i. m. 148.

63 Vö. MARCZALI Henrik: *A magyar történet kútjöinek kézikönyve*. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1902. 225.

64 NAGY Imre – TASNÁDI NAGY Gyula: (szerk.): *Anjou-kori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. I–VII. Budapest, 1878–1920. I. k. 52. 1303: 'ultimo aureoramusculo a progeniestirpe ac sngvine sanctti regis Stephani primi regis Hungarorum' (Továbbiakban: AO.)

65 III. András halálakor Ákos nembeli Ernye bán fia István nádor megfogalmazása szerint az utolsó aranyágacska letörése őseink életében traumát okozott. Azonban a Turul nemzetség leányágából három királyunk is lett. Vencel (László) 1301–1305; Ottó 1305–1307; I. Károly (Károly Róbert, Carlo Roberto) 1310–1342.

Turulok leányági nemzetségéből -V.T.) *egy hanggal és lélekkel megválasztanak*'.⁶⁶ Mindez ősi, kiforrott hagyományunk és gyakorlatunk volt. Ezért maradhatott meg a koronázási szertartásunkban hosszú ideig az *acclamatio*, a közfelkiáltás intézménye. A Szent Korona és az országlakosok összetartozásának e különös misztériuma sajátosan volt beépítve a magyar királykoronázási szertartásába. Valahol az egy lélek, egy szív, egy hang teremő ereje indította el az új király országlását. Ugyan az emberiség számtalan kultúrájában kimutatható az ősi és nem római eredetű *közfelkiáltás* jogkeletkeztető intézménye. Hiszen Livius szerint először ebben a kitüntetésben a római történelem folyamán P. Cornelius Scipio részesült, akit Kr. e. 209-ben, a hispaniai Baeculánál, a karthágóiak fölött aratott győzelme után, az átálló bennszülött zsoldosok hódolatuk és csodálatuk jeleként királyként (*basileus*) köszöntöttek.⁶⁷ A *közfelkiáltással* egyenértékű a pajzsra emelés (*elevatio*) cselekménye⁶⁸, de teljes következetességgel az *acclamatio* kap hagyományunkban értelmet. Még akkor is így van ez, ha az *elevatio*-nak, a szertartásos felemelésnek nyomait későbbi is megtaláljuk a magyar jogi gyakorlatunkban. Így Károly Róbert 1308. november 27-én történt kikiáltásakor (*elevatio*) is szerepet kapott a felemelés (*elevatio*) :

„I. Károly király urat kezükkel feltartva csapatosan tüstént a magasba emelték, örvendező tapssal és üdvívalgás közepette az egekig magasztalták a királyi nevet, majd ezt követően ünnepélyesen *Te Deum Laudamus* énekeltek”.⁶⁹

66 Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Acta legationis cardinalis Gentilis. (II. Gentilis bíboros magyarországi követségének iratai 1307-1311). Budapest, 1885. 273–275.

67 Az *acclamatio*val a katonák a vezér rendkívüli katonai erényeit, virtusát ismerték el és tették közhírré. Polybios 10, 40, 2-5; Livius 27, 19, 3. Tehát nem római eredetű ez a szokás.

68 Vö.NÉGYESI Lajos: Árpád pajzsra emelése. *Hadtörténelmi Közlemények*. 126. évf. 2.sz. (2013.) 583–592.

69 A pesti országos gyűlés jegyzőkönyve (1308. november 27.): *Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311*. Vatikáni magyar okirattár I. 2. Bp., 1885. 115–118. *Károly Róbert emlékezete*. Válogatta, szerkesztette KRISTÓ Gyula – MAKK Ferenc. (ford. Petrovics István). Bp., 1988. 81.

Ezt az eljárást jegyezték le a csecsemő V. László esetében is. A tizenkét hetes jelöltet két külön szertartási alkalommal, emelve mutatták fel a beavató koronázáskor.⁷⁰ II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé (princeps) és magyarországi vezérőfejedelemmé (dux) történő megválasztásakor szintén megtörtént az '*elevatio*' szertartása. Hiszen a gyulafehérvári erdélyi országgyűlésen (1704) nemcsak megválasztották, hanem háromszori felemeléssel fejedelemnek (*princeps*) jelképesen be is iktatták. Ugyanez történt 1705. szeptember 20-án a szécsényi általános gyűlésen, amikor szintén ezzel a szertartással jelezték II. Rákóczi Ferenc vezérőfejedelemmé (*dux et princeps*) emelését.⁷¹ Rákóczi a franciául megjelent emlékirataiban erről így számol be: „mivel követni akarták a nemzetnek azt a régi szokását, hogy vezérüket pajzsra emelik, engem is a legfőbb urak karjukra emeltek”.⁷²

Azért fontos ez számunkra, mert Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár a birodalom kormányzásáról írott munkájában (*De Administrando Imperio*) beszámol Árpád pajzsra emelési szertartásáról is. Ugyanakkor műve az 1740-es évekig a magyar tudományosságban ismeretlen volt.⁷³ Azt is állítja a császár, hogy mindez kazár szokás szerint történt. Moravcsik Gyula fordításában Árpádra vonatkozóan ez így hangzik: „[...]és így a kazárok szokása és törvénye szerint pajzsra emelvén, fejedelemmé tették.”⁷⁴ (Ez nem mond ellent a vérszerződés első pontjának, hiszen Álmos ivadéka lett a vezérük.)

70 *A korona elrablása. Kottaner Jánosné emlékirata 1439–1440.* Ford. MOLLAY Károly, Magyar Helikon, 1978. 53–54.; RÁCZ Lajos: *Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1992. 42.

71 VÖ.TÓTH Sándor László: Egy magyarrá vált kazár fejedelmi beiktatási ceremónia rekonstrukciós kísérlete. In: PAPP Sándor, KORDÉ Zoltán, TÓTH Sándor László: (szerk.): *Urbs, civitas, universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Középkori és koraiújkor Magyar Történeti Tanszék 2018. 313–314.

72 RÁKÓCZI Ferenc: *Vallomások, emlékiratok.* Szerkesztette: Hopp Lajos, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1979. 310.

73 TÓTH Sándor László i. m. 314.

74 BÍBORBANSZÜLETETT KONSTANTIN: *A birodalom kormányzása.* Ford. Moravcsik Gyula. Szeged, Lucidus Kiadó, 2003. MORAVCSIK Gyula: *Az Árpád-kori magyar történelem bizánci forrásai.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. 45. ὃν καὶ ἄρχοντα κατὰ τὸ τῶν Χαζάρων ἔθος καὶ ζάκανον πεποιήκασι, σηκῶντες αὐτὸν εἰς σκουῤῥιον.

Ugyanakkor a kazárok származásáról a korabeli írott források is azt tartják, hogy a keleti íjlesztő népek közül valók voltak.⁷⁵ Az is nyilvánvaló, a pajzsra emelés (*elevatio*) szokásának első írásos emléke alapján, hogy nem római eredetű gyakorlatról volt szó. Ahogyan az *acclamatio* intézménye esetében is ez az igazság. A pajzsra emelés legelső írásos nyomát Tacitusnál találjuk, aki a Kr.u. 69. évi batáviai felkelés leírásánál megemlíti, hogy a canninefas törzs főnökét, Brinnót népének tagjai pajzsra emeléssel választották meg.⁷⁶ A római Birodalomban csak Kr.u. 360-ban jelenik meg a császárrá avató szertartás során. Ám ez nem vált általános érvényű szokássá a római hagyományban. Alkalmazásának történelmi időszakait Négyesi Lajos részletesen tárgyalja.⁷⁷ Korábban germán eredetűnek gondolták, ugyanakkor Balogh László számtalan példát hoz e rituálé steppei eredetének bizonyítására.⁷⁸ Itt csak néhány szó erejéig, érdemes megemlékeznünk a Türk Birodalom hatalomba avatási szertartásáról. E szerint az új kagánt a beiktatásakor egy nemeztakarón a vezérek fölemelték. Ezután a Nap járásával megegyezően kilencszer körbeforgatták. Minden fordulat után meghajoltak előtte, majd fölsegítették a lovára és ő körbelovagolt.⁷⁹ Ugyanakkor az sem mellékes, hogy a türk kagán Maurikios (Kr. u. 582–602) császárhoz írt levelében magát „a hét nemzetség nagyura és a hét világtáj uralkodója”-ként határozza meg.⁸⁰ Természetesen rögtön feldereng a Bíborbanszületett Konstantin által emlegetett eredetileg hét törzs⁸¹ (később nyolc) és az Anonymusnál

75 Pl. *Die sogenannte Kirchengeschichte des Zacharias Rhetor*. Übersetzung und hrsg. K. AHRENS und G. KRÜGER. *Scriptores sacri et profani*. Leipzig, 1899. 253–254.

76 TACITUS: *Korunk története*. Ford. Borzsák István. Budapest, Szukits Könyvkiadó, 2001. IV. könyv, 15. fejezet, 151.

77 ID. NÉGYESI Lajos: Árpád pajzsra emelése. *Hadtörténeti Közlemények* 126. évf. 2. sz. 2013. 534–536.

78 BALOGH László: Árpád „pajzsra emelésének” keleti párhuzamai. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta historica. Tomus CXII*. Szeged, 2002. 37–46.

79 Uo. 41.

80 SZÁDECZKY-KARDOSS Samu: *Az avar történelem forrásai 557-től 806-ig*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 12. Budapest, Balassi Kiadó, 1998. 14.

81 „Hét törzsből állottak és soha nem tettek meg fejedelmüknek sem közülük valót, sem idegent. Καὶ οἱ μὲν Τούρκοι γενεαὶ νηήρχον επτά, ἀρχοντα δέ εἰς αὐτοὺς εἶτε ἰδίον, εἶτε ἀλλότριον ποτέ οὐκ ἔκτη – σάντο, ἀλλ’ νηήρχον ἐν αὐτοῖς βοέβοδοί τινες, ὡν πρῶτος βοέβοδος ἦν ὁ προρρήσεις Λεβεδίας” PAULER Gyula – SZILÁGYI Sándor (szerk.): *A magyar honfoglalás kútforrása*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1900. 120.

szereplő hét vezér hasonlatossága. A fentiek alapján a császár magyarokra vonatkozó türk megnevezése tehát nem véletlen. Ez persze nem jelent közvetlen összetartozást, hanem a kulturális közösség tényét erősíti meg. Hiszen a IX–X. századi írott források ungari, türk, madzsgar, szabartoi aszfaloi stb. néven emlegetik őseinket.⁸²

Miután pedig mind az *accalamtio*, mind a *pajzsra emelés* intézménye a steppei népeknél és a germánoknál is kimutatható, egy ősi, általános szokásjog öröklődéséről beszélhetünk. A Római Birodalomban a környező népektől, illetve zsoldosoktól átvételként honosodott meg.

Így a fentiek alapján nagy jelentősége van annak a középkori híradásnak, melyet Kézai gesztája és a Képes Krónika is egybehangzóan közöl az utókorral a hunokról, illetve Attiláról. A XIV. századi krónika szerkesztmény szerint: „a magyarok vagy hunok (*hungari sive Hunni*) Attilát, Bendegúz fiát (*Atylam filium Bendekus*), a rómaiak szokása szerint (*consuetudine Romanorum*), egyetértő akarattal (*concordi voluntate*) királyul emelték maguk fölé Attilát (*super se regem prefecerunt*)”.⁸³ Ugyanakkor nem sokkal később arról is ír, hogy „Attila király pajzsán címert viselt (*regis Atile, quod in suo scuto gestare consueverat*), ez koronás fejű madárhoz hasonlított (*similitudinem austuris in capite habebat cum corona*)”.⁸⁴ Kézai azonban még egy többlet információval is ellátott bennünket Attila pajzsának mitikus madarával kapcsolatban. Arról tudósít bennünket magyarul a latin szövegben, hogy azt a nyelvünkön *turul*-nak mondták. Azaz: „Etele király király címere (*banerium quoque regis Ethele*), amelyet pajzsán szokott hordani (*quod in proprio scuto*), egy madárhoz hasonlított (*similitudinem avis*), amelyet magyarul *turul-nak* hívnak fején koronával (*que Hungaricae turul dicitur in capite cum corona*)”.

82 Vö.TAKÁCS Zoltán Bálint: A magyarok türk megnevezése Bíborbanszületett Konstantinos De Adrimistrando Imperio című munkájában. Savaria, *A Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 2004. 318–319.

83 Vö.Chronici Composito saeculi XIV. S.R.H. Nap Kiadó, Budapest, 1999. I. k. 261.

84 Vö.Chronici Composito saeculi XIV. S.R.H. Nap Kiadó, Budapest, 1999. I. k. 263.

4. kép: Attila király koronával és a pajzsában a turulmadárral a Képes Krónika egy iniciáléján (Forrás: Wikimedia Commons)

Tehát Kézai szövegében, ahol a Képes Krónikában az '*austuris*' kifejezés szerepel, a '*turul*' megjelölés olvasható Attila címereként.⁸⁵ Ugyanakkor azt is írta Árpád, Álmosnak, Előd fiának, Ügek unokájának a fia, a *Turul* nemzetségből való volt (Arpad, filius Almi. Filii Elad, filii uger(g) de genere *Turul*),⁸⁶ majd Gézáról is közölte, hogy a *Turul* dinasztiából származott (Geicha de genere

85 KÉZAI Simon i. m.152.

86 KÉZAI Simon i. m. 165.

Turul).⁸⁷ Ezeknek az információknak akkor van jelentősége, a ha egybevetjük Anonymus Emese álmáról való leírásával. Ugyanis Béla király jegyzője azt írta, hogy a már áldott állapotban levő Álmos anyja isteni álmot látott, melyben egy különleges madár látogatta meg és úgy érezte újólag megfogant. A latin szövegben Anonymus ugyanazt a megjelölést használja, mint a XIV. századi krónika szerkesztmény, amikor ezt az eseményt leírja: „*asturis* illetve *austuris*”. (Anonymus: [...] *divina visoi in forma asturis* [...]”⁸⁸, Képes Krónika: [...] *avis quasi in forma austuris veniens* [...]”⁸⁹.) Miután pedig a Képes Krónika Attila pajzsának ábrázolásával kapcsolatban a '*similitudinem austuris*' leírást használta ugyanakkor Kézai a pajzscímerrel kapcsolatban lejegyezte, hogy ezt a madarat magyarul *turul*-nak mondják, nyilvánvaló a kapcsolat a dinasztia és a mitikus turulmadár között. Mindez azt jelenti, hogy az ífeszítő kultúra karizmatikus többlet lelke jelenik meg az Anonymus által leírt Álmos fogadásában. A vezérnek, az uralkodónak szakrális erővel kellett rendelkeznie. Ez visszautal az I. Ulászló koronázási oklevelében szereplő '*signaculum*' megjelölésre is a Szent Koronával kapcsolatban. Ha ennek a különös fogadásnak a jelentősége nem volna világos Anonymus további mondatokat is leírt Emese álmával kapcsolatban:

„[...] Egyszersmind úgy tetszett neki, hogy méhéből forrás fakad, és **ágyékából dicső királyok származnak, ámde nem a saját földjükön sokasodnak el** (*de lumbis eius reges gloriosi propagarentur, sed non in sua multiplicarentur*). Mivel tehát az alvás közben feltűnő képet magyar nyelven álomnak mondják, és az ő születését jelezte előre, azért hívták őt szintén Álmosnak. Vagy azért hívták álmosnak – ami latinul annyi, mint **szent** (*vel ideo vocatus est Almus, id est sanctus*) – mivel az ő ivadékából **szent királyok és vezérek** (*sancti reges et duces*) voltak születendők.”⁹⁰

87 S.R.H.I.188.

88 S.R.H.I. 38.

89 S.R.H. I. 284.

90 ANONYMI (P. MAGIISTRI) *Gesta Hungarorum Scriptores Rerum Hungaricarum Tempore Ducum Regumque stirpis Arpadianae Gestarum. Endendo Operi Praefuit Emericus Szentpétery*. I. Nap Kiadó, Budapest, 1999. (továbbiakban: S. R. H.) 38.

A geszták és a krónikák szerint Attila pajzsán és Emese álmában ugyanazon csodálatos turulmadár tűnik fel, amelyről a szent királyok leszármazóit is korábban megjelölték, ez pedig a Turul nemzetség. Amúgy a pajzsra emeléssel kapcsolatban Tóth Sándor László is megállapítja a krónikakompozícióban, illetve a Képes Krónikában Attila „rómaiak szokása” szerinti királlyá választását és címeres pajzsának egymás melletti szerepeltetését.⁹¹

A fentiek alapján különlegesen érdekessé válhat történelmi hagyományunk szempontjából Árpád pajzsra emelése és Emese álma, Álmos vezérése valamint a vérszerződés ténye. Ezek mind érdekes módon a keleti, íjlesztő kultúrákba vezethetnek vissza. Megjegyzendő a vezéri tisztséggel kapcsolatban, hogy Zlinszky János szerint is a korai magyar jogrendben: „*a jelöltet a szabad fegyveresek fogadták el, választották (emelték pajzsra – acclamatio).*”⁹² Timon Ákos pedig a következőket állapítja meg: „*A nemzet minden fegyverképes tagja azon az alapon engedelmeskedik Árpádnak, mert ő a nemzet megválasztott vezére, akinek hadi hatalma ilyképpen egész terjedelmében nem magán jogi, hanem közjogi alapokon nyugszik*”⁹³

A fentiek alapján úgy tűnik, hogy a békén alapuló közösségi egység az emberiség általános öröksége volt, hiszen mindannyian a Teremtőhöz tartozunk. Úgy látszik azonban, hogy Isten és a közösség szava csak a mi hagyományunkban élt tovább teljességgel. Az *acclamatio* magyar királykoronázási hagyományon kívül más nyugati ordókban is megtalálható⁹⁴, de a közjogi személyé változott Szent Koronával és az általa megvalósuló különleges jogi felfogással, csak a mi országunk rendelkezett. Ahogy Bartoniek Emma is megállapítja:

„Egyik legjelentékenyebb mozzanata a német ordónak az a kérdés, melyet a koronázó érsek tesz fel a szertartás megkezdése előtt a néphez, s melyre

91 TÓTH Sándor László i. m. 311.

92 ZLINSZKY János: *A magyar jogalkotás kezdetei. Szent István – államalapító és törvényhozó. Magyar Tudomány*, 1996. augusztus. 154–158.

93 DR. TIMON Ákos: *A szent Korona elmélete*. Budapest, Magánkiadás, 2000. 10.

94 GYÖRFFY György: *István király és műve*. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 158. BARTONIEK Emma: *A magyar királykoronázások története*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. 30., DÜMMERTH Dezső: *Az Árpádok nyomában*. Budapest, Panoráma Kiadó, 1977. 165.

feleletül a nép királlyá kiáltja ki a megkoronázandót. Ezen aktus jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy ez nálunk magyaroknál a nádor kérdései alakjában még akkor is gyakorlatban volt, mikor már az egyházi szertartások nem a német formulához, hanem egy más rendszerű ordóhoz igazodtak, mely ordóban pedig az érsek e kérdései nincsenek meg.”⁹⁵

Ennek oka pedig egészen egyszerűen magyarázható. A ’közfelkiáltás’ intézményének a német és más hagyományokban nem sok az értelme, hiszen az alattvalók nem voltak egy angyali korona képviselői. A magyar országlakosok viszont a Szent Korona tagjai (membrum Sacrae Regni Coronae)⁹⁶ voltak és az uralkodóval (caput Sacrae Regni Coronae)⁹⁷, együtt alkották a Szent Korona egész testének (totum corpus Sacrae Regni Coronae)⁹⁸ élő megnyilvánulását. Ebben az esetben van csak teljes körű magyarázata a ’közfelkiáltás’ kérdésének: *«Magyarok, akarjátok-e, hogy a jelenlevő N. N. a Szent Koronával az ország királyává koronáztassék?»* Ekkor egy hanggal, egy lélekkel, egy szívvel kiáltották őseink a háromszoros választ: *«Akarjuk, éljen a király!»*⁹⁹ Ez volt az a pillanat, amikor az angyal megérkezett. Angyali üdvözlés volt ez, teremtmő Ige, mely életre keltette a Szent Korona teljes testét. Egy szív, egy lélek, egy Ige. Amikor az ország lakosok szíve egyszerre dobbant, egy szívvé lettek, akkor szállt alá az angyali korona! Ahogyan a magyar népdal mondja:

*„Angyal-é vagy madár, ki az ágakon jár,
csattogtatja szárnyát, veri szívem búját.”¹⁰⁰*

95 BARTONIEK i. m. 29–30.

96 TIMON Ákos (2000) i. m. 14.

97 TÓTH Zoltán József: A Szent Korona és a Szent Korona–Tan. In: TÓTH Zoltán József: (szerk.): *A magyar Szent Korona és a Szent Korona–Tan az ezredfordulón*. Budapest, Szent István Társulat, 1999. 277.

98 TIMON (2000) i. m. 15.; TÓTH i. m. 276–277.

99 VÖ.BENDA – FÜGEDI i. m. 41–42., TIMON Ákos: *A Szent Korona elmélete és a koronázás*. Budapest, Stephaneum Nyomda R.T., 1920. 38.

100 Magyar népdal részlet. Magyar néprajz I–VIII. Akadémia, Budapest, 1988. V. 543.

5. kép: Magyarország Szent Koronája (Wolfgang Kilian) Révay Péter koronaőr könyvében, Augsburg 1613. (Forrás: Wikimedia Commons)

Az angyal szárnyának csattogása és a szívnek verése azonossá vált. Amikor pedig mindenkinek szíve egyszerre dobbant, bekövetkezett a pillanat, melyben az összes jelenlevő a szívében hordta a száját és nem a szájában a szívét.¹⁰¹ Ekkor

101 A Biblia a szavaival a Szent István királyról mondja, kis legendája: „...nem a száján volt a szíve, hanem a szívében volt a szája (...non tamen cor in ore, sed os habebat in corde).” (A balga a szájában hordja a szívét, a bölcsnek szívében van rejtve a szája. / (Jézusnak, Sirák fiának Könyve 21, 26.)

az Ige, a törvény testté vált. Nem volt többé kétség, nem volt kisebbség, többség, csak Isten mindent átható igazságának békéje és egysége. Ez a misztérium jelezte az új király beavatásának kezdetét. A Szent Korona élő megjelenése az avatáshoz a beleegyezését adta. A főhatalom az Istentől eredt, a király és a közösség általa vált élő, szakrális egésszé. Ezt a tradicionális rendet igyekeztek eleink helyreállítani a Szent Korona hiányában I. Ulászló koronázásakor. Így került Szent István fejedelmek tartójának koronája az előtérbe. Ugyanakkor az *acclamatio* szertartási eleme kifejezte azt a már az Aranybullában rögzített jogot is, hogy az országlakosok közössége, mint a Szent Korona tagjai akár szembe fordulhatnak az uralkodóval, amennyiben az, tetteivel sértené a Szent Koronán keresztül megnyilvánuló isteni törvényt és méltatlanná tenné magát a koronához. Mindez akkor is így van, ha az Aranybullában még a Szent Korona misztikus testének gondolata nem került kifejtésre. Ám a szabadság eszmeisége ősi jogon jelen volt. A nyilvánvaló jogtalanság esetében a nemzet az ellenállási jogával élhetett (*ius resistendi*).¹⁰²

2. Szent István szabadsága

Érdemes megvizsgálni azt a folyamatot, amely az 'egy szív, egy lélek' útján az országlakosokat, a Szent Korona ellopása után, elviszi Szent István király fejedelmek tartójának koronájáig. Ennek a misztériumnak a jogi megvalósulása követhető hagyományunkban. Kiindulási pontot jelenhet az a szabadság, amely még az íjlesztő hagyományból eredt. A Szent Istvánt megelőző időszakban ősünk vérségi kötelékben éltek. Bölcs Leo szerint a magyarok férfiakban gazdag és szabad nemzet. Közösségük „*nemzetségek és ágak*” rendjéből állt

102 A hatályos magyar törvények gyűjteménye. (Magyar Törvénytár) 1912. Az 1222. évi Aranybulla. XXXI. cikkely. 2.§ *Hogyha pedig mi, vagy az utánunk következő királyok közül valaki ezen mi szerződésünk ellene járna valaha, ez a levél adjon szabad hatalmat mind a püspököknek, mind más jobbágyuraknak és országunkbeli nemeseknek mindnyájan és egyen-egyen, jelenvalók és jövődöbelieknek és az ő megmaradékoknak, hogy mind nekünk, mind az utánunk következő királyoknak minden hűtlenség és szégyenvallása nélkül ellentállhassanak és ellentmondhassanak mind örökké.*

össze.¹⁰³ A szervezetségi rendjük elnevezése tekintetében eltérő vélemények vannak, de lényegét tekintve a vagyon és a férfiágon számított vérközösség elve volt a meghatározó. Így László Gyula a nagycsaládot tartotta meghatározónak. Györffy György a nemzettséget, míg Fodor István, Dienes István vagy Erdélyi István a kis családot tekintette társadalom szervező alapegységnek.¹⁰⁴ A vér, vagyon és jogközösség élén a családfő, nemzetségfő állt. A vagyonközösség a földközösségben is megnyilvánult, mely a férfielvű vérleszármazással együtt fennmaradt. Ez tovább élt a rendi jogban is. Érdemes megemlíteni azt a tényt, hogy a 11–12. századi alapítások és adománylevelek nem a földterületről szóltak, hanem az ott élő, név szerint felsorolt, emberek lajstromával határozták meg az adomány mértékét. Ahogy László Gyula is valószínűsítette, hogy ebben a korban az egyház részére adott alapító- és adománylevelekben királyaink csakis jobbágyságot adományoztak. Úgy gondolta ekkor nagycsaládok tagjait rendelték szolgálatra, hiszen ha egy adott faluba az egyház szolgálatára rendelt jobbágyság kihaltak az egyház is elvesztette a birtokát. A kihalt jobbágyság helyére senki nem telepíthetett mást, mert az emberek ekkor még egy közös őstől való leszármazás alapján csoportosultak községekbe. Ahogy László Gyula megállapította: „A község tagjai közt nem a föld, hanem a vérrokonság képezte a kapcsolatot”¹⁰⁵ A nagycsaládi vagyon tulajdonképpen nem is öröklődött, hanem állandó jelleggel volt a vagyonközösségben. A közös használat rendjében ún. *nyilak*, melyek egyes személyt jelöltek, igazítottak el. Így lett az egyén a közösség része. László Gyulát idézve: „Hazánkban az ősi társadalmak végrendelet nélküli, önmagától értetődő, vérségi öröklési rendje uralkodott”.¹⁰⁶ Ezen vér és jogközösség az oka, hogy többnyire a birtokosról jelölik meg a földet és nem a birtokról nevezik el a „tulajdonost”. Ez volt a férfi ő, akitől a nagycsalád, illetve a nemzetség származott, aki először került kapcsolatba a föld-

103 Bölcs Leo hadi taktikájának XVIII. fejezete. Közli Dr. VÁRI Rezső, In: *A magyar honfoglalás kútfejei*. (Szerkesztette: PAULER Gyula, SZILÁGYI Sándor), Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1900. 33–35.

104 VÖ. MEZEY Barna: A magyarság törzsi szerveződése és a nomád állammodell. In: MEZEY Barna: (szerk.): *Magyar Alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. 30.

105 LÁSZLÓ Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest, Püski, 1997. 149.

106 Uo. 151.

del. Vér és föld így tartozott össze, szinte életre keltek a birtokok és családfákat növesztettek az örök időben. Ez a rend Szent Istvánnál és később is tovább élt. Ennek jelentősége a magyar szabadság fogalomban is megnyilatkozik a későbbiekben. A kialakuló patrimoniális államunk és keresztény királyságunk nem szakított szokásainkkal, íjlesztő hagyományunkkal, a helyzetnek megfelelően tovább élte azt. Így nem csoda, hogy sokan a nomád állam jellemzőivel írják le ezt az átalakulást. Így László Gyula szerint az Árpádok (Turulok) országa egy állammá tágult nagycsaládi rend volt. Bónis György lényegében azzal a megállapítással, hogy a magyar közösségben a fejedelmi dinasztia szélesedett állammá, ugyanazt az eredetet jelölte meg.¹⁰⁷ Eckhart Ferenc szerint, pedig Gézának és Szent Istvánnak az államhatalma két pilléren nyugodott. Az egyik az Árpádok mitikus származása, eredete és vérségi joga az uralomra, a másik a hatalmas vagyon, a patrimonium.¹⁰⁸ A gazdátlan föld a keresztény időszakban is az uralkodóé volt. A nyugati hatások ellenére is az alap tehát a sajátos íjlesztő hagyomány volt a magyar királyságban. Ennek az országnak jelentős ideológiai forrását képezte az Aranybullában is kinyilatkoztatott „*Szent István királytól megszabott szabadság*”¹⁰⁹. Szent István korától a földbirtok több fajtája különböztethető meg. A királyi patrimonium mellett a szállásbirtok (*descensus*), a királyi adománybirtok (*donatio regia – possessio acquisita*), valamint az öröklött birtok (*ius haereditarium – possessio haereditaria*) fogalma, melyek a nemzeti vagyonközösség továbbélési fajtái. Ezek mellett még feltűnik a szerzett birtok (*possessio emptitia*) is, ami szabadon öröközhető és elidegeníthető volt. Ezeknek a birtokfajtáknak a jelenléte már tapinthatóak Szent István dekrétumaiban, törvényeiben. Hiszen az I. dekrétuma 6. fejezetében rendelkezett: „[...] *mindenkinek legyen szabadsága vagyonát felosztani (sua dividendi), feleségének, fiainak és leányainak és rokonainak, vagy az egyháznak adományozni, és ezt halála után se merje senki érvénytelenné tenni*”.¹¹⁰ A *sua*, azaz saját, a vagyont

107 VÖ.MEZÉY (2003) i. m. 52.

108 ECKHARDT Ferenc: *Magyar Alkotmány- és Jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 25.

109 *Levéltárak-Kincstárak. Források Magyarország levéltáraiból (1000-1686)*. Közreadja: BLAZOVICH László – ÉRSZEGI Géza – TURBULY Éva. Budapest-Szeged, Magyar Levéltárosok Egyesülete, 1998. 94.

110 *Szent István törvényeinek XII. századi kézírata az Admonti kódexben [Hasonmás kiadás]*.

jelölte, mely a magánosnak a hatalma alatt állt, ingót és ingatlant, sajátjaként birtokolt földjeit. A nemzeti öröklési rendet érintetlenül hagyta az uralkodó, hiszen nevesítve a család tagjait sorolta fel, új elem az egyház megemlézése. Majd az I. dekrétum 7. fejezetében a királyi vagyon elkülönítéséről rendelkezett: „*Azt is akarjuk, hogy miként másoknak hatalmat adtunk arra, hogy saját javaikat birtokolhassák, akként a mi királyi méltóságunkhoz (nostram regalem dignitatem) tartozó javak, katonák szolgák és más egyéb változatlanul nálunk maradjon. [...]*”¹¹¹ Ez tulajdonképpen már a királyi közhatalom és a magán világ elhatárolásának kezdete volt. A rendelkezési szabadságot Szent István a II. dekrétumának 2. fejezetében még pontosabban körül írta: „[...] minden egyes ember egyformán bírja sajátját és a király adományait (*donorum regis*), míg él, kivéve azt, ami a püspökséghez, vagy az ispánsághoz tartozik (*expecto, quod ad episcopatum pertinet et comitatum*) és halála után fiai hasonló birtokjoggal örököljenek [...]”¹¹². A magán, saját birtok esetében a királyi adomány is megemlézésre került lehetséges szabad birtokváltóként. A püspökséget, valamint az ispánságot érintő kiemelés szintén a királyi igazgatási hatalom körülhatárolását jelentette. Azonban, hogy nemzeti rend továbbélt Szent István idejében az özvegyi jog (*ius viduale*) egyik rendelkezése is jól mutatja. Az I. dekrétum 26. fejezetének utolsó bekezdése a következőket rendelte el:

„[...] *Ha pedig egy özvegy asszony gyermektelenül marad, és igéri, hogy nem megy férjhez, hanem özvegységben marad, azt akarjuk, hogy hatalma legyen minden java felett, s tehessen azokkal azt, amit akar. Halála után pedig szálljanak vissza javai férje rokonságára, ha vannak rokonok, ha pedig nincsenek, a király legyen az örökös.*”

László Gyulának igaza van, amikor megállapítja, hogy az Árpádok uralkodása nem más, mint országirányítássá tágult családrand. Ez a szabályozás pedig megadatott a I. dekrétum 6. fejezete és a II. dekrétum 2. fejezete alapján

Fordította: BARTONIEK Emma, Helikon Kiadó, 1988. 74.

111 Uo. 54.

112 Uo. 66.

az egyszerű országlakosok birtokára is. Ez a Szent Istvántól kapott szabadság. Ezt a rendelkezési lehetőséget korlátozta le Kálmán királyunk I. dekrétumának 20. fejezete, amikor különbséget tett a Szent István-i adomány és egyéb uralkodóink által juttatott birtokok öröklési rendje között. Hiszen elrendelése alapján Szent István által adott birtokban, a természetes leszármazás szerint, minden utódot, vagy örököszt megillette az adomány. Míg a más királyok által adott birtok esetében csak apáról fiúra szállhatott az adomány, s ha ilyenek nem voltak a fitestvérré és annak fia is örökölhettek. Amennyiben ilyen öröklésre jogosult nem volt a birtok visszaháramlott a királyra. Ezután az adományos jószág esetében a rendelkezési jog, egyetemes érvénnyel, a király fenntartott dologi joga. Ugyanakkor az atyai nemzetség fitestvérig terjedő korlátozott birtoklása is jellemezte ezt a vagyoni jogot.¹¹³ A vagyon szabad feloszthatósági lehetősége szűkült. Megindult egy látszólagos küzdelem a királyi jog és az egyén végrendekezési lehetősége között. Ettől az időszaktól kezdve nemcsak szakrálisan, hanem anyagi szempontból is kiindulóponttá vált Szent István királysága.

Miután a tanulmány célja annak felvázolása, hogy eleink miként jutottak el addig az elhatározásig, hogy az ellopott Szent Koronát Szent István fejereklje tartójának koronájával pótolják és a közösség erejét meghatározónak gondolják, csak az ebből a szempontból lényeges történelmi eseményeket van módunk követni. Ahogy fentebb láttuk a magyar király a korabeli Európában meglepően nagy tekintéllyel bírt, ezt a hatalmat azonban a közrend eszméjének nemzeti öröksége biztosította. Amíg ez a szabályzó erő nem csorbult a *salus rei publicae suprema lex* elve biztosította az állandóságot. Miként Deér József kifejtette a király „[...] háznépével (*familia regia*) úgy kormányozta az országot, mintha magántulajdona volna”. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy valóban egy kitágult nagycsaládi rendszer érvényesült a magyar királyságban. Ugyanakkor Szent Istvántól az egyszerű szabad birtokos vagyonában is ez az elv érvényesült. Ennek az együttélési szabálynak a felbomlása indult meg lassan a XIII. század elején, de az ősi hagyományokat nem tudta felszámolni a változás. Még

113 Vö.BÉLI Gábor: A magyar államszervezés – az adományrendszer és következményei a 16. századig. In: KIS Norbert – MÁTHÉ Gábor: (szerk.): *Az európai államok evolúciója. Államszervezési paradigmák*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2024. 71.

III. István, II. László és IV. István viszonylag zavaros uralma után is III. Béla idején következőket írja Konstantinos Manasses: „A magyarság független, nem szolga nép, emelt fejű, szabadságszerető, maga ura”.¹¹⁴ Azonban Imre és a későbbi II. András uralkodása idején, mind a világban, mind a magyar királyságban jelentős átalakulások történtek. Miként Horváth Attila is megállapítja Gerics Józsefre hivatkozva, hogy a XIII. század eleje tulajdonképpen a „jogász század” nyitánya. A IV. lateráni zsinat után általánosan elfogadott kánonjogi szabályok irányozták elő, hogy az állam csak jogilag rendezett, igazságos szabályok szerint működhet.¹¹⁵ A magyar társadalomban jelentős változások következtek be, ekkorra a pénzvilág eléggé kifejlődött. Meghatározó szerepet kezdtek játszani az üzérek, kereskedők, akik jelentős pénzkészlettel bírtak.¹¹⁶ Ráadásul II. András szép lassan átért az általa *nove instituciones*, új intézkedéseknek nevezett gazdasági rendszerre. Ezt a kifejezést II. András 1217-es oklevelében használta.¹¹⁷ Megváltozott a pénz és birtokpolitika, kialakulóban volt a fináncvilág. Ferdinandy Gejza erről így írt:

*„Már az előző korban is az izmaeliták, másként saracénok, szerezsenyek és részben zsidók voltak a magyar királyok bankárai ezek szereplésének tehát most, mikor a király kölcsönökre volt szorulva, természetszerűleg előtérbe kellett lépni, hiszen különben is ők voltak a királyi pénzjövödelmek kezelői. Ezek tehát a királynak adott előlegek fejében kamatostul akartak pénzükhöz jutni, s amit a királyon nem vehettek, azt az adózó népen hajtották be.”*¹¹⁸

114 Konstantinos Manasses 1175-ben írta tudósítását. Bizánci krónikás és költő, egy világtörténeti krónika szerzője volt.

115 HORVÁTH Attila: Az 1222. évi Aranybulla ellenállási joga mint történeti alkotmányunk vívmánya. In: MEZEY Barna: (szerk.): *Az Aranybulla a jogtörténetében*. Budapest, Mádl Ferenc Intézet. 2022. 106.

116 FERDINANDY Gejza: *Az Aranybulla. Közjogi tanulmány*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1899. 31.

117 KNAUZ, Ferdinandus: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. I. Strigonii 1874. (a továbbiakban: Str. I.) 216.

118 FERDINANDY (1899) i. m. 31.

Természetesen itt nem idegenekkel szembeni ellenszenvről volt szó, hanem egy olyan haszonelvű világfelfogásról, mely az önérdeket helyezi a közjó elé. Tudjuk, hogy a zsidók 1251-ben IV. Bélától kiváltságot kapnak, a kamara szolgáinak nyilvánítja őket.¹¹⁹ Az 1222-es Aranybulla intézkedései ebben a vonatkozásban a pénzvillám ellen születtek, így a III. XX., XXIII., XXIV., XXV., XXVII. és áttételesen a XXIX. cikkelyekről is mindez elmondható. Az apja lelki örökségét 21 évvel később teljesítő (1217) és az egyetemes keresztény közösség érdekében viselt V. Keresztes hadjáratból visszatérő II. András III. Honorius pápának írt levelében a magyarországi pénzügyi válságról a következőket közölte:

„Szentséged is tudja, hogy midőn Magyarországra érkeztünk, Magyarországot annyira elszegényedve, feldúlva, és a kincstárt összes jövedelmeitől megfosztva találtuk, hogy azon adósságainkat, melyeket zarándoklásunk alatt kötöttünk, sem vagyunk képesek kifizetni, sem országunkat tizenöt éven belől a régi állapotba visszahozni.”¹²⁰

Ezeket a problémákat csak tetőzte az a politika, amelynek elveit II. András már korábbi okleveleiben, 1208 és 1209 között, kifejtett. Hat oklevelének agendájában is leszögezte: „A királyi felség bőkezűségét (munificencia) semmiféle határok nem korlátozzák, az uralkodóban az adományozás (donandi) legjobb mértékének a mértéktelenség (immensitas) számít [...]”. Nagyon érdekes amit az idegenekkel kapcsolatban megállapított: „[...]kiváltképpen körültekintő módon kell eljárni, nehogy bárki is benne, aki bőkezűségének jótéteményeit (liberalitatis bénéficia) az idegenekre (ad extraneos) szintén szüntelenül kiterjeszti, fáradozásának jutalmát (premium) illetően csalatkozzék”. II. András 1217-es oklevelében maga írt: „az országunkban tett általános osztzkodás” (generalis in

119 SZÁRAZ György: Egy előítélet nyomában. In: *Történelem jelen időben. Tanulmányok*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984. 481–658.

120 FERDINANDY (1899) i. m. 30.

nostro regno facta distributio) cselekményéről. A nagyszabású birtokadományozással megindult a királyság 'privatizációja' is.¹²¹

A birtokok mértéktelen eladományozása felborította a társadalmi rendet, a várjobbágyok mellett megjelentek a serviensek és az ellentétes érdekű hatalmasok, nagybirtokosok. II. András a birtokkal szemben a gyors hasznót, a pénzt részesítette előnyben. A pénzt, amelyről nem tudni honnét jön és való érték áll-e mögötte. Az 'új rendelkezések' kísérő jelensége volt az indokolatlan és a pénzügyileg is megviselő Halicsba vezetett hadjáratok, melynek egyik következményeként az idegen barát Gertrudis királynét 1213-ban megölték. A királyság bevételei folyamatosan csökkentek, az adóssága pedig nőtt. Az ősi közmegegyezést, a dicső tetten nyugvó adományrendet felváltani készült a haszon alapú és üzleti királyság. Nincs mód a részletek elemzésére, hiszen az ősi vér és vagyonközösség összetartozását vizsgáljuk, de az alapigazságok kiválóan követhetőek. Az a jelenség, ahogyan eltűnt a közhatalom és helyében került a hatalmaskodás. Az igazság nem emberi járandóság volt, hanem önkényes szolgáltatás lett. II. András a királyi jogokat (*iura regalia*) bérbe adta, ez tulajdonképpen egy fajta hitel felvétel volt. A régi rend megbolydult, és az esztelen birtokadományok következtében hűbéri színezetet mutatott. Az ingatlanokkal együtt, az országos tisztségek sem érdem szerint kerültek kiosztásra. Ahogyan hűbériség irányában történő elmozdulásról Pauler Gyula is megállapította: „egész rendszerré vált, mi azelőtt csak ritkán, Imre óta gyakrabban történt, hogy vármegyéket, királyi birtokokat, jövedelmeket a király főembereinek, vitézeinek eladományoztak, azután csak a hűbéres kötelék, mint nyugaton Franciaországban, fűzött volna a koronához”.¹²² Szükségessé vált a felbolydult világ helyreállítása az uralkodó és a közösség által. Ellentétben azzal az új elképzeléssel, hogy az Aranybullában II. András személyes terveit valósították meg, a régóta elfogadott igazság az, hogy a folyamatban nem a király, hanem az országglagosok ősi hagyománya játszotta a főszerepet. A magyar közakarat érvé-

121 Vö. KRISTÓ Gyula: *András király „új intézkedései”*. Századok, 2001. II. szám, Tanulmányok, 251–300.

122 PAULER Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. Budapest. Magyar Tudományos Akadémia, 1899. II. k. 40–41.

nyesüléséről III. Honorius három levele is tanúskodik.¹²³ A magyar főpapoknak 1222. december 15-én kelt levelében például a következőket írta:

„[...] Ez a roppant sokaság azonban elvetve az észtl parancsolt szerénységet, ilyen nehéz és igazságtalan dolgokat szokott a királytól követelni, hogy t. i. az országnak előttük gyűlöletes főurait és nemeseit méltóságaiktól és hivatalaiktól foszsa meg, őket az országból űzze ki és jószágaikat a nép közt ossza szét [...]”¹²⁴

Az Aranybulla határozataiból pedig kiderült, hogy a magyar királyság közhatalom és ez a közjog, a személyes szabadságon alapult.¹²⁵ A régi rendet megbontani készülő hűbéri elemekkel szemben az 1222-es Aranybulla XIV., XVI., XVII., XIX., XXVIII., és XXX. pontjai próbáltak meg fellépni. A birtokbizonytalanság ellen, a birtokszabadság védelmének érdekében a IV., XII., XIII., XV., illetve XXII. fejezetek igyekeztek kellő rendelkezéseket hozni. Az idegenek túlzott térnyerésének megakadályozásáról a XI és XXVI. pontok szóltak. Az igazságszolgáltatásról és a bírói illetékességről az I., II., V., VI., VIII., IX., XII., XVIII. pontok és tulajdokképpen a XXXI. fejezet is rendelkezett. A hadügyről pedig a VII. és a X. bekezdés intézkedett. Ezeknek a szabályozásoknak a részletes elemzése más tanulmányokra tartozik, de az *'una aedemque libertas'* vagy *'una aedemque nobilitas'* fogalmának megértéséhez szükséges volt elhelyezésük a magyar jogi és történelmi folyamatokban. A kialakuló *'membrum Sacrae Regni Coronae'* és a *'radix ominium possessionum'* elvének alapjai a régi keleti eredetű vagyon, vér és jogközösségben, Szent István szabadságában és az ősiségben (*aviticitas*) gyökerezett. Ezért a tárgykör szempontjából különös jelentőséggel bírt az Aranybullának IV. pontja, melyet Nagy Lajos, egyedüli rendelkezésként, 1351-ben nem erősített meg. Ez a következőképpen hangzott:

123 1222. július 4., 1222. december 15., 1223. március 29. a három levél keltezése.

124 KARÁCSONYI János: *Az Aranybulla keletkezése és első sorsa*. Budapest, 1899. *Értekezések a történeti tudományok köréből* XVIII/7. 26.

125 FERDINANDY (1899) i. m. 168.

„Ha valamely nemes fiúörökös hátrahagyása nélkül hal el, a birtok negyedrészt leánya tartsa meg, a többiről, amint akar, rendelkezzen. És ha halál által megelőztetvén, nem rendelkezhetnék, legközelebbi atyafiai kapják, s a király csak úgy fogja kapni, ha atyafiai egyáltalán nem lenének”.¹²⁶

Ez a rendelkezés egyszerre közjogi és magánjogi rendelkezés¹²⁷, hiszen a királyi háramlás jogát és az öröklés családi vagyonszövésen alapuló rendjét érinti. A leánynegyed (*quarta puellaris*) azon jogok közé tartozott a magyar királyságban, amely a nők egész életéhez anyagi biztonságot nyújtott.¹²⁸ Ugyanakkor ez a cikkely kétségtelenül visszatérést jelentett a Szent István-i birtoklási rendhez, melyet Kálmán király I. dekrétumának 20. fejezete megbontott. Ezért is alakult ki, hogy a nemzetségeket nem a honfoglalás kori őseik nevével jelölték meg, hanem a Szent István kori felmenővel. Így például az Aba nemzetséget a szent király korában élő Abáról nevezték el és nem a korábbi elődeiről Patáról, vagy Edről. Nem Elődről, illetve Szabolcsról beszéltek, hanem a Szent István kori Csákról, akiről a elnevezték a nemzetséget.¹²⁹ Az Aranybulla IV. cikkelye ugyanakkor felvetette a nyugati, magántulajdoni szemlélet irányába való fejlődés lehetőségét. Ugyanis az ősi elv, a családi oszthatatlanság elve volt, a közösen birtokló osztályos atyafiak mindegyikét jog illette az egész családi vagyonon.¹³⁰ Amíg nem osztották föl az ősi vagyont az atya és fiai, testvérek, esetleg unokatestvérek között az atya kezelte az osztatlan jószágokat. Ám a rendelkezési joga nem volt korlátlan. Hiszen az atya és leszármazói nem úgy állt egymás-

126 FERDINANDY (1899) i. m. 39.

127 Vö. BÓNIS György: *Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban*. Kolozsvár, Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem Erdélyi Tudományos Intézet, Nagyenyedi Bethlen Nyomda, 1947. 150.

128 A nőket a születésétől a haláláig megillető jogok közé tartozott még az özvegyi jog (*ius viduale*), a hitbér (*dos*), a hajadoni jog (*ius capillare*), a hozomány (*allatura*), a jegyajándék (*paraferna*) és a közszerzemény (*coacquisits conjugum*).

129 Vö. FÜGEDI Erik: *Ispánok, Bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1986. 26–27.

130 BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. Az államalapításról 1848-ig*. Pécs, JPTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1996. 25.

sal szemben, mint örökhagyó és várományos, hanem mint tulajdonostársak. Így a megosztásig mindenki egy test, egy lélek volt a mindennapokban. A pénz és haszonvilág egyéni, nyugati szelleme az Aranybulla IV. pontja alapján beáramolhatott volna hazánkba, de elődeink lelki öröksége megakadályozta ezt. Hiszen az 1231. évi Aranybulla X. cikkely és az 1290. XXXII. rendelkezés megerősíti az 1222-es IV. pontot, de sosem válik valósággá. A gyakorlatot az 1267. VI. cikkely tükrözi a nemzettség az első és a király engedélye nélkül nincsen birtokváltozás. Tehát IV. pontja az Aranybullának a Szent István kori szabadságot tükrözi, de ekkor még fel sem merült, hogy valaki a nemzettségen kívülre rendelkezzen. Ahogyan Bónis György is megállapította:

„Az Aranybulla 4. cikkét tehát nem lehet a nemzettségi öröklés, az ősiség ellen értelmezni, inkább annak a vagyoni jogi önállósodási folyamatnak a folytatásaként kell felfognunk, melynek előzményei már a XII. századba nyúlnak vissza, de teljesen csak II. Endre «örökadományainak» következtében valósult meg.”¹³¹

A nemzettségi, nagycsaládi elvet megtörő hűbériség gondolata idegen volt elődeink számára és az ősi alapokhoz való ragaszkodást mutatja, hogy az Aranybullát többször is megújították, illetve rendezték az ott felmerült kérdéseket. Így az 1231., 1267., 1290., 1298-as dekrétumok megtették ezt. Ebből is látszik, hogy nem II. András leleménye az Aranybulla szabályozása, hanem olyan ősi hagyomány, mely évszázadokon átível. Ezért erősíti meg számtalan uralkodónk I. (Nagy) Lajos 1351-ben, Mária királynő 1384-ben, I. Mátyás 1464-ben, Werbőczy István Hármaskönyvében és a királyi hitlevelekben is szerepel. Igazolhatóan 1205-től, azaz II. András idejétől kezdve, a magyar király esküt tett a „ régi jó és helyben hagyott szokások” megtartására és a hitlevélben III. András 1291-es dekrétuma óta mindezt meg is erősítették. Fontos megjegyeznünk, hogy az Aranybulla hiteles szövegét a magyar püspöki kar 1318-ban Kalocsán zsinatra gyűlt közössége vette elő és helyezte az uralkodó elé (Károly Róbert), ahol

131 BÓNIS György i. m. 1947. 150.

szankcióként nem az egyházi átok szerepel, hanem az ellenállási jog. Talán igaza lehet Bónis Györgynek, hogy azért nem a későbbi változatokat erősíti meg Nagy Lajos, mert ezt mutatták be neki.¹³² Ugyanakkor ez a „változat” gyors megoldást jelenthetett a megbomlott világ számára is. Egyébként az ellenállási jognak több évszázados hagyományai voltak az íjlesztő népek történelmében, melyről még később szót ejtünk. Azonban különösen érdekesek azok az okok, melyek Nagy Lajost és az országlakosokat az ősiség (aviticitas) gondolatának megalkotásához vitték. Ekkor nem a belső rend megbomlása kényszerítette az uralkodót és az országlakosokat cselekvésre, hanem a világ gazdasági és erkölcsi válsága. Sajátos, hogy az 1351-es intézkedéseket ugyanúgy külföldi háború vezette be, mint az Aranybulla kiadását. Az 1222-es rendelkezéseket a jeruzsálemi hadjárat (1217) előzte meg, míg az ősiséget (aviticitas) a második nápolyi hadjárat (1350). Mindezek igen pénzigényes események voltak. Ráadásul a világgazdaság és az időjárás is megváltozott, és megjelent az 1347–1353-as pestis járvány is. Európa nyugati fele túlnépesedett volt, városlakóként a pénzgazdaság dominálta életét és nem a valóságos gazdasági viszonyok. A termelés a XIII. század közepétől stagnált és a következő század első évtizedeiben a hőmérséklet általánosan csökkent, beköszöntött az ún. „kis jégkorszak”. Az 1325 és 1340-es évek hűvös, párás időjárása nem kedvezett a növénytermesztésnek. A gabona iránti kereslet meghaladta a kínálatot, így az élelmiszerhiány miatt hirtelen áremelkedés következett be, miközben az 1347-es évekre a pénz értéke csapásszerűen csökkenni kezdett, mert előtte mesterségesen magas ára volt. Velence és Firenze ezüst exportja keletre akkora volt, hogy Európa ezüstön nyugvó pénzrendszere megroggyant. A fináncvilág és a kereskedelem ekkor már dominált Ugyanakkor a firenzei bankok behálózták Európát váltókkal és hitelekkel. Több váltó volt kiállítva, mint amennyi készpénz rendelkezésre állt. Közben kitört 1337-ben a 116 évig tartó 'száz éves háború', az angol és a francia királyság között. III. Eduárd hatalmas hitelt vett fel a firenzei Bardi és Peruzzi bankároktól, melynek értéke a valóságot nem tükrözte. A bankok erős pénzen adtak hitelt, a pénznek ezüst értékét növelve és deflációt létrehozva a terményekkel, termékekkel szem-

132 BÓNIS György i. m. 1947. 179–180.

ben. Majd az élelmiszerhiány és a túlzott ezüst export inflációt okozott. A hiteleket viszont eredeti értéken követelték vissza. Régen nem valós tartozásról volt szó. A pénz erősödése, majd elértéktelenedése rohamos gyorsasággal következett be. Ebben a pénzügyi buborékban III. Eduárd képtelen volt visszafizetni kölcsöneit, így 1345-ben megtagadta ennek teljesítését. A Lombard bank és hitelvilág megingott, és az európai gazdasági és pénzügyi élet összeomlott. A bajok miatt sok helyütt a pénzzel és a kereskedelemmel foglalkozó zsidóságot vádolták. Úgy tűnt a korabeli embereknek mintha az apokalipszis négy lovasa jelent volna el. Kaffa¹³³ váránál Dzsánibég¹³⁴ mongol serege 1345-ben a bubópestist, pontosabban a Yersinai pestis baktériumát, „vegyi fegyverként” alkalmazta. Mivel a kánnak az ostrom alatt 15.000 embere meghalt és a betegség a veszteséget még tovább növelte elvonult, de előtte még a bubópestises hullák holttesteit hajító gépen, fekete halálként, belövette a városba. Mivel a kereskedelem ekkor már átította a világot, a genovaiak elterjesztették az egész teremtésben a halált. A járvány mellett árvíz és éhínség pusztított a világban. Nagy Lajos testvérének, András szicíliai és jeruzsálemi királynak meggyilkolása, ártatlan vérének kiontása¹³⁵ még inkább felhívta a figyelmet arra, hogy a megromlott világ eredendő rendjét vissza kell állítani. Itt érdemes megemlítenünk, hogy az Aranybulla 1351-es megerősítésével egy időben Angliában is született egy határozat, mely a felbolydult, megvadult mindennapokat igyekezett szabályozni Ez először 1349-es Ordinance of Labourers és az 1351-es Statute of Labourers¹³⁶ rendelkezésekben jelent meg. A Magna Charta Libertatum országának szabályozása és Nagy Lajos 1351-es dekrétumának összevetése megha-

133 A Krím-félszigeten található, a mai Feodoszija.

134 Arany Horda kánja, 1357-ben halt meg.

135 Aversa városától nem messze, egy kolostorban 1345. szeptember 19-én egy erkélyre akasztották fel merényleti. Teste a kertben hevert meztelenül. Felesége, az állapotos Johanna valószínűleg részese volt a bűncselekménynek.

136 Vö. MUNRO John H.: *Before and after the Black Death: money, prices, and wages in fourteenth-century England*. In: *New Approaches to the History of Late Medieval and Early Modern Europe. Selected Proceedings of Two International Conferences at The Royal Danish Academy of Sciences and Letters in Copenhagen in 1997 and 1999*. Szerkesztette: DAHLERUP Troels és IGESMAN Per, The Royal Danish Academy of Sciences and Letters, Historisk-filosofiske Meddelsér 104. kötet, 2009. 335–364.

ladja ennek a tanulmánynak a kereteit, de a válságra adott magyar jogi válasz jellemző. Királyságunkat, természeti kincsekben való gazdagsága miatt, nem érintette súlyosan az éhínség. A pestis sem dúlt féktelenül az országban, bár Nagy Lajos felesége Luxemburgi Margit ebben a betegségben halt meg 1349-ben¹³⁷ és az azt megelőző évben valószínűleg a király testvérének, Andrásnak az utószülött fia is ennek a kórnak következtében hunyt el.¹³⁸ Ám az 1351-es dekrétum kiadását ezek a tényezők közvetlenül nem generálhatták. Igaza lehet Ferdinandy Gejzának, hogy az Aranybulla VII. pontja is közre játszhatott a dekrétum megszületésében¹³⁹, azonban valószínűleg a hadkötelezettségnél, hadba vonulási kötelezettségnél többről is szó lehetett. Valóban az első és a második nápolyi hadjáratban nem határvédő háborúról volt szó, hanem a királyi családon esett szörnyű sérelemről. Úgy tűnik itt az uralkodó és az országlakosok egy test és egy lélekkel, mint nemzeti, nagycsaládi közösségként léptek fel az ősi vérbosszú hagyománya alapján. Hiszen az 1351-es dekrétum 9.§-a az országlakosokról a következőket írta:

„[...] különösen pedig akkor törekedtek felségünknek megtetszeni s magukat előttünk kedvesekké és kedveltekké tenni, a mikor legkedvesebb fivérünk, néhai András úr, Jeruzsálem és Sicilia királya ártatlan vérének megbosszulása végett, a kinek irtóztató erőszakos halála csaknem az egész világ határait és vidékeit töltötte be keserűséggel, velünk az említett Sicilia országába menvén, a legnagyobb hűséggel elelve, a sors váratlan eseményeivel és különféle személyes veszélyekkel rettenthetetlenül szembeszálltak”.¹⁴⁰

Bármilyen furcsa az ízfeszítő örökség hamarabb alkotott államot, mint arról a nyugati világ valaha is álmodott. Ennek alapját, pedig a vérszerződés képezte, ami nem azonos a haszonelvű a hűbéri *homagium* fogalmával, hanem a szere-

137 Luxemburgi Károly a későbbi IV. Károly Német-római császár leánya.

138 András és Johanna gyermeke utószülöttként 1345. december 25-én látta meg a napvilágot.

139 FERDINANDY (1899) i. m. 118–120.

140 CHJ. I. (Nagy) Lajos király dekrétuma

teten alapuló szívbe írt igazságban szövődik. Ennek a kötelemnek számtalan bizonyítékát olvashatjuk az ókori hagyományokban.¹⁴¹ Ezért szól Nagy Lajos az Aranybullát megerősítő oklevelében külön a hűségről:

„Mert hűségük, melynek az ész és természet törvényeiben van meg a kellő alapja, akkor marad fenn állandóan, amikor a fejedelemnek az ő országlakosai iránt tanúsított kegyessége az alattvalókkal szemben folyton növekszik, úgyannyira, hogy míg az élet szikrája ki nem alszik, a hűség eleveensége sem száll alá a testben”.¹⁴²

Tehát a király a hűséget és a hűséges szolgálatot jelöli meg az oklevél kiadásának okául. Az 1222-es Aranybulla megerősítésekor fontos megjegyeznünk, hogy nem egy új privilégiumot hoztak, hanem egy régi, ősi szabadságot erősítettek meg. Ez azért érdekes, mert ebben időszakban nem a korábbi dekrétumokat módosították, vagy törvényileg hatálytalanították, a mai alkotmányeljárásnak megfelelően, hanem új oklevelet adtak ki.¹⁴³ Itt azonban 1351-ben kifejezetten hatályon kívül helyeztek egy korábbi írásos rendelkezést. Így külön kiemelték az Aranybulla IV. pontját, melynek megerősítését egyáltalán nem szerették volna. Ezt nagyon fontosnak tartották a király és az országlakosok, hiszen még az 1222-es Aranybulla XVIII. pontját is megerősítették, holott az idősebb és az ifjabb király igazságszolgáltatási rendjének szabályozására Nagy Lajos idején nem volt szükség. Így nyilvánvaló, hogy a IV. cikkelyben szereplő rendelkezési jognak a kizárása, az üzleties, finánc, haszonelvű világtól való elhatárolódásról és az ősi összetartozásról szólt. Nem véletlen, hogy a magyar magánjogot még az 1861-es Országbírói Értekeztet¹⁴⁴ után sem kodifikálták, egészen a szocialista időkig így volt ez. Hiszen a közjog igazgatta eleink életét hosszú századokig. Ezért a magyar király és az országlakosok egysége,

141 Vö. VARGA Tibor: *A szívbe írt igazság. A szkíta és a hun jog alapjai*. Solymár, ArchiRegnum Kiadó, 2014. 12–66.

142 CHJ I. (Nagy) Lajos király dekrétuma

143 FERDINANDY (1899) i.m. 121.

144 1861. január 23.

szabadsága került kinyilvánításra az 1351-es dekrétumban. Úgy, hogy az egyén, az ősök és az utódok között a jövő reményében élve, a mai tulajdonjog szerinti birtoklást és használatot gyakorolták, de a rendelkezés joga az „örök” közösség által korlátozott volt. Annyira nem akarták, hogy a régi igazság, szokás-jog megváltozzon, hogy az Aranybulla IV. cikkelyében tett engedményt, mely az ellenőrizhetetlen vagyon áramlását tette volna lehetővé, kétszer is kizáróan említették meg az oklevélben. Hiszen Nagy Lajos dekrétumának 5.§ is kivette a megerősített rendelkezések közül és a 11.§ a rendelkezési lehetőségről pedig ezt írta: „[...] *éppenséggel ne legyen joguk ezt megtenni, hanem birtokaik jog, és törvény szerént, tisztán és feltétlenül, minden ellenmondás nélkül, legközelebbi atyafiaikra és nemzetségeikre háromoljanak*”. Ebből következően általános szabályként a királyra, illetve a Szent Koronára a birtok csak a nemzetség férfiágon történő kihalása után szállhatott. Ez viszont azt jelentette, hogy minden birtok a királytól valamint a Szent Koronától eredt és oda is szállt vissza. (Nyugati hűbéri világban hűbéres utód hiányában a megüresedett birtok a hűbérúrra maradt.) Ugyanakkor Nagy Lajos az Aranybulla megerősítésén túl további szabadságokat adva a 11. cikkelyben következőképpen rendelkezett: „[...] *nemeseknek kérésébe is beleegyeztünk: hogy az országunk határai közt lakó valódi nemesek, még az országunk határai közt fekvő hercegi tartományokban levők is, megannyian ugyanazon egy szabadsággal éljenek*”.¹⁴⁵ Ettől kezdve a bárók, előkelők, serviensek és volt várjobbágyok jó része egyetlen közösségként, mint egyetlen nemzetség jelentek meg a nemesség képében, melynek feje a király (*caput Sacrae Regni Coronae*), de minden joghatóságnak az alapja maga a Szent Korona (*iurisdictio vel dicio Sacrae Regni Coronae*) volt. Így találkozik és válik eggyé a királyi jog és az országlakosok szabadsága. A nemesség Szent István (I. 6., 7., II. 2.) és Kálmán (I. 20.) dekrétumai, az ősiség (*aviticitas*), 1351. oklevél 11. cikkelye által egyetlen nagy közösségé forrt össze (*una aedemque nobilitas*). A nemzetségen keresztül a vér, a birtok és a szabadság a nemesség elengedhetetlen gyökeres joga (*ius radicale*) lett, melynek eredtét végül is a feltétlen tiszteletnek örvendő Szent Koronába helyezték. Az ősiségen és a visszaháram-

145 CHJ. I. Nagy Lajos dekrétuma

lái joron keresztöl minden birtok gyökere innét eredt és ide is tért vissza (*radix omnium possessionum*). A Szent Korona lett a közjogi jelkép, kapocs, mely az uralkodót, a nemességet és az ország területét egybe fűzte. Nemes nem lehetett senki földbirtok nélkül. Ha elveszítette birtokát, nem tekinthető nemesnek, amit a források úgy fejeztek ki, hogy degenerálódott, azaz nemtelenné lett.¹⁴⁶ Nemesi családfákon keresztül, melynek gyökerei a Szent Koronából eredtek, követni kellett a vér útját. Mivel birtokot, így nemességet, a közért tett áldozattért, vitézségért lehetett kapni, a magyar királyság földje vérrel virágzott (*virtus vulnere viret*). Akinek felmenője képes volt olyan honszerelemre, hogy a közösségért önmagát odaadta, arra rászállott a Szent Korona területéből egy rész és családfáját, mintegy gyümölcsoltás-szerűen megneemesíttette. Amíg férfiakon egy csepp vér jelen volt a fizikai világban az ő szívéből származó hazaszeretetből, addig lemenői kezelték a birtokot. Ha pedig már nem volt ilyen örökös, elszáradtak a családfa ágai, azért még a Szent Koronában a gyökök megmaradtak. Ahogy Hajnik Imre is írta annak idején a nemesi családfa kihálásáról: „[...] egyedül a gyökér maradva hátra, mely a koronánál van, de mely gyökérbe újabb királyi adományozás friss életerőt öntve, abból új sarjat hajt ki t.i. új nemesnek családfáját”.¹⁴⁷ Élet a hazának és a hazától élet, az ősök öröksége ez volt. Az öröklét a köz ügye és Isten eszméje, melyre a Szent Korona emlékeztette a kárpát-medencébe születőket. A lelkükbe volt írva a képe és olthatatlan szerelemmel vágytak arra, hogy újra és újra követhessék fényét. Szent István országfelajánlása óta vezérelte eleinket egyre jobban kivirágzó eszméje, mint égi fejedelem az Isten országa felé. Révay Péter például így írt a Szent Korona ellopás utáni 1463-as visszatéréséről: „[...] az összegyűlt nép milyen vallásos tisztelettel vette körül, [...] Ez üdvöztető csillag annál is fényesebben ragyogott fel a magyarok számára, mivel a távollét mély sötétsége borította be őt”.¹⁴⁸

146 HOLUB József: *Néhány kérdés a leánynegyed köréből*. In: *Értekezések a filozófiai és társadalomtudományok köréből* IV/15. Budapest, Akadémia. 1936. 23.

147 HAJNIK Imre: *Magyarország az Árpád-királyoktól az ősiségnek megállapításáig és a hűbéri Európa. Állam-és jogtörténelmi kísérlet a magyar álladalmi és társadalmi élet alapzatainak és fejlődési irányainak feltüntetésére*. Pest, Henckenast Gusztáv, 1867. 105–106.

148 RÉVAY Péter: *De sacrae coronae regni Hungariae ortu, vitute, victoria, fortuna, annos ultra D C clarissimae, brevis commentarius, Augustae Videlicorum 1613.*; Révay Péter: *De monarchia et*

Az aviticitas hagyományában valahol a vérszerződés emléke is visszaköszön. Hiszen a gyökeres jog (ius radicale) a honalapítás eredeti vagyonszerzésére is utal. Az aviticitas az aviticum kifejezésből származik, ami ősi vagyont, eredeti vagyont jelent. A vérszerződés második pontja, pedig kimondja, hogy amit eleink fáradaimaik árán szerezhetnek, mindegyiküknek része legyen abban. Ugyanakkor magának a vérszerződésnek az elvi alapját nem a haszon képezi, hanem a lelki kötelem a közösségért.¹⁴⁹ Vezért is a közös cél megvalósítása, az örök hazába jutás érdekében választanak. Így tehát az ősiség (aviticitas) intézménye az ősi vagyon védelmében végleg (1848, illetve 1852-ig) helyreállította az eredeti állapotot. Nagy Lajos dekrétumának évében már egységes a nemesség, akikről Werbőczy is leírta, hogy csak törvényes eljárásban elítélhetők, közvetlen a király hatalma állnak, adómenetese és ellenállási joguk van valamint azt is, hogy szabadságukat, „örök” jelenlétüket a gyökeres jog (ius radicale) biztosítja. Ők a Szent Korona tagjai (membrum Sacrae Regni Coronae). Ez a tudat határozza meg az 1440. július 17-ei koronázás jogi alapját is. Az országlakosok újra eggyé lettek Szent Korona alatt, *una edemque nobilitas, una aedemque libertas*.

3. A közösség törvénye (ellenállási jog)

Jogilag pedig úgy tűnik, hogy a Szent Korona erejét a régi hit szerint valóban Istentől és az általa teremtetett ősök közös akaratából kapta. Werbőczy erről a következőket mondja:

„Miután pedig a magyarok a Szentlélek kegyelmének ihletéből (inspirante Spiritus Sancti gratia), szent királyunk közremunkálása által az igazságnak felismeréséhez és a katolikus hitnek vallásához jutottak és Őt (Szent Istvánt – V. T.) önként királyukká választották és meg is koronázták

Sacra Corona regni Hungariae centuriae septem, A Magyar Királyság birodalmáról és Szent Koronájáról szóló hét század. I–II. kötet. (szerkesztett: Tóth Gergely) Bölcsészettudományi Központ, 2021.I. 337–339.2.21.5

149 Vö. VARGA Tibor (2014) i. m.

(*eundem sponte in regem elegere, pariter et coronavere*): a nemesítésnek (*omnis nobilitationis*) s következésképpen a nemeseket ékesítő és a nem nemesektől megkülönböztető birtokadományozásnak jogát (*possessionariae collationis, qua nobiles decorantur, et ab ignobilis segregantur*) s teljes hatalmát (*facultas, plenariaque potestas*) az uralkodással és országlással együtt a község a maga akaratából (*a communitate, et communitatis ab auctoritate*) az ország Szent Koronájának joghatósága alá helyezte (*in iurisdictionem sacrae coronae regni*) és következésképpen fejedelmünkre és királyunkra ruházta; ettől fogva Ő tőle ered minden nemesítés és e két dolog mintegy a viszonyos átruházásnál és a kölcsönösségnél fogva annyira szorosan függ egymástól mindenha, hogy egyiket a másiktól különválasztani és elszakítani nem lehet, s egyik a másik nélkül nem történhetik¹⁵⁰

Az idézett szövegrészből az is kiderül, hogy a nemesség erénye is a Szent Koronában nyugszik. Ez fejeződött ki a már tárgyalt magyar koronázási szertartás indító elemében is, az *acclamatio*-ban.

E misztikus és egyben jogkeletkeztető szakrális tevékenység a fontosságát megőrizte a Habsburg királyok idején is. Az angyali Szent Korona tehát valóban közöttük lakozott és nem „csak” szent tárgy volt, ahogyan ma gondolunk rá. Ebből az azonosságból kiindulva, amikor a Habsburgok fiúági örökösödésébe a Szent Korona országának lakosai beleegyeztek az 1687. évi II. tc-kel és az 1687. évi IV. tc.-kel megszüntették az ellenállási jogot, egyben „gondos kezek” kitörölték a magyar királykoronázási szertartásból a 'közfelkiáltás' (*acclamatio*) intézményét is.¹⁵¹ Ahogy Bartoniek Emma is megállapította: „III. Károly 1712. koronázásán hiányzik először a nádor három kérdése a néphez, hogy akarják-e a királyjelöltet királlyá koronázni.”¹⁵² Így a közösség szentsége helyett, már csak a romlandó egyén valósága maradt, az öröklés. Pedig, ahogy Egyed István is megállapította a magyar nemzeti lélekről:

150 WERBŐCZY István: *Hármaskönyv*. I. rész. 3. cím. 6.§

151 Az I. Józsefet (1687–1711.) követő III. Károly koronázásakor (1712) már nem hangzott el a nép akaratnyilvánítására vonatkozó kérdés.

152 Vö. BARTONIEK i. m. 157.

„[...]Az nem elég, ha a testiünk, a nyelvünk, az államunk magyar; kell, hogy a lelkiünk legyen magyar és abban a magyar nemzethez tartozás öntudatos akarata éljen. Nagyon egyoldalú lenne, ha a nemzetkutatás megállna az embertani és nyelvészeti vizsgálódásoknál és nem terjedne ki a nemzeti lélekre, amely a nemzetek sorsát elsősorban irányítja, nemzeteket felemel vagy lesújt, nagyvá tehet és elsorvaszthat.”¹⁵³

Rejtett módon mind az ellenállási jog, mind a választási jog tovább élt. Hiszen az 1545. XXXIII. tc.-re alapított *ius inertial* (a tétlenség joga) továbbra is biztosította a nemesi vármegyék passzív ellenállási jogát, a törvénytelennek tartott királyi rendeletek végrehajtásának megtagadását. Ugyanígy az 1870. évi XLII. és 1886. évi XXI. tc. 20.§ is az ellenállási jog hagyományát követi, amikor lehetővé teszi a törvényhatósági tisztviselőknek, hogy az országgyűlés által meg nem szavazott adók behajtását, valamint a törvényben meg nem állapított újoncok kiállítását megakadályozhatják. Ez egyben jelenti a polgárok passzív ellenállási jogát, erejét (*vis inertiae*) is.¹⁵⁴

Ugyan a jelenlegi tanulmánynak nem célja az ellenállási jog részletes elemzése, de az tényszerűen megállapítható, hogy a vérszerződéstől kezdve egészen a modern korig a közösség ellenőrzési és közjogi megnyilvánulási igénye megmaradt.¹⁵⁵ Ez pedig istentől származó végtelen szabadságtudatról tanúskodik. Ennek a tükröződése volt például az 1386 évi trón körüli válság rendezése is. Ekkor Szent István személye, a korona és a törvény, valamint a közösség egysége jelentette a megoldást. Ez a misztérium igyekezett helyreállítani a hatalmi viszály dűlta országot. Kis Károly hívei és Nagy Lajos leánya, Mária királyné emberei között szörnyű harcok folytak¹⁵⁶ A véres ellentét Kis Károly halálával és a másik párt vezéreinek (Garai és Forgách) megölésével végzetesen elfajult. A belső ellen-

153 EGYED István: *A mi alkotmányunk*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1943. 21.

154 Vö.TÓTH Zoltán József: *Megmaradásunk alkotmánya. A Szent Korona-eszme a magyar történelemben és közjogban*. Budapest, HUN-idea Könyvkiadó, 2007. 72–77.

155 Vö.HORVÁTH Attila: Az 1222. évi Aranybulla ellenállási joga, mint történeti alkotmányunk vívmánya. In: MEZEY Barana: (szerk.): *Az Aranybulla a jogtörténetben*. Budapest, Mádl Ferenc Intézet, 2022. 103–113.

156 HORVÁTH János pribékjei 1387. januárjában Mária szeme láttára fojtották meg édesanyját.

tét már-már a magyar királyság létét fenyegette. Ekkor gyűltek össze az országglakosok Fehérváron 1386. augusztus 27-én, Szent István ünnepének nyolcadában, hogy rendezzék a magyar királyság ügyeit. Amikor az országgyűlés összeült, Mária, az ország „uralkodója” tulajdonképpen fogoly, az édesanyja, pedig halott volt. A magyarok a királyság érdekében a következő nyilatkozatot teszik:

„Bárkivel szemben az állam javát és az ország, valamint a Szent Korona közös hasznát tartjuk szem előtt (quod commodum rei publice et utilitatem regni ac sacrae corone communem contra quoslibet vovebimus), s még ha a királyi felség (regia maiestas) akarna is ellene tenni, ellenszegülünk neki és eredményesen megakadályozzuk, az ország földjének és határainak védelmére és bárki hatalma ellen, aki hatalmaskodik és a jelen békét megtöri, minden erőnkkel hadra kelünk.”¹⁵⁷

Az oklevélben ugyanakkor kijelentették, hogy ezen elhatározásukat a Szent István fejedelmére tett esküvel erősítették meg.¹⁵⁸ E szertartás során a legnagyobb tisztelettel érintették a szent király koronás ereklyetartóját.¹⁵⁹ Isten előtt tett esküjük által, Szent István (fejedelmének) jelenlétében helyreállították a király és az ország egységét. A Szent Korona teljes (totum corpus Sacrae Regni Coronae)¹⁶⁰ testének épsége, mint a királyt és a népet egybefoglaló organikus egész, kötelezte az országglakosokat az Istentől eredő rend fenntartására. A Szent Koronához méltó közjó eszméje veszélyben forgott, az országglakosok ezért az égi rend helyreállítása érdekében még a királyi tanács tevékenységéről is rendelkeztek az eskü alkalmával. Az oklevél tanúsága szerint a tanács tagjai

157 Vö.R. Kiss István: Az 1386. évi országgyűlések. *Századok* 47/1913. 721–725., ECKHART Ferenc (1941) i. m. 61.

158 Vö.FÜGEDI Erik i. m. 285–86.

159 A fejedelmét a törökdúlásig a fehérvári bazilikában őrizték, majd a város elfoglalása után (1543) a szent jobbhöz hasonlóan Raguzába került. Nagy része ma is ott látható, egy kisebb darab 1769-ben az osztrák császári udvarba vitettetett. Ezt 1778-ban Mária Terézia visszaadta Székesfehérvárnak, ahol a püspöki székesegyház egyik oltárán helyezték el.

160 TIMON (2000) i.m. 15.; TÓTH Zoltán József: A Szent Korona és a Szent Korona-Tan. In: TÓTH Zoltán József. (szerk.): *A magyar Szent Korona és a Szent Korona-Tan az ezredfordulón*. Szent István Társulat, Budapest, 1999. 277.

esküt kötelesek tenni, hogy „a tanácsadásban (*in consilis*) nemcsak a királyi felség vagy a maguk vagy övéik hasznát fogják keresni, hanem az ország és a királyi Szent Korona közös hasznát (*sed communem utilitatem regni et sacrae corone regie*)” is.¹⁶¹

Mivel a Szent Korona testének belső rendje bomlott meg, és azon belül is a király személyével, a Szent Korona fejével (*caput Sacrae Regni Coronae*)¹⁶² kapcsolatban merültek fel problémák, talán nem véletlen, hogy az orvoslás is a szent király fejereklyéjén keresztül valósult meg. Megjegyzendő, hogy mély hagyományra támaszkodott választásuk, hiszen Isten jelenléte a koronás fejereklye fölött nyilvánvaló volt a korabeli világ számára. Már 1184-ből rendelkezünk olyan adattal, amely a szent király fehérvári sírjánál teendő és a királyi bíróság előtt perdöntő, istenítéleti esküre vonatkozik.¹⁶³ (A fejereklye koronája és tartója azóta eltűnt.¹⁶⁴) A II. András által kiadott 1222. évi Aranybulla pedig kimondja:

„Évente Szent István király ünnepét Fehérvárott tartozunk ünnepelni, ha csak sürgős dolog nem jön közbe, vagy betegség nem akadályoz meg ebben. Ha jelen nem is lehetnénk, akkor a nádor kétségtelenül ott lesz helyettünk, hogy a mi képinkben a peres ügyeket meghallgassa, és hogy a serviensek¹⁶⁵ is valamennyien, akik akarnak, szabadon oda gyűljenek.”¹⁶⁶

Mint látható Szent István személye és az igazság fogalma összefonódott a régiek számára. A szertartás pedig a Szent Korona testének másik tagja (*membrum Sacrae Regni Coronae*), az országlakosok által valósult meg. Ennek jelentőségét ekkor készült pecsétjük körirata is megőrizte: „A magyar királyság

161 ECKHARDT Ferenc (1941) i. m. 67.

162 Vö.ECKHARDT Ferenc (1941) 148.

163 KARSAI Géza: Szent István király tisztelete. In: SERÉDI Jusztinián: (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának 900 éves fordulójára*. (3. kötet) Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1938. 155–256.

164 MAGYAR Zoltán: *Szent István a magyar kultúrtörténetben*. Budapest, Helikon Kiadó, 1996. 42.

165 A „serviens” szó jelentése ’szolga’, a magyarságnál azonban a koronának, királynak szolgáló szabadot is jelölte, aki 1351-ben a jogilag egységes nemességbe integrálódnak.

166 Vö.MÁRKUS Dezső – TÁRFY Gyula: (szerk.): *A hatályos magyar törvények gyűjteménye*. (Magyar Törvénytár) Budapest, Franklin Kiadó, 1912. Az 1222. évi Aranybulla. 6.

országalakosainak pecsétje" (*Sigillum regnicolarum regni Hungariae*).¹⁶⁷ Az acclamatio, a pajzsra emelés, a vérszerződés, valamint az ellenállási jog öröksége nyilvánult meg elődeink cselekedetében. Hiszen a Teremtő közvetítőjeként általuk testesül meg uralkodójuk, aki egyben az égi rendet közvetíti számukra. Az ellenállási jognak egyik legszebb, kiforrott példája Zsigmond uralkodásának idejéből való. Amikor is 1390-ben Péter ispánt, Szentgyörgy grófját, a király, azért részesíti adományban¹⁶⁸, mert a Szent Korona védelmében vele szemben ellenállt az indoklás így hangzik:

„[...] figyelembe véve azt is, hogy abban az időben, mikor felségünk méltóságának gyarapítása végett győzelmes seregeivel Magyarország területére jött, Péter gróf az említett Magyarország java (*bonum dicti regni Hungarie*) és méltósága érdekében a seregnek híven és hatalmasan ellenállva, birtokainak és javainak felgyújtásával őszinte állhatatos hűsége miatt, amelyet Magyarország Szent Koronája iránt tanúsított (*quam ad sacram regni Hungarie coronam gessit*), félelem nélkül, kevésbé igen nagy károkat szenvedett a mi követőinktől és akkori híveinktől [...]”¹⁶⁹

Ugyanez a közjogi érzület mutatkozik meg 1401-ben is, amikor Zsigmondot az ország nemesei fogságba vetették, és ők gyakorolták a Szent Koronából eredő jogokat a Szent Korona felhatalmazásából (*auctoritate jurisdictionis Sacrae Coronae*)¹⁷⁰. Az interregnum idejére megvésetik az országalakosok a Szent Korona

167 Vö.FÜGEDI (1986) i. m. 286.

168 Vö.ECKHARDT Ferenc (1941) i. m.

169 1390. jún. 8: ...*quod tempore, quo nostra cetsitudo cum exercitu nostro victorioso ad acquirendum honoris sui incrempnta partes regni Hungarie intravit. idem dominus Petrus comes propter bonum dicti regni Hungarie ac honorem prefato exercitui tarn fideliter quam potenter obsistendo in concrementat jone ct depopulatione possessionum et bonorum suorum ob sincere tidei constantiam. quam ad sacram regni Hungarie coronam gessit intrepidc dampna et detrimenta quampiurima per nostros sequaces et adherentes protunc minus iuste sustulisse dinoscitur...* Magyar Országos Diplomatikai Levéltár (MODL) 7613.

170 ECKHARDT Ferenc: *Magyar Alkotmány-és Jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 99.; vö. MÁLYUSZ Elemér: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1984.

pecsétjét ezzel a körírással: „*Magyarország Szent Koronájának pecsétje*” (*sigillum Sacrae Coronae Regni Hungariae*)¹⁷¹, a pecsétet őrző kancellár a Szent Korona kancellárja címet viselte. Zsigmondot azért zárták börtönbe, mert a Szent Korona királya az egyik súlyos bűnbe esett, nem tudott hadat vezetni és gyávának mutatkozott. A franciákkal közösen kezdett törökellenes hadjárat során ugyanis, mikor 1396-ban Nikápolynál a török sereg a franciákat és a magyarokat is legyőzte. Zsigmond nem akart vagy, mert sokáig hazatérni. Konstantinápolyba hajózott, a görög császárral bonyolódott hosszadalmas és céltalan tárgyalásokba. Eleinte a magyarság azt hitte, hogy odaveszett a csatában. Mikor azonban kiderült, hogy seregét elhagyva menekült el, országos felháborodás fogadta, melyet ő kegyetlenkedésekkel, kivégzésekkel próbált megfékezni. A legnagyobb baj azonban az volt, hogy Zsigmond a fontosabb tisztségeket csehekkel, lengyelekkel, idegenekkel töltötte be a magyarság kárára. Ezért a főurak, a nemesség fegyveresen követelte a káros gyakorlat megszüntetését, ekkor vetették börtönbe.¹⁷² Az ilyen jellegű idegeneket támogató intézkedéseket már II. András idején is kifogásolták az országlakosok. Ugyanakkor a magyar királynak idoneitással (alkalmassággal) kellett rendelkeznie az uralkodáshoz. A Szent Korona országa uralkodójának napszerű, bátor hősnek kellett lennie. Olyan egyéniségnek, aki a hadvezetés veszélyeiben erősnek mutatkozott és nagylelkű volt a győzelemben. Valahol mindazt meg kellett valósítania, amire már Szent István is az *Intelmek*-ben felhívta a figyelmet.¹⁷³ Az 1386-os és az 1401-es eljárás között az azonosságot Szent István és a Szent Korona ereje (robur) képviselte, amellyel a közösség azonosította magát. Az első alkalommal a magyar királyság országlakosainak és a Szent Korona közös hasznáról beszélnek, míg 1401-ben még egyértelműbben kifejeződik, hogy a magyar királyságban minden hatalom a Szent Koronából ered (iurisdictio, vel ditio Sacrae Regni Coronae). Ugyanakkor a fentebb említettekből is nyilvánvaló, hogy hagyományunkban a köz „szentsége” éppen úgy jelen volt, mint az egyén választási szabadsága. Ezt bizo-

171 ECKHARDT Ferenc (1941) i. m. 47.

172 Vö.FÜGEDI (1986) i. m. 301–303.

173 Pl. *Szent István király Intelméi és Törvényei*. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 37.

nyítja Kézainál¹⁷⁴ a hun bírói hagyomány és a Lex scitica jogi emlékezete is. A kapitányok bíróválasztásáról következőképpen tudósít:

„Egy bírót (*rectorem*) is választottak, Kádárt, a Turda nemzetiségből,¹⁷⁵ hogy bíraskodjék az egész sereg felett (*communem exercitum iudicaret*), intézze el a perlekedők ügyeit, büntesse a gonosztevőket, tolvajokat és rablókat. Úgy azonban, hogy ha a bíró túlságos büntetést szabott (*si rector idem immoderata sententiam defineret*), a község az ítéletet megsemmisítette (*communitas in irritum revocaret*), a helytelenül eljáró kapitányt és bírót letehetette, amikor akarta. Ezen jogszokások a hunok vagy magyarok között (*Consuetudo etenim iste legitima inter Hunos sive Hungaros*) egészen Taksony fiának, Géza fejedelem koráig (*usque ad tempora ducis Geyche filii Tocsun*) teljes érvényben fennállottak (*in violabiliter extitit observata*).¹⁷⁶

Miután a bíróválasztást a Lex scitica pontos leírása előtt közli Kézai, talán nem érdektelen megemlítenünk, Bartal György 1860-ból származó könyvének adatát, mely hasonló gyakorlatról számol be az íjfeszítő kultúrához tartozó pártusokkal kapcsolatban is. Pompeius Trogus-t idézve állítja a jogtudós, hogy Mithridatészt, a pártusok uralkodóját, a szenátus, kegyetlenségei miatt elűzi a pártus királyságból. („Mithridates Rex Parthorum propter crudelitatem a senatu parthico regno pellitur.”)¹⁷⁷

Most pedig következzen a Lex Scitica leírásának elemzése. Kézai, valamint a Képes Krónika és Werbőczy is szinte szó szerint azonos módon adják elő ezen közösségi hatalom jogi hagyományának lényegét. Az ősi időkben hírvivők gyűjtötték fegyverbe a magyarokat a következő szavakkal:

174 KÉZAI Simon i. m. 149.

175 A Turda (Torda) nemezettséget (*nobiles de genere Turda*) megemlíti egy 1205-ből származó oklevélben is. Lásd: FEJÉR, Georgius: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. Tomi IV. Vol. 3. Budae, Regtae Universitatis Ungaricae, 1829. 238.

176 KÉZAI Simon i. m. 147.

177 BARTAL György i. m. 55.

„Isten és a magyar népszava (*Vox Dei et populi Hungarici*), hogy ezen és ezen a helyen mindenki fegyverben (*quod die tali unusquisque armatus in tali loco*) pontosan megjelenjék, hogy a közösség tanácskozását (*communitatis consilium*) és végzését meghallgassa.” /Kézai/¹⁷⁸

A Képes Krónikában a mondat úgy módosult, hogy a 'közösség' hangsúlyozása került előtérbe, így 'Isten és az egész közösség szava' (*Vox Dei et communitatis universe*)¹⁷⁹ kötelezi a magyar embereket a köz érdekében történő megjelenésre. A krónikás szerint a részvétel mindenkinek „fegyverrel, vagy ahogyan van (*vel sicuti esse*)”,¹⁸⁰ úgy volt kötelező. Werbőczy ugyancsak hasonló módon írta le az „Isten az egész közösség” szavával szembeni kötelezettséget. Itt érdemes megjegyezni, hogy a „közjogi” gyűlések az íjlesztő kultúrában általánosnak tekinthető. Hiszen már az ázsiai hunoknál Sima Qian¹⁸¹ Kr. e. 90-es évekből tudósít arról az ősi szokásról, hogy az év első havában különböző vezérek kisebb gyűlést tartottak a shanyu sátrában és áldozatokat mutattak be. Az ötödik hónapban nagygyűlést hívtak össze Longchengben¹⁸², ahol ugyancsak vallási cselekményeket mutattak be a xiongnu ősöknek, az égnek és a földnek, valamint az isteneknek. Ősszel, mikor a lovak kövérek, ismét nagy gyülekezetet tartottak és szertartásosan körbelovagolnak egy erdőt és újabb áldozatokat mutattak be. Nép- és állatszámllálást is végeztek ez alkalommal.¹⁸³ Tudunk un. Európai hunok ilyen jelegű vallási- és jogszolgáltató gyűléséről is. Mivel Priskos rhétor Attila udvarában Kr. u. 449-ben járt követsége alkalmával beszámolt egy ilyen jogi gyűlésről. A hun nagy vezér, a birodalom ura, mint óriássá duzzadt nagycsalád feje járt el az igazságszolgáltatás alkalmával. A következőket írja:

178 U.o.

179 *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV.* Ed. Alexander Domanovszky. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum.* I–II. Ed. Emericus Szentpétery. Budapestini 1937–1938. 256.

180 U.o.

181 Sima Qian a nyugati Han-dinasztia idején (Kr. e. 206–Kr. u. 25.) a kínai császári udvar főttörténészeti hivatalát töltötte be.

182 Longcheng: annyit jelent, mint „Sárkányváros”? Mely az Orchon folyó nyugati részén épült.

183 Vö.SIMA QIAN: *A hunok legkorábbi története.* A Shi Ji 110. kötete, Fordította: Du Yaxion és Horváth Izabella, Magyar Ház. Peking, 1997. 39.

„Egy nagy csoport ember között állva (Attila őrei s a kíséretében lévő barbárok már ismertek, így senki sem tartóztatott fel) láttam a tolongó és lármázó sokaságot, amely ott keletkezett, ahol Attila kijött. Büszke léptekkel haladt a ház előtt, ide-oda tekintgetve. Amint kijött Onégésiosszal és megállt a ház előtt, sokan mentek hozzá, akiknek valami nézeteltéré-sük volt egymással, ő pedig döntött ezekben az ügyekben (hic eum multi, quibus erant lites, adierunt, eteius iudicium exceperunt), aztán visszatért a házba és a hozzá jövő barbár követeket fogadta.”¹⁸⁴

Ugyanakkor a türköknél (VI.–VIII. századig) is van tudomásunk hasonló gyűlésekről. A türkök kagánja, a források szerint, a törzsi vezetőikkel együtt minden évben az ősök barlangjába vonult, ahol közös áldozatot mutatott be. Az esemény olyan nagy jelentőségű volt, hogy még a nyugati türkök is elküldték rá előkelőiket.¹⁸⁵ Ezen példák alapján talán nem tévedünk azzal a megállapítással, hogy a magyar fehérvári törvénykezési napok is erre a hagyományra és a közösség fontos szerepére utalnak vissza. Visszatérve Kézai és a Képes Krónika közléseire a összehívás cselekménye a Hármaskönyben kiegészül a vérbe mártott tör, vagy kard körbe hordozásának (tunc mucro, vel ensis sanguinis aspergine tinctus) szertartásával.

„Midőn ugyanis a hunok feleségestül, fiastul, leányostul és egész házné-pestül Szkítiából kijöttek (egressi ex Scythia Hunni), több tartománynak bejárása és bebarangolása után kapitányokat tettek és ezen kívül a viszá- kodók pereinek elintézésére, a tolvajok, rablók s egyéb gonosztevők meg- büntetésére közakarattal igazgatót választottak és állítottak be, mindnyá- jának közös egyetértésével és végzésével elhatározván, hogy mikor az egész közönséget egyenlően érdeklő dolgok merülnek föl, vagy a hadseregnek általános felkelése válnék szükségessé, akkor a hunok lakása helyén és tá- borában, vérbe mártott tört vagy kardot hozzanak körül, és hangozzék

184 PRISKOS rhétor töredékei. *Követségben Attila, a hunok nagykirálya udvarában.* (Szerkesztet- te: SZEBELÉDI ZSOLT) Attraktor, Máriabesnyő, 2014. 41.

185 DENIS SINOR: *The Cambridge History of Early Inner Asia.* Cambridge, 2008. 296.

*a hirdető szó: mondván: Istennek szava, és az egész közönségnek parancsa az, hogy mindenki ezen s ezen a helyen (megnevezvén azt a helyet) fegyverrel vagy amint teheti, a közönség tanácsának s egyszersmind parancsának meghallgatására megjelenjen. (Vox Dei, et praeceptum communitatis universae, ut unusquisque in tali loco (eudem designando locum) armatus, vel qualiter potest, compareat, communitatis consilium simul, et praeceptum auditurus).*¹⁸⁶

Az „Istennek szava és az egész közösség parancsa” megjelölésben bizony Kézai Simon leírására ismerhetünk. Ugyanakkor Thuróczy János 1488-ban megjelent művében (*Chronica Hungarorum*) „De egressu Hunorum de Scitia” (A hunoknak Szkítiából történt kiköltözéséről)¹⁸⁷ című fejezetében a hadba hívás véres törrel bővített verziója is feltűnik. Thuróczy és Werbőczy munkájának ezen leírását összehasonlítva valószínűnek tűnik, hogy a *Chronica Hungarorum* lehetett a Hármaskönyv forrása. Tehát makacs jogi hagyományról van szó, az Isten és közösség szerepe évszázadok öröksége. Ugyan a fenti leírások szerint Géza vezér idejéig érvényesült ez a szokás, de tudjuk nagyon jól, hogy még 1526 tavaszán is Vethési Mihály hordozta Szatmárban és további öt vármegyében a véres kardot. A vérbe mártott törrel (sőt: véres karóval vagy véres nyíllal) történő mozgósításra már 1471-ből is van (okleveles) adatunk¹⁸⁸, de a források bőségét igazán az 1526-os török támadás hozta magával. Ilyen például II. Lajos 1526. július 31-én kelt levele¹⁸⁹ is, amelyet Batthyány Ferenc bánhoz¹⁹⁰ írt. Természetesen jelen tanulmánynak csak a jogi gyakorlat tényének megállapítása célja. A kötelezettségmulasztás következményeit egyébként mindegyik forrás azonos módon mutatja be, rámutatva a nemesség különválásának kezdetére. Itt

186 WERBŐCZY István: *Hármaskönyv*. I. rész. 3. cím. 2.§

187 THURÓCZY János: *A magyarok krónikája* (Ford.: HORVÁTH János) Helikon Kiadó (hasonmás kiadás) 1986. 29.

188 Másolata megtalálható: MNL OL, Mohács előtti gyűjtemény, DF 247844)

189 Jelzet: MNL OL, Mohács előtti gyűjtemény, DL 108762. (Batthyány-család körmendi levéltára, Memorabilia sorozat, No. 69/12.)

190 MÁLYUSZ Elemér: II. Lajos király levelei a herceg Batthyány-család körmendi levéltárában, 1526. *Levéltári Közlemények* 4. (1926) 80–93.

Kézait idézzük csak, mivel jelentős eltérés a vizsgált dokumentumok szövegében nem található:

„Aki pedig ezen parancsot megvetette (*edictum contempsisset*), anélkül, hogy igaz okát tudta volna adni, a szkíta törvény (*Lex Sctica*) értelmében karddal ketté hasították (*detruncabat*), vagy törvényen kívülállónak nyilvánították (*exponi in causas desperatas*), vagy közszolgaságba (*in communium servitutum*) taszították. Válaszfalakat magyar és magyar között (*unum Hungarum ab alio sepravit*) csak efféle bűnök és kihágások emeltek.”¹⁹¹

E felfogás mögött pedig, az egy szív, egy lélek hagyománya bújik meg, annak a 'corpus mysticum'-nak (misztikus test) a léte ragyog át, mely a Szent Korona eszme egyik lényegét képezi. A szkíta törvény megszegésének következményei is erre utalnak, hiszen a közösség cserbenhagyásának büntetése, tükröző módon, a test kettévágása. Azzal bünteti az elkövetőt, ami a bűne volt. A bűnös engedett az önzés, az „Én” kísértésének Isten és a közösség szavával szemben, büntetése a községtől való elválasztása lett. Életét, ha megtarthatta, közszolgaságban töltötte, hogy a Teremtés rendje helyreálljon. A nép együttléte Isten jelenvalóságát jelentette. Az idők folyamán, ahogyan Werbőczy is beszámol erről¹⁹², egyre többen jutottak nemtelen állapotba. A bűnre nemet mondani egyre nehezebbnek bizonyult a világban. A nemes lélek azt az erőt sugározza, amely ellent tud állni a kísértésnek. Aki a közjót cselekszi, visszaviszi a paradicsomi lét felé a világot. Csak gerinces, nemes tartású ember tudja megtenni, hogy a becsületességből, a tisztaságból nem enged. A „nem” a bűnre, a halálra adott elutasító válasz. Ugyanakkor a „nem, a nemzés” a lét tovább növesztését is jelenti. A középkori világ hite szerint a nemesek kiválásának, kiváltságának célja az Istennel való közösség megőrzése volt. Ilyen értelemben tagjai, ahogy

191 KÉZAI Simon i. m. 147–148.

192 „Azt állítják, hogy ez a végzés (*amint mondók*) igen sok magyart jutatott a nem nemtelenek állapotába.” (*Haec sanctio, plurimos Hungarorum (ut praefertur) plebeae perhibetur effecisse conditionis.*) WERBŐCZY; I. rész 3. cím 5.§

Werbőczy is megállapította¹⁹³, a Szent Korona birtokaiból részesülő nemesek a Szent Koronának. Ugyanakkor a fentebb vizsgált oklevélrészletek is bizonyítják, hogy a közösség iránti kötelességérzet határozta meg a Szent Korona országainak rendjét. Hiszen a hagyomány szerint a nemest a nemtelentől elválasztó, nemesítő birtokhoz, csak a közért tett önzetlen szolgálatért lehetett jutni. Ahogy Timon Ákos¹⁹⁴ is megállapítja:

„Innen az a jogelv uralma, hogy a magyar adománybirtok közérdemek jutalma (laurea virtutis¹⁹⁵), mely jogosan csak a köznek tett szolgálatok alapján, vagy mint már az Aranybulla mondja: iusto servitio¹⁹⁶ szerezhető”

Mindezekből látszik, hogy hagyományunkban a közösség szent addig, amíg nem helyezi magát az Isten fölé. Ekkorra már, mint fentebb láttuk, régén nyilvánvaló volt eleink számára, hogy a főhatalom a Szent Koronából ered, de ebben a rendbe az országlakosoknak meghatározó szerepe van. A közösség (*cummunitas*) ezen erős eszméje vezetett el I. Ulászló különös Szent Korona nélküli koronázásáig.

193 „Mert mihelyt fejedelmünk bármely állapotú embert jeles tetteiért (*ob praeclara facinora*) és szolgálataiért (*ac servitia*) várral vagy mezővárossal akár pedig majorral vagy más birtokjoggal megajándékoz, az a fejedelemnek ilyen adománya által (ezt törvénybe iktatás követi), azonnal valóságos nemessé (*in verum nobilem creatur*) lesz és a parasztság minden állapotának minden igája alól kikerül. 1.§ Az ilyen nemeseket az imént említett javakban való részesülés és összeköttetésnél fogva (*per quandam participationem, et connexionem immediate praedeclaratam*) a Szent Korona tagjainak (*membra Sacrae Coronae esse censetur*) tartjuk. Akik senki más hatalmának nincsenek alávetve nincsenek a törvényesen megkoronázott (*legitime coronati*) fejedelmén kívül.” Werbőczy: I. rész 4. cím 1.§

194 TIMON i.m. 2000. 14.

195 Erény jutalma (az érdem koszorúja).

196 Igaz szolgálattal.

A robur

A latin „*robur*” megjelölés, a Szent Koronával és a koronázással kapcsolatban, sajátos szakrális és jogi irányt jelöl ki az utókor számára. Az oklevél szövegkörnyezete alapján az „*erő*” szavunk felel meg leginkább a fordításának. Arról a fel nem fogható és mégis létező keletkeztető hatalomról van szó, mely szokást és törvényt hitelsít és tesz valósággá.¹⁹⁷ Ez nem volt egyenlő a „*res iudicata*” fogalmával, illetve több jelentéssel is bírt. Itt a Szent Koronával kapcsolatban egy egész törvényességi rendszer vitathatatlanságáról volt szó, amit az ég szentesített. Amúgy a latin szó többi jelentésváltozata is érdekes számunkra, mert egyszerre „szilárdság, szellemi állandóság” értelemmel adható vissza és úgy is fordítható, hogy valaminek a „*veleje, lényege*”. Ez pedig olyan tudást jelent, mely az emberi léttel született és nem vita tárgya, csak van. Ezt mindenki tudta. Ugyanakkor „tölgyfa” értelemmel is fordítható ez a szó, ez azért érdekes, mert abból az időszakból, amikor a királyi udvarnak nem volt állandó központja, hanem az uralkodó járta az országot, rendelkezünk egy érdekes oklevéllel. Ezt III. Béla adta ki, melyben Caba, a magyar király engedélyével birtokait és javait a Szent Márton pannonhalmi monostorára hagyta. Itt lényeges információ az uralkodói jóváhagyás, de legalább olyan érdekes a jogerő keletkeztetésének mozzanata is. A királyi pecséten kívül az időpont és a hely meghatározására is szükség volt. Erről az oklevél a következőket írta:

„[...] Amikor a király ezeket megparancsolta, egy vasárnapon Ssene ispán házában¹⁹⁸ egy tölgyfa alatt ült (*quercus sedebat*) és az alábbi ispánok voltak vele¹⁹⁹ [...]”²⁰⁰

197 VARGA Tibor: *A Szent Korona engesztelése 1440–1464. „Pannónia nem vesztheti el angyal adta koronáját”*. Solymár, Magánkiadás, 2004. 75.

198 Esztergom, Zolnay László szerint Széchenyi téren volt.

199 Dénes, bácsi ispán, Gallus erdélyi fehérvári ispán, Tamás kolozsi ispán, Szemere semptei ispán, Pongrácz temesi ispán, Ant újvári ispán, Ssubanus esztergomi ispán, Sámson fia Tamás ispán, Kornél győri ispán és Záh fia Tamás.

200 *Árpád-kori oklevelek 1001–1196*. (Főszerkesztő: GyÖRFFY György), Balassi Kiadó, Budapest, 1997. 139.

Természetesen a kíséretet, a királyi tanács tagjait is név szerint felsorolták, de itt a furcsa a „*quercus*” kifejezés használata. A magyar jelentésében a „tölgyfa” és az „erő” fogalmak a '*quercus robur*' megjelölésen keresztül összeolvadnak. Nyilván az oklevél írója, Pál királyi jegyző²⁰¹, is tudott a *robur* és *quercus robur* összefüggő jelentéséről. A tölgyfa ezer évet is megélhet, ezért is tekintették Isten fájának sok kultúrában. Tehát a „*robur*”, az erő a Szent Korona olyan tulajdonsága, mely nyilvánvalóan a törvényes uralom erejének megjelenítője volt. Ugyanakkor az 1440. július 17-ei koronázási kísérletkor (I. Ulászló) két nagyon fontos jogkeletkeztető szempontot is emlegettek az országlakosok a koronázási oklevelükben. Az egyik főindokuk a koronázási szertartáson megjelent példátlan sokaságuk volt, a másik a csecsemő V. László beavatási ünnepségének szakrális hiányosságairól szólt. A közösség jogáról így nyilatkoztak:

„[...] Ezért most viszont mi, akik itt akkora bőséges tömegben gyűltünk össze, mint amilyenre a megelőző királykoronázások alkalmával nem emlékeznek (...*Ob hoc nos nunc altera vice, in multitudine tam copiosa, quantam memoria omnium praecedentium regnum Coronationis tempore non comprehendit...*), több napon át komolyan megtanácskoztuk, hogy mivel a fentebb említett korona, amelyre szükségünk lenne, most nem szerezhető meg egykönnyen, milyen alkalmas módon segíthetnénk a magunk és ennek az országnak szükségén, amelynek határait a pogány meg más ellenség szakadatlanul, kegyetlenül marcangolja, legfőképpen pedig azt megfontolva, hogy a királyok koronázása mindig az országlakosoktól függ (...*semper Regnum Coronatio a Regnicolarum voluntate dependet*)²⁰², s a korona hatékonysága és erénye az országlakosok beleegyezésén alapul, azt látva, hogy ez ország hosszasabban király nélkül nem elehet meg, egyhangú szavazással úgy határoztunk és döntöttünk, hogy felséges

201 Felvetették Anonymusszal, mesternek mondott P.-vel való azonosságát. Valószínűleg fehérvári prépost.

202 KOVACHICH Martinus Georgius: *Vestigia Comitiorum apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia, usque ad diem celebratorum*. Budae, Typis Regiae Universitatis; 1790. 234–243.

Ulászló király urat egy másik régi művű aranykoronával (alia Corona aurea operis vetusti) kell megkoronázni, apostoli királyunknak és védőszentünknek, Szent István királynak fejereklyéjén lévő (Beatissimi Stephani Regis, Apostoli, et Patroni nostri, in theca capitis reliquiarum), eddig is nagy tiszteletben tartott koronájával.[...]”²⁰³

Az idézetből kiderül, hogy a koronázáskor kiadott oklevél készítői az elődök 1396-os és az 1401-es válságkezelői joghagyományát követték. Szent István emlékezetének szerepe és az országlakosok szabadsága éppúgy meghatározó volt a korabeli közjogban, mint az 1440-es zavaros események idején. A két korábbi, régi gyakorlat forrt egybe I. Ulászló koronázásakor. Ugyanis a koronázás érvényességéhez a közösségi jog szabadsága mellett, Szent István hitelesítő jelenlétének szükségességére többször is hivatkoztak a koronázási oklevélben. Az első esetben a szent király fejereklyetartó koronájára, amellyel koronázni akartak. A második alkalommal V. László szabálytalan koronázásával kapcsolatban, miszerint a szertartáskor ugyan a Szent Korona jelen volt, de a csecsemő nem kapta meg a beavatáskor szükséges Szent István ereklyét, kellékeket. Következőket írták erről:

„[...]Visegrádról titokban ellopta (Luxemburgi Erzsébet -V.T.), azt a koronát, amellyel mindeddig Magyarország királyait meg szokták koronázni (Reges Hungariae coronari foliti fuere), és mindnyájunknak akarata ellenére, akiknek a koronázáson önként meg kell jelenniök, az eddig a koronázásnál megtartott szokás megsértésével, valamennyi szent felszerelési tárgy távollétében (absentibus etiam omnibus apparamentis facris), mert hiányozott első királyunk, Szent István kardja, jogara, országalmája és apostoli keresztje (nec non Glaudio, Sceptro, Pomo, et Cruce Legationis Sanctissimi Stephani primi Regis nostri), sokkal inkább romlásunkra, mint hasznunkra az alig három hónapos csecsemőt az ellopott koronával

203 Az oklevél magyar nyelvű részletei ECKHART Ferenc (1941) i. m. 96–97., valamint BENDA – FÜGEDI i. m. 67–72.

*megkoronáztatta – ha ugyan szabad így kifejezni –, a koronát pedig, ó jaj, ismét számunkra ismeretlen helyre záratta, szállíttatta és vitette mindnyájunk gyalázatára.*²⁰⁴

Az országalakosok tehát a tizenkét hetes csecsemőt nemcsak, hogy alkalmatlannak tartották az uralkodásra, hanem beavatásával kapcsolatban kifogásokat jegyeztek meg. Szent Istvánnal összefüggő szertartási hiányosságokra hívták fel a figyelmet az oklevelükben. Ez azért különösen feltűnő, mert I. Ulászló koronázásával kapcsolatban viszont éppen azok meglétére hivatkoztak hivatkoztak:

*„Ezt a koronázást a mai napon, a Szentlélek kegyelmét hívva nagy könnyöggel (quam coronationem die hodierna invocata supliciter Spiritus Sancti gratia) és, amint azt jámborul hisszük, az ő ösztönzésére, nyilvánosan és nyíltan megkezdtük, és Isten segítségével véghezvittük azt az egész szertartást, amelyet ilyenkor és annak hatásos volta érdekében el kell végezni, felruházva király urunkat (induto praefato Dimino Rege nostro) első szent királyunknak (Sanctissimi primi Regis nostri) mindazokkal a jelvényeivel és ruháival, felajánlva neki és kezébe adva a kardot, jogart, országalmát és a szent király apostoli keresztyét (Gladio, Sceptro, Pomo, ac Cruce Legationis eiusdem Sancti Regis) és minden egyéb szükség fogvatkozás nélkül, egyedül az említett, ellopott korona kivételével.*²⁰⁵

Különös módon Szent István jelenlétéből a koronázási szertatásban megint csak a közösség szabadsága ragyog vissza. Gondoljunk csak a már korábban

204 U.o.

205 KOVACHICH: Vest.Com. I. M. 234–243.

említett Kálmán király I. dekrétumának 15.²⁰⁶ és 20.²⁰⁷ fejezetére, mely teljes szabadságot engedett a Szent Istvántól adományozott birtokok esetében, vagy az Aranybulla II. pontjára²⁰⁸ és a XIX. cikkelyére²⁰⁹, amely kifejezetten a közösség Szent Istvántól szerzett szabadságára hivatkozott. Mindez ugyanakkor végtelen tekintélytiszteletről is tanúságot tesz. A szent király és az országlakosok együtt egy Isten központú, közjogi alapú országban éltek. Ahogyan már III. Béla korában is megfogalmazódott az esztergomi Szent-Adalbert főszékesegyház (Ecclesia Magnifica) főkapuján, az un. Porta Speciosa feliratában: „*„Mentem sanctam spontaneam, honorem Deo et patriae liberationem (Szent és szabad akaratú elmét, tiszteletet Istennek és a hazának szabadságot)!”*”²¹⁰

206 CHJ . Kálmán király dekrétomainak első könyve 15. fejezet: *Mivel a királyi udvar annál kevesebb erőt látszik venni, mennél inkább megfogytatkozik a szükségeseekben, azért, nehogy a mi gazdagságunk felettébb való ínségre forduljon, tetszett minden halászó vizeket a királyi székeknek adnunk vissza, kivéve melyeket szent István király adományozott vala oda; mert nem illik, hogy mi alább szállván, velünk szálljon alá az udvar méltósága, holott jobb magunknak a hozzánk jövőekkel együl tisztességben bővelkednünk.*

207 CHJ . Kálmán király dekrétomainak első könyve 20. fejezet: *Valamely birtokot szent István adományozott vala, abban minden maradék örököljön az ő tetszése szerint. 1. §. Más királyok adománya apáról fiura szálljon, és ha fiu nincsen, következze a testvér, a kinek holta után az ő fiait sem kell kirekeszteni az örökségből. 2. §. De ha testvér nem találkozik olyan, legyen a birtok a királyé. (!)*

208 CHJ Aranybulla 2. §. *A miért hogy országunk nemeseinek és másoknak is szent István királytól szerzett szabadságát némely királyok hol tulajdon haragjak bosszujából, hol gonosz, avagy önnön hasznokat szerető emberek hamis tanácsadásából, sok pontban hatalmasul megrontották vala, azért a nemesség gyakorta sürgető könyörgésekkel zaklatta felségünket, és előttiünk való királyai fület az ország állapotjának megjobbításáról.*

209 CHJ. Aranybulla 19. cikkely *A várakhoz tartozó jobbágyság szent István királytól szerzett szabadságuk szerint éljenek. 1. §. Hasonlatosképpen a vendégek is, akár kicsoda nemzet legyenek, azon szabadságban tartassanak, mely kezdettől fogva nagyon nekik engedve.*

210 A Szent Adalbert székesegyház leégése (1180-as évek) után megépített „gyönyörűséges kapu” felirata III. Bélának és Jób érseknek Isten, haza és szabadságszeretetét tükrözi. Maga a mondat Szent Ágotához köthető, egy angyal írta sírjára az Etna kitörésekor. Később kiegészítve az „üzenet” a „*patriae liberationem ignis a laesura protege nos Aghata pia*” megjegyzéssel a tűz ellen védelmezett megszentelt cédulákon.

6. kép: Porta Speciosa, Esztergom, a Szent Adalbert-főszékesegyház kapujának makettje Klima György esztergomi kanonok festménye alapján (saját fotó)

Különösen érdekes ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy eleink ekkor már túl vannak a II. Béla gyermekei²¹¹ és II. Géza fiai közötti trónviszályokon²¹², egyházi kiközösítéseken²¹³ és a székesegyházat pusztító tűzvészen. Ennek a kö-

211 II. László (1162–1163), IV. István (1163–1165)

212 CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog. Jogtörténelmi és közjogi tanulmány oklevélmel-lékletekkel.* Budapest, Athenaeum, 1917. 45. „II. Gézának fia, III. István atyja testvéreivel, II. Lászlóval és IV. Istvánnal harcol a koronáért, és csak III. Béla után jönnek ismét utódai az elsőszülöttség elve alapján egészen az Árpád-ház tagjainak kihaltáig.”

213 BÁNFI Lukács (1120 –1181) esztergomi érsek II. László (1162–1163) és IV. István (1163–1165) megkoronázását is megtagadta. Így tett III. Béla (1172–1196) királlyá avatási szertartásával kapcsolatban is.

zösségi szabadságérzetnek az országfelajánlás adta meg az alapját, hiszen erről az újjáépített timpanon ábrázolásai és feliratai is tanúskodtak. A díszkapu képeit és jogi üzeneteit jól ismerjük. Ugyan a „gyönyörűséges kaput” 1764-ben bonítás következtében összeomlott, de Klimó György esztergomi kanonok, későbbi pécsi püspök, festményének jóvoltából és a kortárs Széles György leírásából tökéletesen ismerjük.²¹⁴ A timpanon ábrázolásában, a fenti felirat alatt, az országfelajánláskor a kicsi Jézust az ölében tartó Nagyasszony felé fordulva Szent István a következőket mondja: „*Suscipe Virgo pia, mea regna regenda maria* (Kegyes Szűz, fogadd oltalmadba kormányzásra váró országomat!)” Itt érdekes „*suscipio, cepi, ceptum* 3.” ige használata, mely nemcsak a „fölvész, magára vesz” értelemmel bír, hanem „[...]az újszülött gyermeket a földről felveszi, és azzal azt mutatja, hogy fel akarja nevelni [...] cselekvését is kifejezi.”²¹⁵ Ennek talán jelentősége lehet a családba fogadási szertartással kapcsolatban, melynek hagyományát Tárkány Szűcs Ernő hazánkban még az 1980-as években is leírta.²¹⁶ Ebben a jelképes eljárásban központi szerepet játszott a fölemelés cselekedete. Szokásban volt, hogy a bába a gyermeket az apa elé a földre rakta, az apa pedig az ölébe emelte, és kalapiját egy pillanatra a gyermek fejére borította.²¹⁷ Kálmány Lajos szerint a XIX. században keresztelőkor a keresztanya felemeléssel összekötött szertartást vitt véghez, hiszen a csecsemő keresztelese után hazaérve a földre, az asztal alá helyezte a gyermeket.²¹⁸ Az első a rokonok, komák közül, aki meglátta magasra emelte, hogy nagyra nőjön. Itt érdemes megemlékeznünk arról, hogy eleink nemcsak a vérrokonságot (*arbor consanguinitatis*) tartották számon, hanem a lelki rokonságot (*arbor cognationis spritualis*) is.²¹⁹ Mindezek ismeretében különösen érdekes, a timpanon ábrázolásában, a Szűzanyának Szent István országfelajánló kérésére adott válasza: „*Suscipio servanda tuis, si*

214 DERCSÉNYI Dezső: *Az esztergomi Porta Speciosa*. Budapest, Stephaneum, 1947. 4.

215 FINALY (1884) 1934.

216 TÁRKÁNY SZÜCS ERNŐ: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1981. 127.

217 BODROGI TIBOR: *Társadalmak születése*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1962. 135.

218 KÁLMÁNY LAJOS: *Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya*. Solymár, ArchiRegnum, 2016. 36.

219 FÜGEDI ERIK: *A Elefánthyak. A középkori nemes és klánja*. Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 28–32.

jura sacrorum summat adalbertus sicut petis. (Elfogadom tieidnek gondozását, ha a szent a dolgok jogait elfogadja Adalbert, amint kéred)."

Mindezek fényében mátférthető, hogy koronázáskor a mindenkori uralkodónak az összes szent királyhoz fűződő kelléket meg kellett kapnia. Az oklevél szerint az uralkodójelöltet be kellett öltöztetni a „Szent Istvánság”-ba. Az avatandónak a jogarát, keresztjét, kardját, köpenyét, és saruját is meg kellett kapnia. A fehérvári trónjába is beültették és a legfontosabb volt a Szent Koronával történő megkoronázása. Mindebből látszik, hogy a szertartás érvényességéhez nemcsak három feltételre volt szükség, nagy ünnepen, Fehérváron és a Szent Koronával kellett történnie, hanem a fenti kellékekre is.²²⁰ Az egyházi nagy ünnepre azért volt szükség, mert a magyar királyt a katolikus mise keretében koronázták meg. Az pedig két részből állt: az igeliturgiából és az Eucharisztia liturgiájából. A mise ugyanis mind Isten ígéjének, mind Krisztus testének terített asztala.²²¹ Az igeliturgiába – mely Isten ígéjének hirdetése és az Ige szellemi ajándéka – a szentlecke (episztoła), az evangélium és a szentbeszéd tartozott bele. Ugyanakkor a magyar király fejére a Szent Koronát – ahogyan e szertartási hagyományról Decsy Sámuel is tudósított 1792-ből²²² – a misében az episztoła és az evangélium elhangzása között helyezték fel. Ugyanakkor az ünnep mondanivalójával összhangban minden mise számára ki volt jelölve a megfelelő szentlecke és evangéliumi szakasz. Ezek voltak a perikópák.²²³ Ez azt jelentette, hogy a Szent Korona által beavatott mindenkori király meghatározott Igével, küldetéssel kezdte meg uralkodását. Abban pedig, hogy a magyar királynak magára kellett öltetnie Szent István kellékeit a koronázási szertartás során, kifejeződött a szent király iránti tisztelet. Ez a régi szertartási és jogi hagyomány

220 VARGA Tibor (2004) i. m. 171–176.

221 Vö. *Liturgikus Lexikon*. (Szerkesztette: VEREBÉNYI István, Társszerkesztő: ARATÓ Mikós Orbán) Szent István Társulat – Kairosz, Budapest, 2001. 57.

222 DECSY Sámuel: *A Magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája. Melyet sok régi és újabb írásokból kijegyzett, rendbe szedett, megvilágosított, s kedves Hazafiainak hasznokra közönségessé tett Decsy Sámuel, a józan és orvosi tudományoknak doctora, és az óderai, fracofurtumi királyi tudós társaságnak tagja. Bétsben nyomtatattatott Albert Ignázt, K. Szabados Könyvnyomtató műhelyében MDCCXII. Esztendőben.* 512–546.

223 A perikópákat (gör. perikopein, azaz körülvágni) a középkortól misekönyv tartalmazta, de külön perikópás könyvek is készültek.

lehetett. A magyar királynak ugyanakkor ezen szakrális cselekmény mellett „*az ország régi, jó és helyben hagyott szokásaiban*” való megtartására is esküt kellett tennie (először bizonyíthatóan II. András 1205-ben). Majd azt hitlevélben, (elsőnek talán III. András 1291-es dekrétuma tekinthető annak) közzé tették (diploma inaugurale). Mindazonáltal az, hogy az országlakosok a Szent Korona hiányában Szent István fejedelmek tartójának koronájával teszik teljessé a Szent Istvánságot és érvényessé a szertartást, teljesen logikusnak mondható. Szent István fontosságát a magyar joghagyományban dekrétumai mellett a fennmaradt három legendájából²²⁴ is levezethetjük. Természetesen itt nincs mód az egész Szent István kérdéskör tárgyalására, csak azokat a jeleket, tényeket mutathatjuk fel, amely jogtörténeti szempontból relevánsak számunkra. A három legenda közül valószínűleg Szent István nagy legendája már 1077 előtt készen volt, mert nem szerepel benne a szenté avatás eseménye. A kis legenda pedig, amely utal a nagy legendára, – mint „*ugyanezen tárgy hiteles első*” szövegére – leírja a szakrális cselekményt. Így az a szentté avatás után (1083) készült. Egyedül legterjedelmesebb legendájának a szerzőjét ismerjük, Hartvik püspököt, aki Kálmán király (1095–1116) kérésére készítette el művét. Hartvik írásába beleolvasztotta mind a nagy legenda, mind a kis legenda szövegét, így ez a legkésőbb készült Szent István legenda.²²⁵ Ami számunkra érdekes a király személyével kapcsolatban Szent István különleges születése és nevének eredte. Ugyanis világra jöttének körülményei nagyon hasonlóak voltak Emese különleges álomlátásához. Hiszen mind a nagy legendába, mind a Hartvik-féle műben²²⁶ csodálatos látomással látogatja meg az Úr (*mirabili visione noctu consolatus eum dominus*)²²⁷ egy gyönyörű ifjú képében szüleit (*fecit astare sibi iuvenem*

224 A legenda megnevezéssel összefoglaló írások nem azt jelentették, hogy hihetetlen, komolyan nem veendő dolgokat tartalmaznak, hanem a latin megjelölés csak annyit jelent, azok olvasni valók (*lego-legere = olvasni*).

225 Vö.ÉRSZEGI Géza: (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. 187.

226 A továbbiak a latin idézetek az S.R.H. alapján a Hartvik püspök legendaváltozatát követi, hiszen az a nagy – és a kis legenda szövegének jelentős részét magába olvasztotta. S.R.H. *Legenda S. Stephani regis ab Hartvicoepiscopo conscripta*.

227 S.R.H. 404.

delectabilem aspectu)²²⁸. A nagy legendában Isten csak Gézát vigasztalta meg fia születésének és szentségi küldetésének jóslatával, valamint azzal, hogy ez Úrtól választott királyoknak az egyike lesz. A Hartvik-felé változatban már az áldott állapotban lévő feleségének is meg jelent egy égi látomás. Szent István első vértanú volt az, akiről fontos megjegyezni Géza csodás jelenését felidézve, az evangélium szerint „olyannak látták arcát, mint egy angyalét”.²²⁹ Jacobus de Voragine²³⁰ szerint is a középkorban elterjedt nézet volt, hogy Szent István első vértanúnak angyali tekintete volt.²³¹ Protomártír pedig a következőket közölte a várandós édesanyával: „Bízz az Úrban, asszony, s légy biztos, hogy fiút fogsz szülni, akinek nemzettségében először jár korona és királyság és az én nevemet ruházd reá (*meumque nomen illi inponas*)”.²³² Mire az áldott állapotban lévő megkérdezte a jelenés kilétét és nevét. A válasz pedig így hangzott: „Én vagyok – felelt az – István első vértanú, aki először szenvedett vértanúságot Krisztus nevéért (*Stephanum prothomarty, qui primus pro Christi nomine martyrium peruli*)”.²³³ Itt nyilvánvaló, az ífeszítő népek kultúrájából is ismert, égi jellel érkező, karizmával rendelkező uralkodó születéséről volt szó. Ez tulajdonképpen az idoneitás, az Isten által kinyilatkoztatott királyi alkalmasság tovább élésének a hagyományát is jelentette. Az pedig, hogy ez Hartvik írásának veleje, a szöveg folytatása jól tükrözi. Olyan különlegességre hívta fel a figyelmet, melyet az Evangélium csak két esetben említ meg, ez pedig Keresztelő Szent János²³⁴ és a Megváltó születésével²³⁵ kapcsolatban történt. Az Úr világra jöttük előtt elnevezte őket.

228 Uo.

229 Ap. Cselekedete 6–7.

230 Jacobus de VORAGINE 1261–1265-ig terjedő években állította össze a *Legenda aurea* című, szentek életéről szóló művét. Népszerűsége minden képzeletet fölül múlt. Közel ezer kézirat maradt fenn a XIII. század végétől a XV. század végéig eltel két évszázadból. A *Legenda aurea* legnagyobb képi feldolgozása az európai művészetben Magyarországhoz köthető. A Magyar Anjou Legendárium a XIV. század közepén Károly Róbert fiának, András hercegnek készült.

231 VORAGINE, Jacobus de: *Legenda aurea*. (Válogatta: MADAS Edit) Budapest, Helikon, 1990. 27.

232 ÉRSZEGI Géza (1987) i. m. 36., S.R.H. 406.

233 Uo.

234 „Az angyal azonban így szólt: „Ne félj, Zakariás! Könyörgésed meghallgatásra talált: Feleséged, Erzsébet fiat szül: Jánosnak fogod hívni.” Lukács 1. 13.

235 „Ne félj Mária! Kegyelmet találtál Istennek! Méhedben fogansz és fiút szülsz. Jézusnak fogod hívni. Nagy lesz ő: a Magasságbelinek Fia.” Lukács 1.31–32.

Ami Szent Istvánunk is részesült ebben különös kegyben, küldetése volt. Hartvik püspök erről a következőket írta a szent királlyal kapcsolatban: „[...] akit a próféta szerint ismert az Úr még mielőtt méhben megfogant volna és akinek, mielőtt megszületett (*antequam in utero conciperet dominus novit*), első vértanúja nevét adta (*et cui antequam nasceretur et prothomartyris sui nomen indidit*)”.²³⁶ Majd pedig az István keresztnév adásának okáról a következőket közölte: „[...] hisszük hogy Isten ezt akarta, mert ami «István» a görög nyelvben, «korona» a latin beszédben (*Stephanus quippe Grece, corona sonat latine*)”.²³⁷ Azt tudni kell, hogy a középkori kereszténységben óriási jelentősége volt a keresztelésnek és a névadásnak. Ugyanis a *baptismus*, a romlandó test Krisztusban történő újjászületését jelentette, a keresztnév, pedig a személyre szabott Igét mutatta fel. Hiszen: „Kezdetben vala az Ige, és az Ige Istennél vala, és Isten vala az Ige”²³⁸. Ezért a keresztény szentek életét egészen a kezdetektől összefoglaló Jacobus de Voragine művének (*Legenda aurea*²³⁹) szerkezete is régi hagyomány alapján úgy épült fel, hogy a legendák a szent keresztnevének elemzésével és értelmezésével indulnak. Majd a történetből visszaköszönt a névnek jelentése. A szent keresztnevének értelme maga a küldetése volt. Élete a megelevenedett személyes „ige” lett. Hatvik műve közölte, hogy Szent István Isten által adott nevét, küldötte protomártír Szent István útján tudatta az édesanyával. Ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, a nagy legendával egyezően, hogy a latin értelmezésben lehetséges a név «korona» jelentéssel való visszaadása. A középkor egyik legolvasottabb műve²⁴⁰ a *Legenda aurea* Szent István első vértanú nevééről pedig ezt írta: „Az István (*Stephanus*) név görög eredetű, latinul koronát, héberül normát jelent.”²⁴¹ Tehát István a vértanúk koronája, aki elsőként halt meg Krisztus követőjeként. Norma, azaz szabály, az Újszövetség rendjét, törvényét mutatta fel élete a világban. Ennek a közlésnek, az István névvel kapcsolatban, a norma jelentés az új eleme. Külö-

236 ÉRSZEGI Géza (1987) i. m. 36., S.R.H. 406.

237 Uo.

238 Jn. 1.

239 Arany Legenda

240 Közel ezer kézirat maradt fenn a 13. század végétől 15. század végéig eltelt két évszázadból. Ez, a középkori könyvpusztulás mellett, nagy számnak tekinthető.

241 VORAGINE, Jacobus de: i. m. 27.

nösen érdekes, hogy a keresztnév megidézi a *korona* és *norma, szabály* fogalmát. Tehát Szent István keresztnévében eleink számára valahol benne rejlett a korona és hozzáfűződő szabályrendszer jelenléte is. Képletesen a szakrális koronázási szertartás során, amikor beöltöztetik Szent István kellékeibe a jelöltet, erre a misztikus hagyományra emlékeztek. Így nem véletlen, hogy az országlakosok a koronázás érvényességéhez, jogkeletkeztető erejéhez az 1440. július 17-ei oklevelükben a Szent Korona fájó távollétének orvoslására két régóta gyakorolt feltételt jelöltek meg. A közösség akaratát és a szakrális vezető misztikus, hiánytalan jelenlétét. Hartvik legendája a karizmatikus uralkodót mutatta fel, a csodás látomás útján történő születése által és keresztnévének misztikus erejével. Eleget téve ezzel, az ifjesztő hagyományból örökölt tekintélytiszteletnek és a keresztény szent kultusznak.

Szent István és a korona földi összetartozásának elmélete is a püspök írásában szerepelt először. A közismert koronaküldéssel egybeforrasztja a királyságot és az apostoli tevékenységet. Jogi jelként egymás mellé helyezi a koronát és a keresztet, ez indokolja a koronázási szertartásban Szent István keresztiének szakrális szerepét is. Hartvik írásának koronaküldéséről szóló része nem szerepelt a nagy és a kis legendában, kiegészítő interpoláció a szövegükhöz képest.²⁴² Maga az esemény ilyen körülmények között nem történhetett meg, hiszen a legendában szereplő I. Miesko lengyel fejedelem 992-ben meghalt. II. Szilveszter csak 999-ben lett pápa, akinek idejében Boleszló ült a lengyel fejedelmi székben. I. Miesko Géza kortársa volt, nem Szent Istváné, de a helyzetet tovább bonyolítja, hogy tudjuk Géza is a keresztségben az István nevet kapta.²⁴³ Mivel Hartvik a pápa nevét nem adta meg az is elképzelhető, hogy Géza (István) a koronaküldés történet résztvevője és a korábbi pápával vette fel a kapcsolatot. Ám az is lehetséges, hogy Géza (István) az egyházi folyamatok elindítója, de az csak II. Szilveszter idején realizálódott. Akárki is volt a történelmi személyiségek közül az események résztvevője, annak jogi jelentősége tagadhatatlan. Erről a korabeli nyugati világ tudott és el is ismerte. Hiszen egy nagyon különleges

242 Vö.TÓTH Zoltán: *A Hartvik-legenda kritikájához (A Szt. Korona eredetkérdése)*. Budapest, Ranschburg Gusztáv könyvkereskedése, 1942.

243 GYÖRFFY György: *István király és műve*. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 112.

nemzetközi időszakban született a legenda szövege. Anélkül, hogy részletesen tárgyalnánk a kor történéseit néhány vitathatatlan tényt érdemes megemlítenünk, melyek rávilágítanak a független, de mégis nemzetközi magyar korona létezésére és apostoli voltára. Ennek az időszaknak a szellemi közegét az 1073. április 22-én a pápának megválasztott (korábban Hildebrand archidiakonus) VII. Gergely szabta meg. A *Dictatus papae* címmel 1075-ben kiadott enciklikája 27 pontban hirdette meg, hogy az egyház nemcsak spirituális, hanem világi hatalommal is rendelkezik. Ennek következménye lett IV. Henrik 1077-es Canossa-járása és az investitúra harcok elhúzódó küzdelme. A konfliktus VII. Gergely pápa halála után tovább folytatódott, így a Kálmán uralkodásakor regnáló II. Orbán (1088-99) idejében is.²⁴⁴ Ebben az időben született a Hartvik legenda korona és kereszt küldéséről szóló része. Meglepő, hogy az egyház feletti hatalomért IV. Henrik német királynak majd császárnak háborúzni kellett, míg a magyar király zavartalanul gyakorolta azt. Kálmán és Hartvik a nagy és kis legenda történetének bővítésével, betoldásával zseniálisan rendezte a hatalmi kérdést. Hiszen Isten akarataként írták le az ezzel kapcsolatos eseményeket, melyet a pápa el is fogadott. Ebben az esetben is a legenda egy álomszerű csodát mondott el. Azon az éjjelen, amikor a pápa a lengyeleknek akarta küldeni a koronát, látomásban megjelent előtte Isten küldöttje és elmondta, hogy a nap első órájában ismeretlen nemzet követői jönnek hozzá, akik majd uralkodójuknak apostoli áldás ajándékát és koronát fognak követelni. Érdemes megjegyezni, hogy a latin szövegben Isten követe is a 'követelni' kifejezést használta: „[...] *coronam a te regiam cui benedictionis apostolice munere flagitabunt*”.²⁴⁵ Majd szinte utasította a pápát, hogy adja meg amit kérnek, mert a királyi rang, a korona az uralkodójuk életének érdemeiért jár. A látomásnak megfelelően a következő nap a jelzett órában a pápához megérkezett Asztrik főpap és előadta magyar egyház és ország megteremtésének eseményét. A pápa ezeket meghallgatva koronát és keresztet küldött, majd kinyilvánította:

244 ADRIÁNYI Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest, 2001.190.

245 S.R.H. II. 413.

„Azonfelül keresztet küldetett a királynak, mintegy az apostolság jeleként (*Crucem insuper ferendam regi, velut in signum apostolatus misit*) így szólván: «*Ēn apostoli vagyok, ő viszont méltán Krisztus apostola (sum apostolicus ille vero merito Christi apostolus), ha Krisztus annyi népet térített (convertit) meg általa. Ezért rendelkezésére bízunk, miként az isteni kegyelem őt oktatja, az egyháznak s népeiknek mindkét törvény (utroque iure) alapján történő igazgatását.*» Elnyervén hát mindent, amit kért, [...]”²⁴⁶

Ez a tulajdonképpen a főkegyúri jog (*ius supremi patronatus*) gyakorlásának leírása. Az apostoli királyság eredete és Szent István alakja elválaszthatatlan egymástól. Tehát jogosan vetették fel az 1440. július 17-én a koronázási oklevelükben az országlakosok, hogy a kis V. Lászlót nem öltöztették be (*investitura*) Szent István kellékeibe. Ugyanakkor a legenda ezen szövegrésze egyéb fontos információt is tartogat számunkra. Lényeges közlés, hogy Szent István már megszervezte a püspökségeket és Esztergomot is érseki székhellyé tette, amikor a pápától utólag kérte az egyház szervezéséhez az áldást és a koronát, melyet Isteni sugallat eredményeként meg is kapott. Érdemes tisztázni a legenda idézett szövegében megjelölt 'térítés' fogalmát az adott korszakban. Ugyanis nyilvánvaló, az un. honfoglalás kori leletanyagból előkerülő kereszttek nagy számából²⁴⁷, hogy a magyarság Szent István idejére már rég együtt élt a kereszténységgel. Ahogyan László Gyula is megállapította, a magyar nyelv honfoglalás előtti vallási szavai olyan gazdagok, hogy az egész Bibliát le lehetne fordítani velük, a szláv jövevényszavak nélkül.²⁴⁸ Tehát a IX. században a kereszténységnek valamilyen változata (ariánus, nesztoriánus, avagy katolikus) már biztosan hívőire talált eleink között. Így nyilvánvalóan nem Szent István ismertette meg a kereszténységet őseinkkel, így a legenda 'térítés' kifejezésén mást kell

246 ÉRSZEGI Géza (1987) i. m. 40., S. R.H. II. 414.

247 Így pl. Tiszafüred – Nagykenderföldek, Sárrétudvari-Hízóföld, Arad-Földvári puszta, Sándorfalva, Kiskunfélegyháza – Kántordomb, Püspökladány – Eperjesvölgy, Hajdúdorog – Gyűlés, Tiszaeszlár – Sinkahegy, Tiszabездé, stb.

248 LÁSZLÓ Gyula: *Őseinkről. Tanulmányok*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1990. 182–183.

értenünk. A megoldás kikövetkeztethető Gerics József egyik tanulmányából, ahol a Hartvik-legenda ezen szövegrészének keletkezéséről értekezik.²⁴⁹ Felveti annak lehetőségét, hogy a püspök ismerte a nagy tekintélyű pszeudo-isidoriusi kánon gyűjteményt²⁵⁰. Azon belül is a hispániai gótok katolizálásával foglalkozó 589. évi toledói zsinat anyagát és az I. Nagy Szent Gergely pápa nevében, ugyanerről szóló levelet. Ugyanis a nyugati gótokat Wulfila (kis farkas) a 340-es években megtérítette a kereszténységre, de annak az ariánus ágára.²⁵¹ Rekkared nyugati gót király hívatta össze 589-ben a toledói zsinatot abból célból, hogy ő maga és egész birodalma áttérjen az arianizmusról a katolicizmusra és katolikus hitvallást tegyenek. A király erről így írt püspökének: „[...] *a népeket Krisztus egyházával egységre vezéreljük, úgy a ti tanításotok feladata őket a katolikus hittételekre oktatni, [...]*.²⁵² Továbbá a toledói zsinat Rekkared érdemeit méltató akklamációja a következőképpen hangzott: „[...] *Ki kap örökké való koronát, ha nem a valódi igazhívő Rekkared király? [...] Új népek meghódítója ő az egyházban, és valóban apostol érdemét nyerte el, aki apostol feladatát teljesítette*”. Itt a lényeges számunkra az, hogy ebben a korban az ariánus keresztény gótok katolikussá válását térítésnek tekintették. Ugyanez elmondható a magyar viszonyokra is. A kereszténység több fajta változatát egyesítette egy sajátos, hazai, katolikus egyházi rendbe Szent István. Ezt nevezte a Hartvik-legenda térítésnek Ezeknek a jellegzetességeknek a kutatása a Szent Korona misztikus testét alkotó főkegyúri jog (*ius supremi patronatus*) szempontjából is fontos lenne, hiszen ez volt az apostoli királyság alapja. E tanulmány kereteit meghaladja ennek a kérdéskörnek a tárgyalása, de fontos beszélnünk arról is, hogy Szent István részére a pápa előviteli keresztet (*Crux anteferenda regi*) is küldött a király apostoli volta elismeréseként. Gerics József nagyszerűen vette észre az összefüggést Hartvik legendája és I. Nagy Szent Gergely arianusból katolikussá lett Rekkaredhez írt levele között. Ugyanis a gót királynak a következőket adta meg

249 GERICS József: A Hartvik-legenda mintáiról és forrásairól. *Magyar könyvszemle*. 1981/3. 175–189.

250 IX. századi kompiláció. Tartalmazta a Constantinus-i adománylevél hamisítványát is.

251 ANGENENDT, Arnold: *A kora középkor, A nyugati kereszténység 400-tól 900-ig*. Szent István Társulat, Budapest, 2008. 142–143.

252 HINSCHIUS, P.: *Decretales Pseudo-Isidorianae et Capitula Angilramni*. Lipsiae, 1863. 355.

népének áttérésével kapcsolatban: „[...] *Kis kulcsot küldünk Szent Péter apostol szentséges teste mellől [...] bilincsből való vas van belefoglalva [...] Keresztet is adtunk eme levél vivőjének, hogy vigye el számotokra, benne az Úr keresztjének fájából is van*”.²⁵³ Hartviknál azonban többletként csodálatosan kapcsolódott össze a 'térítés', a korona és a keresztküldés eseménye. A pápa egyszerre apostol és király voltát ismerte el Szent Istvánnak. Ezért volt fontos jogi jelentősége az országlakosok számára 1440-ben a Szent István kellékeibe való maradéktalan beöltöztetésnek, az investitúrának. Így változott át a koronázás folyamán a jelölt apostoli királlyá. Itt az investitúra szertartását nem a pápa, vagy a császár tette meg, hanem a magyar közösség. Ne feledjük el, hogy ekkor már túl vagyunk az 1404-es placetum regium rendeletén és Konstanzi zsinat 1417. szeptember 19-én kelt 23 bíboros aláírásával kelt bullán is, mely tulajdonképpen a magyar király főkegyúri jogát (*ius supremi patronatus*) támasztja alá.²⁵⁴ Így teljes joggal hivatkozhattak kifogásként az országlakosok a csecsemő koronázásának érvénytelenségére, hiszen a szakrális „beöltöztetés” hiányzott a koronázási szertartásból. Egyébként, ha a jelölt maradéktalanul megkapta a Szent Istvánhoz köthető tárgyakat és Fehérváron beültették (*intronizáció*) trónjába, akkor valahol létrejött egy megelevenedett „*jogfolytonosság*” az Árpád-, avagy Turul dinasztiával. Így végső soron rejtett módon, de kifejeződhetett és teljesülhetett a vérszerződés első pontja, mely szerint mindig, az utolsó nemzedékekig Álmos ivadéka lesz a vezérük (*semper ducem haberent de progenie Almi ducis*)²⁵⁵. Még egy nagyon fontos okon alapult, hogy az ellopt Szent Koronát Szent István fejerekljetartójának koronájával helyettesítették. Ez pedig a fentebb már említett országfelajánlás hatása és ereje volt, mely kifejezte, hogy Magyarország nem Szent Péterhez, hanem közvetlenül a Szűzanyához tartozik. Ez a tény nemzetközi és közjogi jelentőséggel is bírt. A középkori ember lelkében a hit és jog egybeforrt, az Ige volt az igazság. Az országfelajánlás kifejezte, hogy királyságunk nem emberi, hanem égi védelem alatt áll. Szent István a nagy le-

253 Vö. GERICS József i. m. 186.

254 MÁLYUSZ Elemér: *A Konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*. Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2005. 11–26.

255 S.R.H. I.40.

genda szerint egész életében a királyságát az ég királynőjének ajánlotta, de igazán szépen és jól értelmezhetően a Hartvik-legendában bontakozik ki ennek az igazi misztériuma. A püspök különösen jó jogi érzékről is tanúskodik, hogy megírta a szent király csodás születését, a korona és a kereszt küldésének történetét és végül megörökítette az országfelajánlás szakrális cselekményét. Hartvik a legendájában egyetlen jelentős eseménybe sűrítette a korona és az ország örökül hagyását. A szent király utolsó átváltozásakor, halálakor jelen volt az ország egész szimbolikus közössége ezt olvashatjuk: „[...] *már nem volt kétséges halálának hamari napja, előszóltotta a püspökeit és palotájának (accersitis episcopis et primis palatii) Krisztus nevét dicsőítő nagyjait; először megtárgyalta velük kit választanak helyette királynak (tractavit de substituendo pro se rege)*”²⁵⁶. Ez azért különösen érdekes, mert Hartvik tulajdonképpen az utódkijelölés (*designatio*) és a királyválasztás (*elevatio*) intézményét írta le. Érdemes megjegyeznünk, hogy a latin *'corona, ae nn'* szó nemcsak fejdísz, ékítmény és határ, határvonal értelemmel fordítható, hanem *'gyülekezet törvényes tárgyalásra'* jelentéssel is visszaadható.²⁵⁷ Az idézett szövegrészben valahol már felsejlik a Szent Korona tagság (*membrum Sacrae Regni Coronae*) fogalma is. Szent István a közjogi ügyek rendezése után lelki hagyatékát is kinyilvánította. Ahogyan Jézus a szeretet parancsát hagyta hátra az Utolsó Vacsora-kor²⁵⁸, ő is az „égi szeretet” ápolására biztatta utódait. Miután minderről gondoskodott Szent István, a következőképpen folytatódik Hartvik legendája:

„[...]kezét és szemét a csillagokra emelve így kiáltott fel: «Ég királynője (Regina celi), e világjeles újjászerezője (reparatrix inclita mundi), végső könyörgéseimben a szent egyházat a püspökökkel, papokkal, az országot a néppel s az urakkal a te oltalmazadra bízom (tuo patrocínio sanctam ecclesiam cum episcopus et clero regnum cum primatibus et populo subpremis precibus committo); nékik utolsó istenhozzádót mondva lelkemet kezedbe ajánlom (manibus tuis animam meam commendo) ».

256 ÉRSZEGI Géza (1987) i. m. 48., S.R.H. II. 431.

257 FINÁLY (1884) i. m. 500.

258 Jn 13, 35.

A szövegrészben megjelenő oltalom, védelem (*patronatus*) és az ajánlás, rábízás (*commendo*), valamint a könyörgés, imádság (*preces*) fogalmak megjelenése a hűbéri szertartás részei is. Ám a mi esetünkben megfigyelhetünk két hazai sajátosságot. Először is Szent István könyörgéseiben egyetlen közösségként jelenik meg a magyar királyság, nem vazallusi szétagoltságban. Másodszor, pedig a védelmet nem halandó személytől várta, kérte, hanem az Ég királynőjétől. Így az Istenanya oltalma az egész országra kiterjedt és az érte járó szolgálattal is a teljes hazai lakosság tartozott. Ebben a szakrális cselekedetben is megjelent eleinknek az íjfeszítő hagyományból örökölt közjogi lelkülete.

A közösség felajánlása után különösen érdekes királyunk személyes önátadása, odaadása (*commendo*) a Szűzanyának. Ugyanis a „*lelkemet kezédbe ajánlom*”²⁵⁹ mondat, vagy gondolat az Újszövetségben kétszer hangzik el különös jelentőséggel. Elsőként magától Jézus Krisztustól, akinek a hét szavából az utolsó ez volt: „*Atyám, kezédbe ajánlom lelkemet*”²⁶⁰. A másik alkalom abból a szempontból érdekes, hogy azt Első vértanú Szent István halála pillanatában mondta, akiről a nevét születése előtt a mi Szent Istvánunk kapta. Így a protomártír valahol jelen van a szent király születésekor és halálakor is. Első vértanú utolsó szavai nem az atyához, hanem Krisztushoz szóltak: „*Uram Jézus, vedd magadhoz lelkemet*”. Majd felkiáltott a kövezőkre gondolva: „*Uram, ne ród föl nekik ezt a bűnt*” és kilehelte lelkét.²⁶¹ Mindez azt jelenti, hogy az Első vértanú az egyik legmagasabb emberi minőséget érte el, hiszen halála pillanatában annyira azonosult Krisztussal, hogy a keresztfán szenvedő Megváltó hét szavából kettőt is elmondott, az elsőt és az utolsót.²⁶² A mi Szent Istvánunk, pedig az Ég Királynőjének ajánlotta kezébe a lelkét. Így Hartviknál egy keresztény, apostoli küldetésű királyság képe bontakozik ki. Hiszen Első vértanú Szent István a Fiúnak, a Fiú az Atyának és mi Szent Istvánunk a Szűzanyának, Boldogasszonynak adta imádkozva mindenét az utolsó átváltozás, a halál pillanatában. Itt kap kü-

259 Egyszer elhangzik a mondat a Zsolt 31,6-ban is.

260 Lk 23,46

261 Ap. Csel. 7,60

262 Első: „*Atyám, bocsáss meg nekik, nem tudják, mit cselekszenek*” Lk23,34 . Második: „*Atyám kezédbe ajánlom lelkemet!*” Lk 23, 46. A hét mondatból ez a kettő közvetlenül az Atyához szólt.

lönös jelentőséget az esemény időpontja. Erről a legenda így ír: „Közelgett éppen a jeles ünnep, ugyanazon Örök Szűz Mária menybevételének (*dies assumptionis eiusdem perpetue virginis*) az angyalok és az emberek előtt nevezetes napja; [...]”²⁶³. Szent István a felajánlástól kezdve sóhajokkal és könnyekkel (*suspiriis et lacrimis*)²⁶⁴ imádkozott, hogy Nagyboldogasszony ünnepén (augusztus 15.) történjen földi elmúlása. Ez egy tanúságtevő lélekajánlás (*commendatio animae*) volt az egész királyság nevében. Itt érdemes megjegyeznünk Szent István könnyek közötti imádkozásával kapcsolatban, hogy egy különleges imafokozatot jelölt meg. Szent Lajos francia²⁶⁵ uralkodó gyóntatója szerint így könyörgött azért, amit a mi uralkodónk kegyelemből megkapott: „Istenem, nincs bennem elég bátorság, hogy a könnyek forrását kérjem tőled, elég nekem néhány könnycsepp, hogy elvegyem szívem szárazságát [...]”²⁶⁶. Amúgy az egész kereszténységben keleten²⁶⁷ és nyugaton²⁶⁸ ismeretes ez az ima ajándék, az un. Jézus-ima, melynek része a könnyek áldása is. Persze a könnyek adománya nemcsak egyetlen imamódhoz köthető. (A mi szent uralkodóink tudtak könnyek között imádkozni és imájukat csoda jelenség kísérte, az ég felé emelkedés. Szent István imája közben a sátor, ami alatt imádkozott emelkedett fel, míg legendája szerint Szent László egyszer imája alatt maga is levált.) Valami hasonlót feltételezhetünk az országfelajánlásakor is, a szent király az örök Szűz képmását igyekezett felragyogtatni a lelkében. Ezért van szakrális jelentősége a halál célzott időpontjának, Nagyboldogasszony ünnepének (*assumptio*) napja. Ugyanis augusztus 15-én hagyomány szerint a Megváltó édesanyjának testét föltámasztotta röviddel halála után és magához emeltette a mennyei dicsőségbe és a mennyek királynőjévé koronáztatta. Olyan koronázási ünnepség ez, melyről még nem

263 ÉRSZEGI Géza (1987) i. m. 49., S.R.H. II. k. 431.

264 Uo.

265 IX. Lajos Franciaország királya (1214-1270)

266 Vö.MONTALEMBERT, de Charles: *Árpád-házi Szent Erzsébet élete*. Budapest, Új Ember Kiadó, 2006. 140.

267 Vö.VLACHOS, Hierotheos *archimandrita: Egy éjszaka a Szent Hegy sivatagában. Beszélgetés egy áthoszi remetével a Jézus-imáról*. Budapest, Zöld S Stúdió, 2005.

268 Vö.SJÖGREN Peter-Olof: *A Jézus-ima. A szív imádságszeged*. Budapest, Zöld-S Stúdió, 2003.

régén is megemlékeztek jámbor vidékeken. Miként Bálint Sándor Egerbaktáról is tudatta, hogy asszonyai Mária menybevitelének hajnalán várják a napkeltét, mert ilyenkor rózsa hull az égből.²⁶⁹ Ha pedig figyelembe vesszük a legendák közlését az 'István' név 'korona' jelentésével kapcsolatban, Szent István égi születésnapja és Mária megkoronázása ünnepének egybeesése különleges erővel bírt. Magyarország 1038. év Nagyboldogasszony napjától kezdve nem földi hatalom alatt állt, hanem az Ég királynője uralma alatt volt. Kálmán idején Hartvik legendája az országfelajánlással tökéletessé tette az István életével induló és szentté avatáson keresztülvezető ideális uralkodó képmását. Még valami különleges párhuzamra is fel kell hívnunk a figyelmet az Újszövetség keletkezése és Mária országának létrejötte között. Krisztus nagycsütörtökön az Utolsó Vacsora napján létrehozta a szeretet alapú Újszövetséget, de annak teljessé válásához szükség volt a nagypéntek áldozatára is. Valami hasonló történt, csak sajátosan a magyar királyságra vonatkoztatva, az országfelajánlás misztériumában. Hiszen az oltalomkérés is korábban történt és a nagypénteki mondat „*kezedbe ajánlom lelkemet*” felveti a közösségért való felajánlás, rábízás (*ommendo*) kérdéskörét. Ám ebben az esten nem az áldozaton, hanem a rábízáson volt a hangsúly. Nagyboldogasszony napján Szent István ágyánál, a legenda szerint, ott volt az egész közösség: „[...] *körben állt (circumstabat) a papság s a püspök atyák, az ispánok vezérlő kara s tömegestül a szolgák; középen feküdt a király, Isten felkentje (ubi rex deo dilectus in medio iacens), [...]*”.²⁷⁰ Az uralkodó utolsó átváltozásnál, halálánál, egy test egy lélek jelen voltak az országlakosok és látták, ahogy a szentségek felvétele után lelkét: „[...] *az Örök Szűz s a szent angyalok kezébe letette (in manus perpetue virginis et sanctorum angelorum), hogy az el nem múló égi boldogság nyugalomára (eterne celestis quieti) vezessék*”²⁷¹. Tehát a szent király megboldogulásakor jelen volt az országlakosoknak a törvényes határozatok meghozatalára összegyűltek közössége (*corona*²⁷²), akiket később

269 BÁLINT Sándor: *Ünnep Kalendárium I–III*. Mandala Kiadó, Szeged, 1998. III. 208.

270 ÉRSZEGI Géza (1987) i. m. 49., S.R.H. II. k. 431.

271 Uo.

272 Mint fentebb láttuk a latin 'corona' szó egyik jelentésváltozata a 'törvényes határozatok meghozására összegyűltek közössége'.

Szent Korona tagjainak (*membrum Sacrae Regni Coronae*) neveztek. Tanúi voltak annak a csodának, ahogyan Nagyboldogasszony ünnepén Szent István és országa az Ég királynőjével találkozott.

Azzal, hogy a szent király a lelkét a mennyei koronázásra fölemelt Szűzanya kezébe helyezte, az országfelajánlást teljessé tette. Ez az eszme a keresztény világban dúló investitúra harc idején ideológiai alapot adott arra, hogy Magyarország szabad független királyság legyen. Az 1440. július 17. koronázási oklevélben Szent Korona tulajdonságaként leírt *'robur'* azaz *'erő'* avagy jogerő fogalma, ezért köthető Szent Istvánhoz. Tehát az országlakosok részéről jogilag logikus volt, hogy V. László koronázásával kapcsolatban hiányosságként emlegették, hogy a jelöltet nem öltöztették be Szent István kellékeibe. Ebből következően a Szent István ereklyetartójának a koronájával történő koronázási szertartás is megfelelőnek látszott. Ám a várnai veszedelem (1444. november 10.) után más értelmet kapott a szertartás. Így utóbb elfogadták V. Lászlót királynak, esküjéért cserébe. Később 1458-ban Mátyásnak is csak esküt tettek, trónba ültették és hűséget fogadtak neki.²⁷³ Nem próbálták pótolni a Szent Koronát, amely ekkor még III. Frigyes birtokában volt, sőt I. Ulászló rendelkezéseit is hatálytalanították. A várnai események után a kortársak hasonlóan vélekedhettek I. Ulászlón koronázásáról, mint 1613-ban Révay Péter:

„[...] *hogy tehát milyen volt ez a koronázás, azt megmutatták a további események: nyilvánvalóan bebizonyosodott, hogy megsértették a távol lévő koronát (eventus ostendit, manifesti violare absentis coronae argumento). Mert amit ellene elkövetnek, az mindenkinek sérelmére és kárára van (in omnium fertur iniuriam damnumque)*”.²⁷⁴

A várnai veszedelem következményei egy nagyon fontos körülményre hívta fel az eleink figyelmét. Bármennyire is ők jelenítik meg az uralkodóval együtt a királyság jelenidejű akaratát, az nem lehet önkényes. Csakis az örök

273 RÁCZ Lajos i. m. 23-24.

274 Vö. RÉVAY 1613. 39.; fordításban: RÉVAY 1979. 211.

időben gyökerező hagyomány és Isten rendjének figyelembevételével határozhatnak a jelen jogviszonyairól. Minden új rendelkezés csak a régi szellemiség irányából fejlődhetett ki. Ez pedig a történeti alkotmányra jellemző jogfolytonosság elvének érvényesülése, a szerves '*constitutio vita*' alapeszméje. Ebben az esetben az alaki és az anyagi jogfolytonosságból, az alaki jogfolytonosság sérült. Kiderült, hogy az őseink eszméjében olyan szépen kifejezett örök rend, a Szent Korona hatalmának teljessége (*iurisdictio, vel ditio Sacrae Regni Coronae*) fölé senki nem helyezheti magát. Sem a király (*caput Sacrae Regni Coronae*), sem az országlakos Szent korona tagok (*membrum Sacrae Regni Coronae*) nem tehetik ezt. Az 1440-es események véglegesen felmutatták a király és nemzet egyesülését a Szent Koronában.

Függelék

AZ 1440. JÚLIUS 17-EI KORONÁZÁSI OKLEVÉL

Az egy és oszthatatlan Szentháromság nevében, Ámen. Mi, egész Magyarország főpapjai, főurai, lovagjai, előkelői és nemesei, akik az ország közösségét teljes hatással képviseljük, adjuk örök emlékeztetőül.

A minap, néhai boldog emlékezetű felséges fejedelem, Albert úr, a (német-) római birodalom és Magyarország királyának halála és e világból történt távozása után közvetlenül Buda városában országgyűlést tartottunk, felismertük, hogy ez az ország, amely sok irigyének és főképpen a pogányok támadásának van kitéve, nem nélkülözheti méltó és alkalmas vezetőjét, s közös akarattal, valamint a felséges fejedelemasszony, Erzsébet, Magyarország királynéja és az említett néhai Albert úr özvegye hozzájárulásával – amint az ő okleveléből világosan kiderül – és mindnyájunk és mindannyiunk elhatározásából ünnepélyes követeinket és hírnökeinket elküldtük a felséges fejedelemhez, Ulászló úrhoz, Lengyelország dicső királyához, hogy őt ennek az országnak királyaként, gondnokaként és hadvezéréként erre a helyre (Fehérvárra) hívjuk, és először is Isten dicsőségére és a szent katolikus hit növelésére és végül saját hasznunkra, az ország koronájának elfogadására meghívjuk, majd szándékunk mellett gondosan kitarva az országba bevezessük. És mert Erzsébet királyné asszony időközben ellenséges szándékú irigyeinek és inkább külföldinek számító olyan emberek tanácsával élt, akik inkább akarnak utat nyitni a belső háború előtt, mint azt elosztatni, szándékát megváltoztatva teljes erejével arra törekedett, hogy bennünket és ezt az országot alávesse egy csecsemő, az említett néhai király, Albert úr utószülött, azaz halála után a világra jött fia uralmának, aki nekünk és ennek az országnak szükségében aligha tud segítségre lenni. Teljes erejével az említett választás és koronázás hasznos művének megakadályozására törekedett, Visegrádról titokban ellopta azt a koronát, amellyel mindeddig Magyarország királyait meg szokták koronázni, és mindnyájunknak akarata ellenére, akiknek a koronázáson önként meg kell jelenniök, az eddig a koronázás-

nál megtartott szokás megsértésével, valamennyi szent felszerelési tárgy távollétében, mert hiányozott első királyunk, Szent István kardja, jogara, országalmája és apostoli keresztje, sokkal inkább romlásunkra, mint hasznunkra az alig három hónapos csecsemőt az ellopott koronával megkoronáztatta – ha ugyan szabad így kifejezni –, a koronát pedig, ó jaj, ismét számunkra ismeretlen helyre záratta, szállíttatta és vitette mindnyájunk gyalázatára. Ezért most viszont mi, akik itt akkora bőséges tömegben gyűltünk össze, mint amilyenre a megelőző királykoronázások alkalmával nem emlékeznek, több napon át komolyan megtanácskoztuk, hogy mivel a fentebb említett korona, amelyre szükségünk lenne, most nem szerezhető meg egykönnyen, milyen alkalmas módon segíthetnénk a magunk és ennek az országnak szükségén, amelynek határait a pogány meg más ellenség szakadatlanul, kegyetlenül marcangolja, legfőképpen pedig azt megfontolva, hogy a királyok koronázása mindig az országlakosoktól függ, s a korona hatékonysága és erénye az országlakosok beleegyezésén alapul, s azt látva, hogy ez az ország hosszassabban király nélkül nem lehet meg, egyhangú szavazással és a közös óhajjal úgy határoztunk és döntöttünk, hogy felséges Ulászló király urat egy másik régi művű aranykoronával kell megkoronázni, apostoli királyunknak és védőszentünknek, Szent István királynak fejeleklyéjén levő, eddig is nagy tiszteletben tartott koronájával. Ezt a koronázást a mai napon, a Szentlélek kegyelmét hívva nagy könyörgéssel és, amint azt jámborul hisz- szük, az ő ösztönzésére, nyilvánosan és nyíltan megkezdjük, és Isten segítségével véghezvittük azt az egész szertartást, amelyet ilyenkor és annak hatásos volta érdekében el kell végezni, fel-ruházva király urunkat első szent királyunknak mindazokkal a jelvényeivel és ruháival, felajánlva neki és kezébe adva a kardot, jogart, országalmát és a szent király apostoli keresztjét és minden egyéb szükségest fogatkozás nélkül, egyedül az említett, ellopott korona kivételével. Elhatároztuk, és jelen levelünkkel kihirdetjük és kijelentjük, hogy az új korona és a koronázás minden tekintetben mindazzal az erénnyel, hatásossággal és erővel rendelkezék most és a jövőben, mint hogyha király urunk fejére az előbbi koronát illesztettük volna, s minthogyha a koronázást az új korona helyett a régivel végeztük volna. Ha pedig az előbbi korona továbbra sem lesz meg, és ha azt visszaszerezni nem lehet, akkor ezentúl a réginek minden hatása

és minden jelképe, misztériuma és ereje erre az új koronára értessék, és jelen oklevelünkkel mindnyájunk, akiket illet a korona méltó voltának megvitatása, bizonyítása és elvetése, akaratából az új koronára szálljon át. Egyező akaratral és rendelkezéssel egyszersmind megadjuk urunknak, most megkoronázott királyunknak a legteljesebb képességet és hatalmat kegyelem gyakorlására, örök adományok tételére és megerősítésére, birtokok időleges adományozására és bérbeadására, valamint tisztségek és tisztségviselőknek és országos méltóságok viselőinek felmentés megadására, a főpapi székek és egyházi javadalmak feletti rendelkezésre, és a hű alattvalók érdemeiknek megjutalmazására, a hűtlenek és a vétkesek bűnük nagysága szerint történő megbüntetésére, ítéletek hozatalára, megváltoztatására és végrehajtására, intézkedésre, igazgatásra és döntésre minden olyan ügyben, amely a magyar királyokra, az ő elődeikre és ezek hatalmára bármilyen módon, tudniillik az ország szokása vagy jog szerint tartozott, mintha őt a korábbi, most ellopott koronával koronázták volna meg, ahogyan ez szokás volt. Mindazonáltal a dolgok ilyen állása mellett egyhangúan javasoljuk urunknak és királyunknak, minden erejével és erőfeszítésével azon legyen, hogy a korábbi korona őrzési helyét kitudakolja, és adja Isten, visszaszerezze, hozzátéve, hogy abban az esetben, ha a korábbi koronát erőfeszítéseink ellenére – amitől Isten óvjon – nem lehet visszaszerezni, akkor mostantól fogva az elkövetkezendő időben Magyarország minden királyát, a mostani utódait, az előbb említett másik, új koronával, a szent királyéval koronázzák meg, azzal az ünnepélyességgel, amellyel koronázni szokás, a szertartás minden megváltoztatása nélkül. Következésképpen azt kívánjuk és úgy határozunk, hogy ez az új korona dicső királyaink jelvényeként ezentúl a leggondosabb őrizet alatt tisztességben tartassék, és ez a korona, a korábbi távollétében, továbbá arra az esetre, ha a korábbi nem lehet visszaszerezni, a felszereléssel és egyéb tartozékaival elegendő és hivatott legyen a jövőendő királyok megkoronázására, különös hangsúllyal kijelentve, hogy ha Isten segítségével a korábbi korona visszaszerezhető lesz, azt díszétől, erényétől és hatékonyságától semmiképpen se fosszák meg. Sőt úgy határoztunk, hogy régi tisztességét vissza kell állítani, és korábbi helyén kell elhelyezni. Az új koronáról és annak állapotáról pedig úgy döntsének, ahogy az király urunknak a mi taná-

csunk meghallgatása után a leghasznosabbnak látszik. De nehogy annak a másikk, az említett királyné asszony által nemrégén a számunkra alkalmatlan cseccsemő részére tartott koronázás (ha ugyan így nevezhetjük) kihirdetése következtében az országban széthúzás jöjjön létre, azt a koronázást közös elhatározással érvénytelenítjük, megsemmisítjük, hatástalannak és hatálytalannak nyilvánítjuk, mint olyan koronázást, amely mindnyájunk önkéntes szándéka ellenére ment végbe. Végül pedig, hogy minden intézkedés, amely jelen nehéz időkben mindnyájunk közös javát szolgálja, az örök érvény erejével ruháztassék fel, és soha senki szándéka szerint visszavonható, megváltoztatható ne legyen, megállapítottuk és egyező akarattal úgy határoztunk, és jelen levelünkkel kihirdetjük és határozzuk, hogy ha ezután Magyarország koronájának alattvalói vagy alávetettjei közül, lett légyen az a főpapok, a főurak, a lovagok vagy a nemesek közül való, először most számtalan nyomós ok alapján jóváhagyott koronát, illetve koronázást erejétől megfosztani szándékozna, vagy a fentebb részletezett határozatokkal, döntésekkel és rendelkezésekkel vagy azok egyikével komoly szóval, cselekedettel vagy tettel, sugalmazással és izgatással vagy részrehajlással, rosszindulatúan, közvetve vagy közvetlenül szembe szegülni, ellentmondani vagy azokat megváltoztatni, visszavonni vagy érvénytelennek nyilvánítani merészelné vagy próbálna, az ilyeneket vagy az ilyent, miután róluk vagy róla ezt teljesen hitelesen bebizonyították, becsületének és emberségének, valamennyi méltóságának és nemességének elvesztésében kell elítélni vagy elítéltetni, a megkegyelmezés minden lehetőségét kizárva, ezenkívül pedig eltörölhetetlenül a hűtlenség és felségsértés, az állam felforgatásának bűnében és ítéletében marasztaltassanak el, valamennyi birtokuk a koronára és őfelségére háramoljon és háramlottnak tekintessék jelen levelünk értelmében, melyre pecsétjeinket függesztettük.

Kelt Fehérvárott, július hó 17-én, azaz az apostolok szétoszlásának ünnepe utáni vasárnapon, az Úr 1440. esztendejében.